

ISSN 1331 - 5439

просвета

135

ДЕЦЕМБАР 2016

INTERVJU, RADA BORIĆ
DR. PUK U GLINSKOM POKOLJU (1)
IZLOŽBA, VRIJEME GIGANATA
O POREZNOJ REFORMI
PROZA, MILOŠ KORDIĆ

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net, www.casopis.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Ненад Јовановић, Љиљана Вукашиновић
Милорад Новаковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Изложба *Вријеме гиганта*,
преснимка фотографије, Загреб, 1954./ Музеј града Загреба

ШТАМПА: Grafika Helvetica d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем
644. Часопис је суфинансиран од Савјета за националне мањине
Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике
Хрватске и Министарства културе и информисања Републике
Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

итпресут

Школа

Причу Срба из Хрватске треба релаксирати, без обзира на ток и исход. То је чак прва претпоставка било какве будућности. Сад кад су све велике битке неопозиво изгубљене, треба, са малим преосталим снагама и са остацима остатака морала, кренути отпочетка и по реду.

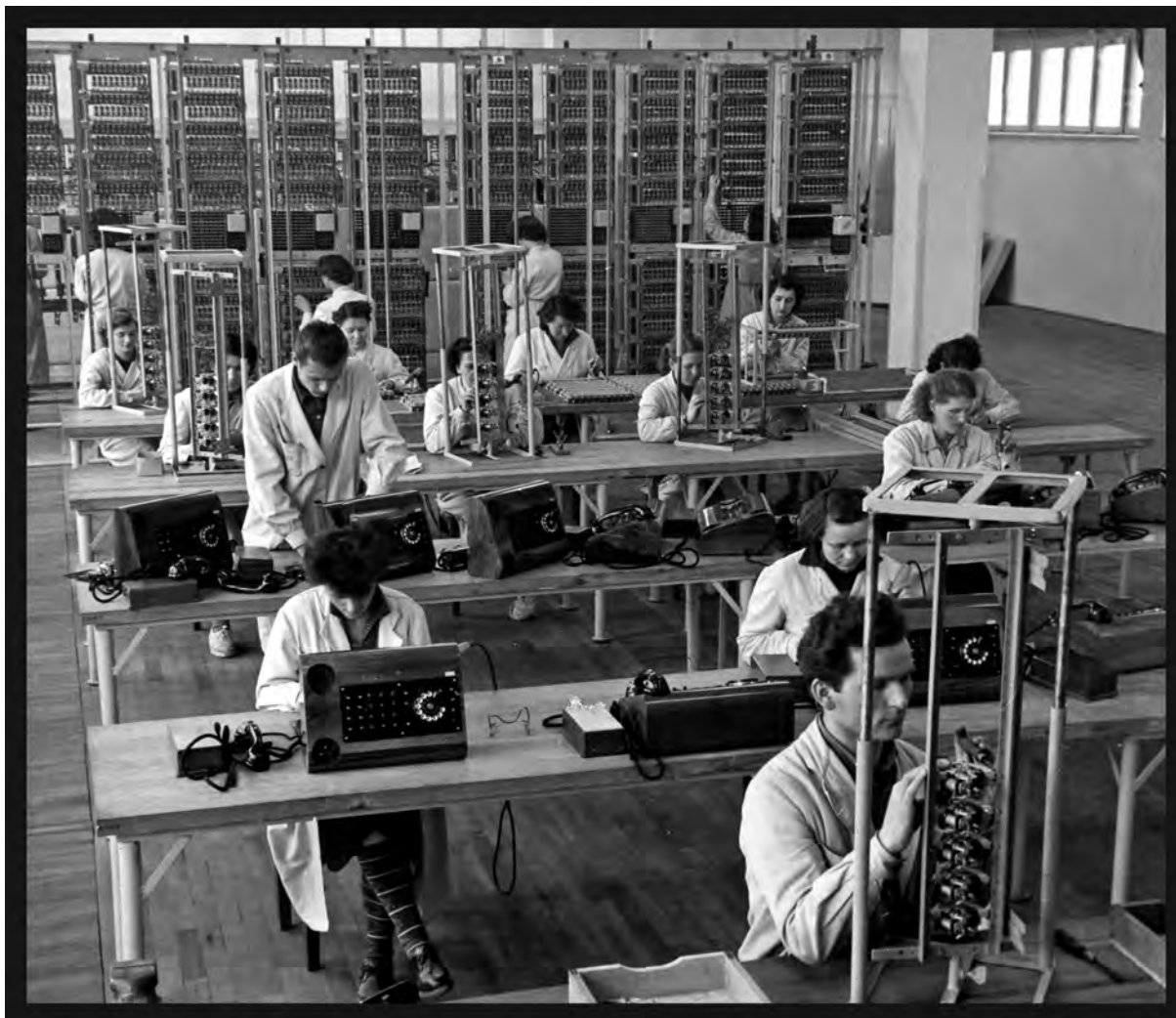
Треба кренути у школу, и то дословно. Треба се напoкон одлучно запитати, каквог заправо смисла има и коликог је домета српско национално одређење код дјеце која националну групу предмета уче по програмима република бивше Југославије, изузев Србије. Нажалост, ми Срби, а нарочито ми по Хрватској, већ по својим кућама након 1945., а нарочито данас по својим становима, не његујемо културу одлучног и ексклузивног припадања, наша је отпорна снага мала, па је малена и могућност да се кућним одгојем надвлада онај службени, туђи-национални. А тај је у правилу ослоњен на антисрпство као друштвени, а не просвјетни оквир. Гесло наших људи је: док ме не дирају, добро је. А далеко је од било каквог добра. Ем танког, југославенског образовања у националним темама, углавном без озбиљнијег вјерског садржаја, психолошки утопљени у атмосферу пораза, они својој дјечи код куће могу понудити једино избор између огорчења утапаног у народној музици и српским сателитским програмима, односно, бијега од идентитета доживљеног као несретлук.

Можемо ми тако и даље, али нема више смисла правити се да не видимо што се догађа. Данас, кад крећу разговори о томе што учинити са повраћеном српском имовином, треба ревитализовати идеју која је једном већ била усвојена од наших овдашњих институција, ону о оснивању и градњи српског школског центра у Истри. Који би био више од школе, који би омогућио различите активности и различите везе овдашњих Срба, и са матичном државом и са окружењем. Истра је једини дио Хрватске у којем од пописа до пописа расте број досељених Срба и то се не може занемарити. Младој генерацији треба понудити што озбиљнију везу са националним темама, то је наша обавеза. Док будемо стварали и умножавали своје образовне институције, ствараћемо и шансу за властиту будућност. А ваља рећи и своје критичко мишљење о хрватским образовним програмима, покрећући алтернативне.

Још нешто ваља имати на уму. У једном другачијем и већ заборављеном историјском тренутку Загреб је постао водећи центар српске пречанске политике. Ту су настајале и до данас остајале наше националне институције, у настојању да цијела Хрватска буде и домовина овдашњих Срба. Тај је период неповратно иза нас и нема више смисла због старе генерације улагати енергију у стари оквир који не служи животу. Институције које су овај настале требају овај и остати, оне које ћемо тек стварати морају кренути за народом.

У исто вријеме треба пажљиво избежавати опасност уситњавања и расплињавања енергије по широком простору. Морамо створити институције способне да емитују енергију по целини нама занимљивог простора, а не да на стотину затурених мјеста окупљамо групице полупрофесионалних Срба. Морамо се брзо учити новим формама рада, па да, евентуално, и ми ухватимо озбиљне везе са својим временом.

(В.)

Detalj iz proizvodnje automatskih telefonskih centrala u tvornici *Nikola Tesla*,
presnimka fotografije, Zagreb, 1954. / Muzej grada Zagreba / izložba *Vrijeme giganata*

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI
SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb
FAX: + 385 1 4845 364
TEL: + 385 1 48 72 480
skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun
 SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s
 naznakom "za časopis *Prosvjeta*" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis *Prosvjeta* iz inostranstva se vrše na
 IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZBAHR2X s naznakom "za časopis
Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD,
 Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

pretplata

04	OD LIKE DO BADNJAKA Nenad Jovanović HRONIKA
08	NIKAKVE KOMISIJE NEĆE RIJEŠITI PROBLEM FAŠIZMA Goran Borković INTERVJU, RADA BORIĆ, <i>NOVA LJEVICA</i>
13	UDAR NA PAMET Zoran Daskalović POLITIKA, POREZNA REFORMA
15	KORAK DO RJEŠENJA Siniša Tatalović POLITIKA, UJEDINJENJE CIPRA
17	JEFTO ŠAŠIĆ, PERO MORAČA I BOŠKO ŠILJEGOVIĆ Goran Babić RASPRAVE O NOTORNOM (11)
20	<i>NAŠI DANI</i> Đorđe Matić ESEJ
24	KAKVI TEMELJI, TAKVA I DRŽAVA Igor Ružić KAZALIŠTE, PREDSTAVA <i>REPUBLIKA SLOVENIJA</i>
27	VRIJEME GIGANATA Srđan Sandić IZLOŽBE
30	NAD VODAMA MNOGIM Dejana Očić ESEJ
35	BOLJE DA TI UĐE U KUĆU VUK NEGO PUK Igor Mrkalj HISTORIJA, USTAŠA DR. MIRKO PUK (1)
43	NAŠA PREZIMENA (17) Živko Bjelanović ISTRAŽIVANJE
45	NE MOGU SVI BITI KAUBOJI Drago Kekanović PROZA

45	BLJESAK ZLATNE DVOJKE NA DEBELOJ KOSI Željko Kresojević ZAPISI S KORDUNA
47	NISU JE UVIJEK DOBIVALI NAJBOLJI Bojan Munjin KNJIGE, NIN-ova NAGRADA
51	PISMA IZ STAROG KRAJA Čedomir Višnjić KNJIGE, <i>PISMA IZ DONBASA</i>
53	CRTICA Izabrao Čedomir Višnjić
54	PAKAO, TO SU DRUGI Sanja Šakić KNJIGE, <i>PA KAO</i>
56	JEZIK KAO PROZOR U LJUDSKI UM Virna Karlić KNJIGE, <i>PRAKTIČNI VODIČ KROZ MIŠLJENJE I ZNAČENJE</i>
58	NEDORAĐENA KNJIGA Slobodan Grubač KNJIGE, <i>PRIČA JEDNE ŽENE</i>
60	ŽUDNJA ZA TLOM Srđan Gagić KNJIGE, <i>NA KRAJU TAJ VRT</i>
62	ŠRAPNELI Danilo Lučić POEZIJA
66	CVJETUŠA I DRUGE POJEDINOSTI Miloš Kordić PROZA
70	PANOPTIKUM Goran Borković

OD LIKE DO BADNJAKA

Nenad Jovanović

LIKA U SRCU – U Udbini je od 18. do 20. novembra po drugi put održana manifestacija "Lika u srcu". Domaći pododbor "Prosvjete", pod vodstvom Tatjane Čanković, ugostio je KUD "Krajina" iz Beograda i mlade folklorše iz Korenice. Prvog dana gosti su posjetili manastir Gomirje, dok je drugog dana otvorena izložba narodnih rukotvorina, upotrebnih alata i predmeta iz Like. Vrhunac je svakako bio koncert i smotra folkloru u dvorani KIC-a "Nikola Tesla" pred 140 posjetilaca. „Svrha koncerta bilo je očuvanje narodnih običaja, pjesme i kola“, rekla je Tatjana Čanković, iskazavši zadovoljstvo da su u publici bili i Srbi i Hrvati koji zajedno žive u Udbini.

VOĆINSKI KOLAČI – U Voćinu je u organizaciji tamošnjeg pododбора "Prosvjete" 25. novembra u Hrvatskom domu održana prva Kolačijada. Svoje slastičarsko umijeće pokazalo je 11 domaćica s područja Virovitičko-podravске županije. Jednoglasnom odlukom stručnog žirija prvo mjesto je pripalo najmlađoj takmičarki Jeleni Vučković, a skoro izjednačene bile su i Ljubica Milašin, koja je na kraju završila kao druga i treća Tomislava Obradović.

Nakon takmičenja izveden je kulturno-umjetnički program u kojem su članovi domaćeg pododбора i njihovi gosti iz pododбора u Krnjaku i Slatini svojim nastupima „natjerali“ publiku na buran pljesak.

MALI GRADAC ZA PRIMJER DRUGIMA – Svečanim programom, održanim 26. novembra u Hrvatskom domu u Glini, pododbor "Prosvjete" u malom Gradcu obilježio je 15 uspješnih godina svog rada. U dvosatnom programu svoja umijeća, osim domaćina i slavljenika, pokazali su i članovi pododбора iz Ogulina i Ansambl narodnih igara iz Vukovara, i inače česti gosti u Malom Gradcu.

Uspjeh pododбора pozdravio je i predsjednik "Prosvjete" Siniša Ljubović, ističući da je u 15 godina rada, taj pododbor pokazao da gaji srpsku tradiciju, pogotovo banijske igre koje su danas gotovo zaboravljene. Naglasio je i da je taj pododbor, iako relativno mali, vrlo aktivan i da bi trebao služiti za primjer drugima.

Predsjednica pododбора Milica Sanković podsjetila je da je i pododbor Mali Gradac nekadašnje "Prosvjete", ukinute 1980. godine, bio jedan od najaktivnijih u glinskom kraju između dva rata. „Interes za rad je velik, pa ćemo nastaviti i dalje“, rekla je, ističući da su priredbe u ovom selu zbližavale i mirile pripadnike obje zajednice. „Uostalom, sastav pododбора je višenacionalan i nitko ne pravi nikakvu razliku“, rekla je Milica.

DANI KULTURE SRBA – Ovogodišnje, 19. po redu Dane kulture Srba istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema, karakterizirala je disperziranost priredbi održanih u okviru ove manifestacije koju je organizirao regio-

nalni Koordinacioni odbor "Prosvjeta". Nakon smotri recitatora i literarnog stvaralaštva, održanih krajem maja u Borovu i Bršadinu, koji su bili svojevrсни uvod u Dane, nastavak se zbio 27. novembra u Bršadinu. Otvarajući manifestaciju, generalni sekretar Prosvjete Srđan Tatić naglasio je da su Dani najstarija manifestacija na nivou društva i s najviše programskih dana i učesnika.

Osim domaćina, KUD-a "Vaso Đurđević", učestvovali su i Vladan Smiljanić iz Bršadina i Aleksandra Kikanović iz Dalja, osvajači prvog i drugog mjesta na smotri recitatora, etno-ansambl "Đurđevak" iz Bobote, plesna grupa "Venera" iz Vukovara, kao i članovi SKUD-a "Jovan Jovanović Zmaj" iz Bijelog Brda. Posjetioци su mogli razgledati i izložbu amaterskih umjetničkih fotografija.

Nakon svečanog otvaranja, u Jagodnjaku je 3. decembra održana Dramska večer na kojoj su se amateri iz Pačetina predstavili komedijom "Kad ministar prdne", a dan kasnije u Trpinji je održan susret folklornih društava. U Osijeku je 7. decembra organiziran susret pjesnika, a Dani su svečano zatvoreni 17. decembra u Vukovaru.

„LJEPOTA ZA ZNANJE“ – Preko 12.000 kuna sakupljeno je na velikoj humanitarnoj izložbi fotografija "Ljepota za znanje" koja je 29. novembra održana u "Privredniku" uz učešće većeg broja članova i prijatelja tog privrednog društva. Za aukciju je svoje radove poklonilo 27 renomiranih fotografa iz Hrvatske i zemalja regiona, a sredstva dobivena od prodaje otišla su u Fond "Ivana Vujnović" iz kojeg se stipendiraju odlični studenti.

OBLJETNICA U OGULINU – Članovi ogulinskog pododbora "Prosvjete", nastupom održanim 3. decembra u sportskoj dvorani, obilježili su 11. godišnjicu rada. U svojim govorima predsjednik "Prosvjete" Siniša Ljubović, predsjednica pododbora Sanja Klipa i gradonačelnik Ogulina Jure Turković istaknuli su uspješne aktivnosti Ogulinaca i izrazili očekivanje da će i daljnji rad biti tako kvalitetan. Domaći folkloraši tom su prilikom ugostili pododbor Mali Gradac i Ansambl narodnih igara iz Vukovara.

PREDSTAVLJENA SRPSKA GASTRONOMIJA – Na humanitarnoj priredbi Božićni sajam, koja je u organizaciji Međunarodnog kluba žena održana 4. decembra na Zagrebačkom velesajmu, predstavila se Republika Srbija. Zajedničkim snagama nastup su omogućili ambasada Srbije u Zagrebu i SKD "Prosvjeta" čije su publikacije predstavljene na štandu. Uz bogatu gastronomsku ponudu, brojnu publiku oduševili su folkloraši zagrebačkog pododbora.

O KNJIZI SRBA U HRVATSKOJ – Povodom 20 godina rada obnovljene biblioteke SKD "Prosvjeta" u njenim je prostorijama održana tribina "Knjiga Srba u Hrvatskoj" na kojoj su o problemima srpskih autora i izdavaštva u Hrvatskoj govorili Čedomir Višnjić, Dušan Marinković, Đorđe Nešić i Borivoje Čalić. Podsjetili su na bogati istorijat biblioteke formirane krajem 40-ih godina prošlog stoljeća, kao i na knjige koje su je činile i zastupljene autore. Naglašeno je da je za očuvanje kulturnog identiteta Srba u Hrvatskoj nužno pronaći stručne ljude koji će je operativno voditi. Također su istaknuli važnost izložbe "Stara i zaboravljena knjiga Srba u Hrvatskoj" koja je organizirana povodom proslave 20-godišnjice biblioteke.

FESTIVAL HARMONIKE U BOROVU – U Borovu je 11. decembra održan 4. Festival harmonike – Prva harmonika Slavonije, Baranje i zapadnog Srema, u organizaciji udruženja Čuvari srpskog identiteta i pod generalnim pokroviteljstvom SNV-a iz Zagreba. Učestvovalo je 11 mladih harmonikaša iz Hrvatske, BiH i Srbije koji su se takmičili u pet kategorija: pioniri, mlađi juniori, juniori i seniori te seniori u klasičnoj muzici.

U kategoriji seniora narodne muzike najuspješniji je bio 14-godišnji Danilo Jovanović iz Deronja kojem je ovo treća pobjeda na festivalu u Borovu, a šest puta je bio prvak Srbije i pet puta prva harmonika Vojvodine.

VOJNIČKI KONCERT – Vojnički poddobar "Prosvjete" održao je 17. decembra 13. po redu tradicionalni godišnji koncert na kojem su uz domaće publiku svojim koreografijama oduševili i KUD-ovi "Tono Horvat" iz Velike Kladuše, "Seljačka sloga" iz Gređana i "Sveti Ante – Herceg Bosna" iz Tušilovića. Voditelj folklorša Čedomir Studen podijelio je zahvalnice pojedincima i organizacijama za doprinos u radu poddobra i organizacije koncerta.

DANI DJEČJIH RADOSTI – U mnogim poddobarima "Prosvjete" i manjinskim vijećima kao krsna slava obilježen je Sv. Nikola. Iako to izvorno nije slava u kojoj se daruju djeca, s vremenom je barem u Hrvatskoj, usvojen i taj običaj.

Tako je VSNM grada Karlovca 17. decembra organiziralo kulturno-umjetničku manifestaciju. U punoj dvorani Zorin doma program su uveličali poddobar "Prosvjete" iz Vojnića i Ogulina, uz recitacije Perice Matijevića iz poddobra u Krnjaku. Nastupile su i članice plesne skupine Dance Queen iz Kraljevice i stand-up komičar Goran Vinčić.

Istog dana riječki poddobar organizirao je dječju priredbu s raznovrsnim programom.

Nastupila su djeca iz dječjeg kluba "Mladi kreativci" koja su recitirala pjesme o Svetom Nikoli, a gosti iz poddobra "Prosvjete" u Korenici predstavili su dio ličkih običaja izvedbom igrokaza „Ličko udvaranje“, pjevanjem, recitiranjem pjesama o Lici te igranjem ličkog kola.

Dan kasnije, VSNM Pakraca i Eparhija pakračko-slavonska organizirali su prigodni program na kojem su djeci uz zabavni program podijeljeni paketići. Nakon osveštanja slavskog kolača u sabornom hramu Svete trojice, vladika pakračko-slavonski Jovan podijelio je paketiće za 60-oro djece. Nakon obreda u crkvi organiziran je zabavni program za djecu u Vladičanskom dvoru koji je vodio Goran Vinčić. Polaznici pravoslavne vjeronauke u pakračkoj osnovnoj školi dodatno su darivani knjigama.

PJESNIČKA VEČER U VUKOVARU – Vukovarski poddobar "Prosvjete" organizirao je 14. decembra u Ružičkinoj kući u Vukovaru pjesničku večer posvećenu Slobodanu Vučiniću, crnogorskom pjesniku iz Podgorice. „Vučinić je istaknuti crnogorski pjesnik koji ima snage da kaže da je srpskog porijekla kao što je to govorio i Njegoš“, rekao je tom prilikom predsjednik poddobra Milenko Živković. Slobodan Vučinić, pisac, novinar i publicist, rođen je 1947. u Pavinom Polju, između Bijelog Polja i Pljevalja. Piše poeziju, prozu i književnu kritiku. Objavio je 20 knjiga stihova i dobitnik je brojnih književnih priznanja.

GODIŠNJI KONCERT U JAGODNJAKU ... – Članovi poddobra u Jagodnjaku upriličili su 14. decembra u Domu kulture godišnji koncert uz nastupe recitatorske i folklorne sekcije te goste – SKUD "Jovan Lazić" iz Belog Manastira i muške pjevačke grupe SKUD-a "Jovan Jovanović Zmaj" iz Bijelog Brda. Uz brojne srpske lokalne i stranačke rukovodioce godišnjem koncertu prisustvovao je i predsjednik "Prosvjeta" Siniša Ljubojević.

Ovogodišnji koncert bio je posvećen 140. godišnjici rođenja Borisa Stankovića, jednog od najznačajnijih srpskih književnika. Temom "žali za

mladosti” pokušalo se, po riječima sekretara pododbora Nade Šalajić, oživotvoriti vrijeme starog Borinog Vranja.

... I GAREŠNICI – Pododbor „Prosvjete” u Garešnici godišnjim koncertom održanim 17. decembra u Hrvatskom domu zaključio je aktivnosti u 2016. godini i obilježio krsnu slavu Sv. Nikolaja i 15. godišnjicu rada folklorne sekcije. Publika u prepunoj sali imala je prilike uživati u nastupu svih sekcija – odrasle i dječje folklorne sekcije, tamburaške sekcije i ženske pjevačke grupe.

U programu su učestvovali i gosti iz tamošnje Češke besede, pododbora „Prosvjete” iz Daruvara, HKUD „Paklenica” iz Paklenice, SKUD „Branko Radičević” iz Dalja i ukrajinsko KPD „Taras Ševčenko” iz Kaniže. Nakon programa više od 130 djece iz Garešnice i članova gostujućih ansambala dobilo je svetonikolske paketiće.

IKONE U BIBLIOTECI – Svoje aktivnosti za 2016. Centralna biblioteka „Prosvjete” u Zagrebu zaključila je 21. decembra izložbom suvremenih ikona, radova ikonopisca i univerzitetskog predavača Gorana Jovića. Osim originalnih ikona i fresaka malih dimenzija, izložene su i fotografije fresaka iz kripe beogradskog sabornog hrama Sv. Save

Uz autora, publici su se obratili i voditeljica biblioteke Snježana Čiča i arhimandrit Danilo Ljubotina.

BRATIMLJENJE KARLOVCA I MORAVICA – Nakon gotovo 20-godišnje uspješne suradnje poddbori „Prosvjete” u Karlovcu i Moravicama, na čelu s njihovim predsjednicima Milanom Lapčićem i Novicom Vučinićem, odlučili su se zbratimiti. Tim povodom je 28. decembra tridesetak članova karlovačkog pododbora posjetilo Moravice kako bi s domaćinima, uz formaliziranje povezivanja, na prigodnoj svečanosti govorili o ličnostima koje su svojim životom i radom povezali ove dvije sredine.

ZASLUŽENO PRIZNANJE – Na prijemu SNV-a održanom 5. januara u Zagrebu Novica Vučinić, prosvjetni radnik, predsjednik pododbora u Moravicama i dugogodišnji učesnik u brojnim aktivnostima Prosvjete i na lokalnom i na državnom nivou, dobio je nagradu „Nikola Tesla” za doprinos u izgradnji srpskih institucija. S pravom, s obzirom na njegovo dugogodišnje pregašтво i ostvarenja u školstvu i kulturnom životu Srba u Gorskom kotaru, a da se o ljetnim školama „Prosvjete” koje nisu mogle proći bez njega, i ne govori.

BADNJI DAN I VEČE – I ove su godine pojedini poddbori „Prosvjete” upriličili tradicionalne aktivnosti na Badnjak, odnosno na Badnje veče po julijanskom kalendaru. Tako su članovi riječkog pododbora „Prosvjete” i županijskog i gradskog vijeća, nakon liturgije u hramu Sv. Georgija u okviru tradicionalnog obilježavanja Badnjeg dana, u centru grada podijelili 150 porcija posne hrane. Članovi pododbora „Prosvjete” u Markušici okupili su se na Badnje veče u tamošnjoj crkvi Silaska Sv. Duha. Obučeni u posebne kostime, izveli su Vertep, narodni scenski prikaz Isusovog rođenja. Nakon paljenja badnjaka u porti crkve, stariji članovi pododbora pripremili su poslužnje.

NIKAKVI ODBORI U HRVATSKOJ NEĆE RIJEŠITI PROBLEM FAŠIZMA

**RADA BORIĆ, ZNANSTVENICA, FEMINISTKINJA I
POTPREDSJEDNICA NOVE LJEVICE**

Budući da su životi različitih skupina građana pogođeni posljedicama neoliberalnih politika, od studenata, prekarnih radnika, umjetnika do umirovljenika, vjerujemo da lijeve ideje i praksa mogu računati na značajnu podršku. Nastojat ćemo novim politikama privući to biračko tijelo i posve je jasno da to nije posao na kratke staze

RAZGOVARAO: **Goran Borković**

FOTOGRAFIJA: **Barbara Blasin**

Poštovana Rado, ne znam da li ovaj razgovor trebam započeti samo sa građanski pristojnim pozdravom „gospođo Rado“ ili sa „drugarice Rado“, kako je na osnivačkoj skupštini Nove ljevice predložio Milorad Pupovac založivši se za vraćanje digniteta pozdravu nastalom još u vremenu Francuske revolucije, pa i prije, ili pak samo „Rado“, budući da ste feministička aktivistica? Kako je uopće došlo do toga da je pozdrav „druže“ ili „drugarice“ došao na tako zao glas? Čini se da se nešto gadno poremetilo u simboličkom polju kada je i „drugarstvo“ u ovoj ne toliko mladoj demokraciji proskribirano kao nepoželjno, a onda, naravno, zajedno s njim i solidarnost? Čak i ona načelna, osim u ova blagdanska vremena. Kojem ste od ova tri pozdrava danas najbliži?

Rada Borić: „Drug“ i „drugarica“ su nažalost postali dijelom „kolateralne štete“ radi normirane, pa slijedom toga i pretjerane, upotrebe tijekom prošloga režima. Pritom se ni tada ni danas nije vodilo računa da je riječ „drug“ starija od socijalističkog vremena i da se može napuniti novim značenjem. Jer, iz praslavenskog korijena riječi izvodi se družina, druženje, družovanje, udruživanje, druželjubivost... Oni koji su mislili da su se „drugarica i drugova“ riješili i ne znaju da su „drugarice i drugove“ ugradili u „udrugu“, a nije im ni „zdrug“ mrzak.

U temeljnim stranačkim dokumentima inzistirali ste na zaštiti ugroženih skupina ljudi. Bilo bi krivo reći manjina, budući da pripadnici nekadašnjeg srednjeg sloja i njihove obitelji nikako nisu manjina u Hrvatskoj, ali su kao nezaposleni, blokirani, prekarni radnici, itekako ugroženi. Velike, da ne kažem stožerne, stranke „zaboravile“ su na njihova prava, ali dosadašnji izbori gotovo u pravilu pokazali su da stranke koje se zalažu za njih ne prolaze baš najbolje. To je pomalo oksimoron. Tko je kriv? Stranke, birači, mediji...?

Rada Borić: Ugrožene skupine, u pravu ste, danas nisu samo manjine. Dok se govori o posve uništenom radništvu, pred našim očima nestaje i srednji sloj, potplaćeni ili nezaposleni su i roditelji i njihovi potomci. Većina ljudi još uvijek vidi politiku kao binarnu razdjelnicu na „naše“ i „njihove“ pri kojoj „našima“ opraštaju privatizacijsku pljačku i glasaju za političke elite koje su ih dovele u „dužničko ropstvo“ i na sam rub siromaštva. Rekla bih da su svi suodgovorni, no odgovornost ponajprije leži na građanima, njihovom obrazovanju i informiranosti što nije samo hrvatska specijalnost. Ni na svjetskoj razini ne bi bio moguć sustav u kojem jedan posto bogatih zatire prava preostalih 99 posto da nije na djelu ogromna manipulacija u režiji kapitala.

Hrvatskoj bez sumnje treba nova stranka na lijevoj političkoj sceni. Može li Nova ljevica i čime popuniti taj ispražnjeni prostor i koliki je on uopće, gledano u postocima?

Rada Borić: Znali smo, osnivajući *Novu ljevicu*, da je prostor lijevog poli-

tičkog angažmana ispražnjen stoga što se i u nas dvadeset i pet godina neoliberalni kapitalizam rijetko dovodio u pitanje, tj. nije se u političkoj javnosti propitivala ni jednakost ni pravednost, ni dostojanstvo rada. Budući da su životi različitih skupina građana pogođeni posljedicama neoliberalnih politika, od studenata, prekarnih radnika, umjetnika do umirovljenika, vjerujemo da lijeve ideje i praksa mogu računati na značajnu podršku. Nastojat ćemo novim politikama privući to biračko tijelo i posve je jasno da to nije posao na kratke staze.

Ako ćemo gledati po onoj narodnoj da se iza dobrog konja uvijek praši, vaša osnivačka Skupština izazvala je niz reakcija. I to, pomalo iznenađujuće, podjednako i na desnici i na ljevici. Malo kome se sviđate. Jednima ste već davna prežvakana lica koja ne mogu donijeti ništa novo, drugima ste jugoslavenčine i komunjare koje desetljećima žive na grbači države sanjajući povratak Jugoslavije, a trećima tek tristo i neka marginalna politička stranka u Hrvatskoj. Da li vas je iznenadila tolika količina kritike koja je pratila osnivanje i sve to prije vašeg prvog političkog poteza?

Rada Borić: Nije nas iznenadila kritika, ona je legitimna, ukoliko je argumentirana. Kritika s desna, a čini se da se ona jedina i bavi „sanjanjem Jugoslavije“, bila bi smiješna kad ne bi izmišljala „sponzore“ *Novoj ljevici* i pozivala na nasilje. No, njima nećemo ostati dužni jer s njima ne dijelimo svjetonazor. Žalosti kritika onih koji sebe smatraju ljevičarima, pa nam radije predviđaju neuspjeh umjesto da se priključe kako bismo zajedno mijenjali političke prilike. Promoviramo otvorenost i inkluzivnost i dobrodošli su svi oni koji nam se žele pridružiti a dijele temeljne vrijednosti za koje smo se zalagali godinama.

Koji će biti taj prvi veliki politički potez? Možete li ga najaviti?

Rada Borić: Pokušat ćemo da svi koraci budu pažljivo planirani i vode k cilju okupljanja ne samo članstva već i povezivanja s različitim političkim

saveznicima, manjim, srodnim političkim strankama, civilnim inicijativama, ad hoc koalicijama. Za početak nam valja okupiti članstvo, promijeniti način rada s članstvom, uvesti neke alternativne oblike sudjelovanja u radu. Želimo da se svaki član osjeća odgovornim za rad i uspjeh *Nove ljevice*.

Najavili ste izlazak na lokalne izbore? U kojim gradovima i županijama ćete imati svoje liste?

Rada Borić: Čekamo službenu registraciju stranke i tek tada možemo formirati podružnice, tako da je rano govoriti o konkretnim gradovima, županijama. Vjerujemo da će to ipak biti u pravilu koalijske liste u Zagrebu, Splitu, Šibeniku i drugim mjestima.

Većina ljudi još uvijek vidi politiku kao binarnu razdjelnicu na „naše“ i „njihove“ pri kojoj „našima“ opraštaju privatizacijsku pljačku i glasaju za političke elite koje su ih dovele na rub siromaštva

Što će Nova ljevica ponuditi novo biračima? Kako ljevica danas uopće treba izgledati i po čemu se Nova ljevica razlikuje od postojećih lijevih stranaka?

Rada Borić: Građane ćemo poticati da aktivno sudjeluju u kreiranju politika u svojim zajednicama, ali i da utječu na politike na državnoj razini tako da ne budu jednom u dvije ili četiri godine tek pasivni birači. Iskustva koja mnogi od nas imaju s civilne scene govore o različitim mogućnostima sudjelovanja građanki i građana u kreiranju i provedbi korisnih projekata u zajednici. Ljudi žele sudjelovati, samo im valja omogućiti prostor i podržati ih u aktivnostima. Poticanje participacijske demokracije naša je specifičnost, kao odgovor na opću krizu predstavničke demokracije, na državnoj i na lokalnim razinama.

Čak i dok stranka ne postane parlamentarnom, mi imamo mogućnost utjecanja na promjene, kao što smo to činili kroz udruge, projekte, platforme i pokrete.

Znamo i što nećemo: nećemo obećavati nemoguće, nećemo biti populist, a bit ćemo uz građane kada oni odluče djelovati.

Kako gledate na onu najveću deklarativno lijevu stranku SDP? Njihovo objašnjenje zašto su skliznuli politički udesno, barem ono koje daju ispod glasa, je da s tvrdim lijevim stavom nikada ne bi došli na vlast. Gdje je ta linija kompromisa za Novu ljevicu? Vidjeli smo na primjeru Sirize kako se pretjerana očekivanja često sudare s oštrom realnošću.

Rada Borić: Ne može se doći na vlast s „tvrdim lijevim stavom“ ako se živi „tvrdim neoliberalnim životom“. Birači, i desni i lijevi, imaju svoj sustav vrijednosti, desni će rijetko „mijenjati stranu“ a lijevi neće oprostiti „desničarenje“. U Hrvatskoj, nažalost, može i onima diskriminiranim na radnom

TREBA KAZNITI VERBALNO NASILJE NA INTERNETU

Predsjednik Nove ljevice Dragan Markovina odmah prvi dan bio je suočen s tolikom količinom prijetnji da je odlučio na 24 sata zatvoriti profil na društvenim mrežama. Prijete li i vama?

Rada Borić: To što neki desni portali pišu, uvredljivo i prijetnje, govori o onima koji pišu tj. objavljuju. Jačanje kulture komunikacije također je važan dio rada *Nove ljevice* te ćemo predložiti regulaciju kojom će se smanjiti verbalno nasilje koje se kao požar širi internetom. Po našem prijedlogu u on-line komentarima svatko bi se morao potpisati imenom i prezimenom, a govor mržnje za posljedicu mora imati brze i novčano visoke sankcije. Broj stradalih u prometu smanjen je visokim kaznama, vrijeme je da se i on-line „stradalima“ osiguraju brze i učinkovite kompenzacije, a počiniteljima tih (ne)djela odrede visoke kazne. Jezik treba služiti pristojnoj komunikaciji koja je preduvjet za smanjivanje nasilja i podjela.

mjestu biti važnije je li čokoladica srpska ili hrvatska, ali se neće usuditi kritizirati kada hrvatski Gazda ulaže u Srbiju, možda baš u tu istu tvornicu čokolade. Dodvoravanjem mogućim desnim biračima SDP je izgubio dio vlastitog biračkog tijela. Siriza je također iznevjerila svoje birače, priklonila se nagodbi s EU, tj. kapitalu, i to na štetu lijevih ideja.

Nova ljevica, kao što sam i rekla, ne mora „pod svaku cijenu“ doći na vlast, ali mora ostati dosljedna i djelovati tako da insistira na transparentnosti politike, na jednakosti, pravednosti i solidarnosti.

Ni na svjetskoj razini ne bi bio moguć sustav u kojem jedan posto bogatih zatire prava preostalih 99 posto da nije na djelu ogromna manipulacija u režiji kapitala

Koliko u tom smislu treba polagati nadu u parlamentarnu demokraciju? Steže se dojam da je potpuno svejedno koja je partija na vlasti, osim za one koji od toga imaju izravne koristi.

Rada Borić: Parlamentarna demokracija se „zacementirala“ u svojim procedurama umjesto da je otvorena prema novim rješenjima, uvođenjem npr. i novih oblika demokracije. Zanimljivo je da su se u Hrvatskoj svi zakoni

nebrojeno puta mijenjali osim onoga o političkim strankama. Na taj način stranke čuvaju svoje privilegije pa stoga i nije čudo da mnogi misle kako je svejedno tko je na vlasti. Niz primjera govori da stranke koje sudjeluju u vlasti, zajedno s onima u opoziciji, nađu zajednički jezik kada je u pitanju podjela pozicija i drugih koristi. Nova ljevica prva će otvoriti pitanje o tome kako su dosadašnje stranke „pojele“ autonomne dijelove društva kao što su to obrazovanje, kultura, ekonomija ili sport. Nakon 25 godina državne samostalnosti izravnu korist od nje imaju partitokratske strukture a ne građani, te je vrijeme da to promijenimo.

Boris Buden rekao je u intervjuu za prošli broj *Prosvjete* da lijeva stranka danas ima smisla samo ako će pomoći siromašnoj obitelji da popravi krov koji prokišnjava, da pričuva dijete samohranoj majci dok ova traži posao, da pomogne učeniku ili učenicu da popravi jedinice u školi, da barem rudimentarno pokrene alternativne obrazovne programe za one kojima je obrazovanje uskraćeno, slijedeći onaj Gramscijev dictum da su svi ljudi intelektualci. Pa Buden nastavlja: „Zvuči utopijski? Ali kako je ono rekla Margaret Thatcher: *There is no alternative!*“ Kao nastavak prethodnog pitanja, koliko će vam iskustvo iz civilnog sektora pomoći, a koliko odmoći u funkcioniranju stranke. Ipak se radi o sasvim drukčijim oblicima organiziranja, pa i odlučivanja, na kraju krajeva.

Rada Borić: Lijeva stranka ima smisla ukoliko će pomoći da se ljudi samoorganiziraju u popravljajući toga krova ili čuvajući djece. Ima smisla otvarati razgovore, i one bolne o prošlosti, ima smisla pokazati da se može utjecati na promjene, da se može u nekom vijeću općine izboriti za izgradnju dječjeg vrtića a ne još jednog nogometnog igrališta. Naučila sam iz rada

sa ženama da se žene podržava, osnažuje, da se pojedine skupine, koje žele sačuvati svoja prava podržava, s njima sudjeluje u akcijama. I to iskustvo iz civilnog sektora je izuzetno važno, kao i modeli rada i odlučivanja. Ja sam npr. još 1995. s Mirjanom i Igorom Galom, koji su vodili organizaciju Homo Pula, odlazila u zabačena sela u Lici - Igor je razgovarao s ljudima i dijelio kruh, a Mirjana njegovala stare ljude i bilježila povrede ljudskih prava, no bilo je presudnije podržati grupu žena u Donjem Lapcu da se organiziraju i pokrenu malu proizvodnju kako bi mogle prehraniti svoju obitelj u mjestu u kojemu je svaka radna aktivnost prestala ili u Korenici organizirati uređenje zajedničkog mjesnog groblja. Tako valja razumjeti i prakticirati politiku.

Treba prekinuti svaki javni događaj u kojemu se koriste fašistička obilježja. Neće komisije nego brza i učinkovita reakcija riješiti jednostavnu potrebu postavljanja granice što se smije, a što ne smije

Kakvu ćete politiku zagovarati prema susjedima? SDP-ova vlada nije baš gajila dobre odnose s njima, posebno sa Srbijom?

Rada Borić: Dobrosusjedski odnosi su jedna od onih vrijednosti koju dobijamo odgojem. Milanović je posve promašeno „kupovao“ one nepotkupljive desne birače svojom politikom spram Srbije. I „obične ljude“ treba upozoravati na proizvodnju politike mržnje, posebno prije izbora. Desnice na vlasti u Hrvatskoj, odnosno Srbiji, u osvajanju vlasti obilato si ispomažu „zveckanjem oružja“ kada je potrebno, u tome su gotovo bratski povezane.

Novoj Ljevici je važno susjedstvo, posebno kao kulturni i ekonomski prostor i kako god se to nekima ne sviđalo, on je ovdje, on se već ostvario, ekonomski kao i kulturni, razmjenama kazališnih predstava, izložaba, skromnim, ali ipak, značajnim tržištem knjiga, ali i nizom zajedničkih projekata. I EU projekti su pripomogli toj suradnji, jer spajaju projekte iz zemalja EU i „susjednih zemalja“. Također, bit će nam važna i suradnja s lijevim snagama i u Sloveniji, Srbiji, BiH, ali i u Mađarskoj, jer je *organizacija* pokosila i njihovo civilno društvo i medije i lijevu misao, pa solidarnost postaje presudna.

Jedna od ključnih stavki programa je i obrazovanje, rak rana hrvatskog društva. Svi stalno najavljuju reformu ovog sektora, ali nikako da se ona i provede. Što treba napraviti s obrazovanjem?

Rada Borić: Cjelovita reforma obrazovanja je nažalost nasilno zaustavljena. Bojim se da će značajan rad brojnih stručnjaka pasti u zaborav, da neće biti niti političke volje niti sposobnosti da se reforma provede kako ju je bio zamislio Jokićev tim.

Dakle, ostaje nam i nadalje obrazovanje koje je bazirano na reproduiranju, koje ne propituje, ne stvara kritičko mišljenje, a koje je sve više impregnirano opasnim konzervativizmom. Dakako, opsežna obrazovna reforma nije jednostavna, ali se ovoj reformi nije niti dala prilika, samo zato što je bila

otpočeta za vrijeme prethodne Vlade. Dok god ne budemo imali konsenzus da se dobra rješenja, bez obzira tko im bili autori, ili pod čijom vlašću kreirana prihvate, u Hrvatskoj neće biti napretka.

Kako u ovako globaliziranom svijetu zaštititi radna prava kada nas uporno uvjeravaju da su i ovakva, jedva postojeća, previsoka? Posebno to vrijedi za privatni sektor gdje se radnici doslovno tretiraju kao potrošna roba.

Rada Borić: Jaki sindikati su garancija zaštite radnika, a nažalost čini se da su i naši sindikati tretirani tek kao smetanja kapitalu, a često svjedočimo „povuci-potegni“ pregovorima u kojima se tek simbolično zadovolje zahtjevi radnika, tj. sindikata.

Naši sindikati su često ucijenjeni borbom da sačuvaju kakva takva radna mjesta, a ne da se dodatno zaštite radnička prava. Sindikati nisu i kada su mogli, a trebali su, sjećam se vremena privatizacije Plive, generalnim štrajkom ugroziti interese, tj. zaradu vlasnika, pokazali moć i solidarnost, oni to nisu jer su u igri bili različiti interesi. Danas štrajk npr. radnika INA-e u Sisku ne brine vlasnika jer je nekome i u interesu da se neproizvodi, da se lakše rafinerija zatvori. Domaća i međunarodna solidarnost među radništvom također će biti polje djelovanja *Nove ljevice* u nadolazećim godinama i desetljećima - nacionalnom i globalnom sistemu u korist kapitala treba suprotstaviti nacionalni i globalni pokret otpora, u korist sadašnjosti i budućnosti rada!

Žalosti kritika onih koji sebe smatraju ljevičarima, pa nam radije predviđaju neuspjeh umjesto da se priključe kako bismo zajedno mijenjali političke prilike

Da li je hrvatsko društvo uistinu toliko raslojeno na one desne i na ove lijeve?

Rada Borić: Čini se, prema nekim istraživanjima, kao npr. onome o promjeni imena Trga Maršala Tita, da jeste. Još više zabrinjava da se oko nekih civilizacijskih stečevina, kao one o antifašizmu društvo raslojilo, i to zahvaljujući nedosljednoj politici prethodne i ove Vlade.

Jasno je i iz vašeg političkog programa što biste učinili s onom pločom HOS-a u Jasenovcu na kojoj piše „Za dom spremni“. Međutim, evo jedno praktično pitanje, kako biste riješili skandiranje tog ustaškog pozdrava na stadionima?

Rada Borić: Bilo je prilike da se nakon skandiranja ustaškog pozdrava, a u prisustvu državnih dužnosnika, uključujući Predsjednicu, zaustavi igra, a nije. Dakle, rješenje je jednostavno: praksa kojom se prekida svaki javni događaj u kojemu se koriste fašistička obilježja. Neće komisije nego brza i učinkovita reakcija riješiti jednostavnu potrebu postavljanja granice što se smije, a što ne smije činiti u društvu u kojem je antifašizam ustavna vrednota.

I DŽEPARI SU SOCIJALNO PRAVEDNIJI OD MARIĆEVIH POREZNIH REFORMATORA

UDAR NA PAMET

PIŠE: Zoran Daskalović

Neće se Plenkovićeva vlada, ministar financija i državni proračun odreći dijela svojih dosadašnjih prihoda kako bi vratili „oteto“ općinama, gradovima i županijama, nego će im to uglavnom nadoknaditi armija ionako obespravljenih i prekarnih honoraraca te gosti kafića i restorana koji ne posluju u okrilju hotelskih kuća i velikih turističkih tvrtki

Kao što vam džepari ukradu novčanik, sat s ruke ili nešto treće što im je zapelo za oko najčešće tako da vam odvrate pažnju s predmeta njihovih želja, tako su i stručnjaci koje je ministar financija Zdravko Marić u mandatu Oreškovićeve vlade okupio da kreiraju poreznu reformu, pažnju javnosti odvucli prema najavama da im je glavni cilj porezno rasteretiti poduzeća i građane, porezni sustav učiniti jednostavnijim i socijalno pravednijim, sve kako bi zemlja konačno isplovila iz recesijskih voda. Potom su skoro neprimjetno zavukli ruke u džepove pojedinih skupinama poreznih obveznika kako bi pokrili proračunske rupe nastale zbog njihova „velikodušnog“ poreznog rasterećenja dohotka i dobiti.

Kad je Zdravko Marić dobio priliku da i u Plenkovićevoj vladi nastavi voditi državne financije porezna reforma, koju su u tišini mjesecima pripremali njegovi porezni odabranici, na velika je vrata nahrupila u javnost kao ključna reforma u novom vladajućem paket-aranžmanu HDZ-a i Mosta. U njoj su pak udarno mjesto zauzele promjene u porezu na dohodak. Javnost je zapljusnuta tvrdnjama da se podizanjem iznosa dohotka koji se neće oporezivati s 2600 na 3800 kuna broj zaposlenih koji neće plaćati porez na dohodak skoro udvostručio: s 500 na preko 900 tisuća. A i svi ostali na čije će se plaće plaćati porez na dohodak plaćat će manje nego do sada, pa će im neto plaće svima porasti, istina, onima s manjim plaćama uglavnom simbolično, od nekoliko desetaka do par stotina kuna, a onima s većim i velikim plaćama puno više, jer država je, eto, odlučila smanjiti porezni klin kako bi hrvatske kompanije mogle isplaćivati konkurentnije plaće visokoobrazovanim stručnjacima i menadžerima da ne bi bježali u strane

kompanije i zemlje s manjim poreznim opterećenjem svih, a pogotovo najvećih plaća. No nigdje nije rečeno kako će se spriječiti one poslodavce koji odluče svojim radnicima nastaviti isplaćivati iste neto plaće, a „poreznu razliku“ zadržati za sebe, kao što su često činili oni među njima kojima se posrećilo da im se smanje stope PDV-a. Valjda su to banalnosti oko kojih ne treba gubiti vrijeme kad se radi o tako krupnim reformama kakva je navodno i aktualna porezna reforma.

Bratoubilački rat

Međutim, porez na dohodak glavni je izvor prihoda općina, gradova i županija, pa su se kreatori porezne reforme unaprijed morali pobrinuti i odlučiti da će rupe u njihovim proračunima, ukupno vrijedne oko 1,5 milijardi kuna, popuniti iz središnje državne blagajne, barem u prvoj godini primjene reformiranog poreza na dohodak, a potom će se država sustavno odricati svojega dijela tog poreznog kolača. Kako će pak u tekućoj godini u Državnom proračunu osigurati tih 1,5 milijardi kuna, nitko nije objašnjavao jer važno je bilo samo izbjeći otvoreni sukob s lokalnim i regionalnim vlastima, odnosno bratoubilačke i unutarstranačke ratove političara.

Ubrzo se, međutim, javno moralo priznati da će dio proračunskog novca za pokrivanje poreznog gubitka lokalnih i regionalnih vlasti država nadoknaditi ukidanjem niže stope PDV-a ugostiteljstvu i turizmu, prvo svima, a potom samo onima koji hranu i piće nude van hotelskih paket aranžmana, jer su hotelijeri zaprijetili obustavljanjem svih svojih investicija i smanjivanjem broja zaposlenih. Porezni ceh će na kraju platiti vlasnici kafića i restorana koji domaćim i stranim gostima svakodnevno nude hranu i piće bez smještaja i turističkih paket aranžmana. Zapravo, veći PDV u konačnici će platiti gosti tih kafića i restorana jer logika je jasna: ako imaju novac da se hrane i opijaju izvan svojih domova i hotela u kojima borave, neka i plate veći porez.

No to očito nije bilo dovoljno, pa su se porezni eksperti dosjetili da sve veći broj zaposlenih i nezaposlenih u Hrvatskoj kućne budžete popunjavaju honorarnim autorskim radom, pritom plaćajući samo dio poreza, a ne i socijalne naknade koje plaćaju stalno zaposleni porezni obveznici. Ima takvih i među poreznim stručnjacima koji su sukreirali Marićevu poreznu reformu, pa znaju da sve više tvrtki, ali i državnih institucija i ustanova poseže za vanjskom autorskom suradnjom kako bi za manje novca dobili barem jednake učinke u realizaciji nekih svojih funkcija i projekata.

Uostalom, i ministar Marić je, vidimo, poreznu reformu kreirao oslanjajući se na autorski rad četrdesetak vanjskih suradnika, koji su, kako se tvrdi, svoj višemjesečni posao odradili volonterski, bez isplaćenih autorskih honorara. Barem neki od njih će, međutim, imati priliku autorske honorare naplatiti sada kad tvrtke i porezni obveznici trebaju u djelo provoditi poreznu reformu koju su im upravo oni skrojili. No oni spadaju među one honorarce koji su stalno zaposleni i koji svoj drugi dohodak mogu i ne moraju zarađivati, a zarađivat će ga ako im se isplati raditi za ponuđeni honorar, pa i sada nakon što će na te honorare oni sami ili oni koji od njih naruče posao morati platiti 10-postotnu naknadu za mirovinsko osiguranje i 7,5-postotnu naknadu za zdravstveno osiguranje.

Bačeni na cestu

Za razliku od njih, većina nezaposlenih honoraraca različitih fela – od umjetnika preko umirovljenika do novinara – uglavnom će morati sami plaćati novu mirovinsko-zdravstvenu naknadu koja im je nametnuta poreznom reformom. Na 1000 kuna bruto honorara mjesečno će u državnu blagajnu uplaćivati stotinjak kuna mirovinske i zdravstvene naknade. Ministar financija i njegovi porezni stručnjaci kažu da „stalnih“ honoraraca u Hrvatskoj danas ima oko 100 tisuća, a s onima koji povremeno honorarno zarađuju ta brojka raste čak do skoro 400 tisuća. Ako tih stotinjak tisuća „stalnih“ honoraraca mjesečno uplati samo tih stotinjak kuna mirovinsko-zdravstvene naknade u državnu blagajnu će se godišnje slijevati oko 120 milijuna kuna, a ako i preostalih tristotinjak tisuća „povremenih“ honoraraca barem tri-četiri puta godišnje uplati po stotinjak kuna taj iznos će se udvostručiti na oko 250 do 300 milijuna kuna, a tim iznosom već u ovoj godini popunit će se petina rupe u prihodima lokalnih i regionalnih vlasti koja je nastala reformiranjem poreza na dohodak.

Neće se, dakle, Plenkovićeva vlada, ministar financija i državni proračun odreći dijela svojih dosadašnjih prihoda kako bi vratili „oteto“ općinama, gradovima i županijama, nego će im to uglavnom nadoknaditi armija ionako obespravljenih i prekrasnih honoraraca te gosti kafića i restorana koji ne posluju u okrilju hotelskih kuća i velikih turističkih tvrtki.

Apsurdno je pritom da se uvođenje 10-postotne mirovinske naknade i 7,5-postotne zdravstvene naknade pravda željom da se zaustavi sve snažnije seljenje iz redovnog u honorarni rad kojemu je navodno glavni razlog to što se te naknade do sada nisu plaćale, pa je poslodavcima sve profitabilnije bilo angažirati honorarce nego svoje radnike za obavljanje barem dijela poslova. Što će te iste poslodavce sada priječiti da počnu „seliti“ svoje stalno zaposlene radnike među honorarce, jer će im moći plaćati duplo manje mirovinske i zdravstvene naknade nego kad su stalno zaposleni?

Zašto, primjerice, vlasnici Hanza medije ili Styrije sa svim svojim stalno zaposlenim novinarima ne bi raskinuli ugovore o radu i potpisali ugovore o autorskoj suradnji i počeli ih plaćati po „komadu“ objavljenog teksta u formi autorskih honorara s pripadajućim porezima i duplo manjim mirovinskim i zdravstvenim naknadama? Zašto uprave kazališnih i sličnih umjetničkih kuća ne bi, također, svim glumcima i drugim umjetnicima otkazali ugovore o radu i preveli ih u ho-

norarne autore kako bi značajno smanjili troškove rada, a najmanje za prepolovljene iznose mirovinskih i zdravstvenih davanja? Koja ih to sila može natjerati da tako ne učine, jer, eto, sada mogu čak i reći da su svi njihovi honorarci zdravstveno i mirovinski zbrinuti, nisu bačeni na cestu da se sami dovijaju kako će se zdravstveno osigurati i pobrinuti za život u starosti.

**Mizerna je država koja se
odlučila na 1000 kuna bruto
honorara oteti stotinjak kuna
socijalnih naknada kako bi
popunila proračunske rupe
koje je odlučila probušiti da bi
značajnije smanjila porez
na dohodak**

Marićevi porezni reformatori kleli su se da su socijalno osjetljivi i pravedni, principijelni, jer, eto, predložili su smanjivanje poreznog opterećenja rada i poduzetništva, dokazali su da su žestoki protivnici uvođenja novih poreza i paraporeza, osim, naravno, tih nekoliko izuzetaka koji navodno potvrđuju njihova pravdoljubiva pravila. No nametanjem mirovinskih i zdravstvenih naknada honorarcima ipak su pokazali da su lagali da u njihovoj poreznoj reformi nema novih poreza, jer ih ima makar se zvali socijalne naknade. Lagali su i kad su tvrdili da su socijalno pravedni jer ako su već odlučili socijalno oporezivati autorske honorare, od najmanjih do najvećih, zašto nisu socijalno pravedno razrezali iste socijalne poreze i svim obveznicima plaćanja poreza na dobit, na dividende, financijski kapital..., pa tako još više proširili poreznu bazu, što im je navodno bila jedna od misli vodilja kad su dodatno porezno zgrabili u autorske honorare.

I ptice na grani znaju da su brojni vlasnici tvrtki i do sada sebi isplaćivali male ili manje plaće kako bi ostvarili veću dobit, pa tako i platili manje poreza i doprinosa, a sve kako bi na kraju godine zaradili više. Sad kad im je dodatno smanjen porez na dobit, ne isplati im se više sebi isplaćivati ni honorare, nego što više svojih prihoda „gurati“ u dobit jer iz nje plate jedan porez, a o zdravstvenom, mirovinskom i drugim socijalnim sustavima ionako glavu moraju razbijati svi drugi, a najviše oni koji su državnom prisilom prisiljeni puniti njihove fondove i iz svojih prvih i iz svojih drugih prihoda, a ako zatreba i iz milostinje koju će im netko udijeliti kad u prolazu vidi kako se svakodnevno grče i muče da prežive.

Mizerna je država koja se odlučila na 1000 kuna bruto honorara oteti stotinjak kuna socijalnih naknada kako bi popunila proračunske rupe koje je odlučila probušiti da bi značajnije smanjila porez na dohodak onima koji primaju plaće najmanje duplo veće od prosječnih, pa čak i zato što je smanjila porez na dobit kako bi navodno dodatno stimulirala poduzetništvo. I džepari su socijalno pravedniji od Marićevih poreznih reformatora, ako ni zbog čega drugog zato što znaju da u sirotinjskim džepovima uglavnom nemaju što izdžepariti, a ovi potonji su se potrudili kako bi ipak pronašli ponešto honorarnih džepova iz kojih mogu dodatno porezno opljačkati kreativni prekarijat, e da bi podmazali tuste političke, menadžerske i poduzetničke guske, prodajući ih kao elitu bez koje ova zemlja navodno nema budućnosti.

OD SUKOB A DO PODJELE I MOGUĆEG PONOVOG UJEDINJENJA CIPRA

KORAK DO RJEŠENJA

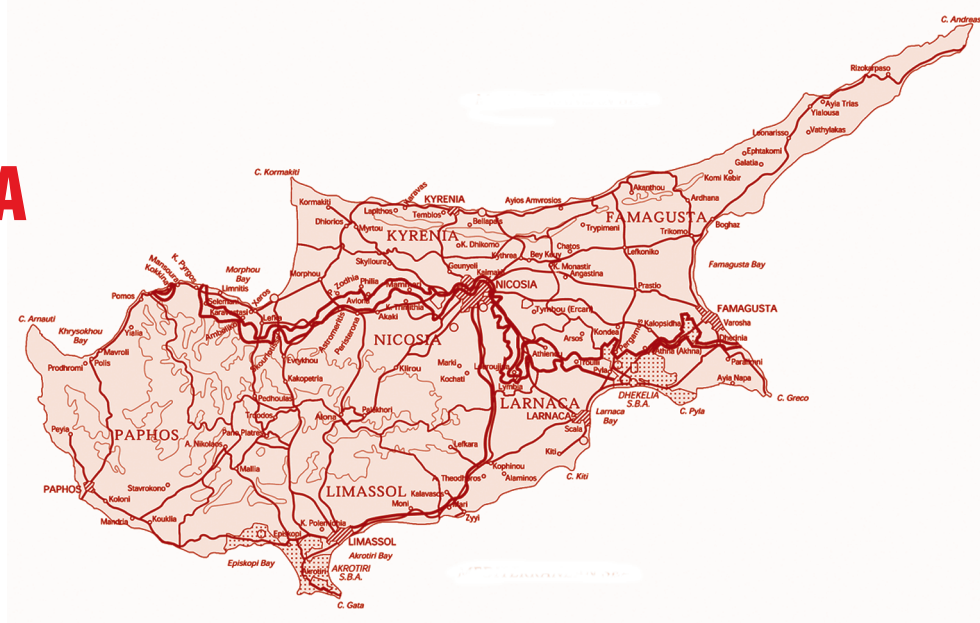
PIŠE: Siniša Tatalović

**Grci i Turci pregovaraju o šest
točaka – ekonomiji; EU; imovini;
organiziranju vlasti; teritorijalnom
uređenju; sigurnosnim pitanjima i
granicama. Ako se dogovore, završit
će jedan od dugotrajnih evropskih
etničkih sukoba što bi mogao
biti putokaz za rješavanje sličnih
problema u svijetu**

Cipar je jedina članica Evropske unije koja ne kontrolira svoj cjelokupni teritorij. Unatoč brojnim pokušajima da se ponovo ujedini grčki i turski dio otoka, što se nije dogodilo, Evropska unija je 1.5.2004. godine odlučila da u članstvo primi samo grčki dio Cipra, što je bio svojevrsni presedan. Ponovni pregovori o konačnom rješenju ciparskog problema, koji su započeli prošle godine, ponovo su privukli pažnju javnosti na ovaj, godinama neriješeni međunarodni problem.

Cipar koji je tradicionalno bio nastanjen Grcima, počeo je mijenjati etničku strukturu stanovništva dolaskom osmanlijske vlasti u 14. stoljeću. Kao i na drugim područjima nastanjenim Grcima i na Cipru je turska višestoljetna prisutnost ostavila duboke tragove, koji se na različite načine vide i danas. Za razliku od drugih dijelova grčkog etničkog prostora, gdje su turske zajednice gotovo nestale, na Cipru je ostala respektabilna turska zajednica. Složeni i često napeti odnosi između Grčke i Turske u prošlosti su jako utjecali i na odnose Grka i Turaka na Cipru. Na kraju, doveli su i do konačne podjele otoka 1974. godine, na grčki i turski dio između kojih su raspoređene mirovne snage Ujedinjenih naroda.

Cipar ima važan geostrateški položaj čega su svjesni i Grci i Turci, ali i drugi važni akteri međunarodnih odnosa. Cipar zauzima centralnu poziciju u Sredozemlju jer je gotovo jednako udaljen od Evrope, Azije i Afrike i nalazi se na liniji na kojoj se križaju tranzitni vodeni putevi. Toga je posebno svjesna Turska jer smatra da zemlja koja zanemaruje Cipar ne može biti utjecajna u globalnim i regionalnim politikama (Davutoglu, 2014. 177). Zbog toga i ne čudi višegodišnja turska vojna prisutnost na Cipru.

Kako je došlo do podjele

Kako je došlo do te podjele i da li je ona premostiva prepreka u budućnosti? Na ovo pitanje ne može se odgovoriti, ako se ne sagledaju najvažniji događaji koji su prethodili podjeli Cipra. Turska je nakon rusko-turskog rata i Berlinskog kongresa 1878. godine, Cipar prepustila Velikoj Britaniji u zamjenu za pomoć u sukobu sa Rusijom. Nakon toga, Britanci su Cipar vrlo brzo pretvorili u svoje važno uporište na Sredozemnom moru. Britanska politika je bila da Cipar drži podalje od Grčke i Turske, zbog čega je i proglašena nezavisnost Cipra 1960. godine. Takvim rješenjem nisu bili zadovoljni Grci koji su činili oko 80% stanovništva na Otoku i koji su se zalagali, ne samo za odlazak britanske uprave, nego i za priključenje Grčkoj. U pozadini ovih nastojanja je stajala Pravoslavna crkva na čelu sa arhiepiskopom Makarijosom. Turci, kojih je na Cipru bilo oko 20% u ukupnom stanovništvu, nisu se slagali sa politikom grčkih prvaka koji su zagovarali pripajanje otoka Grčkoj. Zbog toga su sve više bili izolirani, a njihova naselja osiromašena. Sve ovo je utjecalo na povećanje etničkog rascjepa i vodilo je prema otvorenom sukobu između dviju zajednica. Da bi se to izbjeglo, predstavnici grčke zajednice, pod pritiskom međunarodne zajednice, odustali su od konačnog cilja, pripojenja Grčkoj i prihvatili kompromisno rješenje, zajedničku državu Republiku Cipar.

Formiranje Republike Cipar nije bilo nimalo jednostavno. Na to su trebale pristati i Grčka i Turska, prihvaćajući i garancije Velike Britanije kao bivšeg kolonijalnog gospodara. Navedene države, uz pristanak grčke i turske zajednice na Otoku, potpisale su Londonski i Ciriški sporazum 1959. godine čime su bile stvorene pretpostavke za formiranje Republike Cipar. Ustav koji je bio rezultat sporazuma iz Londona i Zuricha, grčka zajednica je doživjela kao nametnuti okvir koji turskoj zajednici daje veća prava nego što joj pripada s obzirom na brojnost. Grčki predstavnici su 1963. godine zbog toga pokrenuli postupak promjene Ustava sa ciljem umanjivanja prava turske zajednice. To je dovelo do sukoba sa brojnim žrtvama, posebno na turskoj strani. Zaustavljanje sukoba bilo je moguće samo postizanjem sporazuma između sukobljenih strana. Turci su zagovarali federalno uređenje države ili njenu podjelu. Nasuprot tome, Grci su zagovarali centralističko uređenje države. Bez dovoljno fleksibilnosti, sa obje strane, da bi se postigao sporazum, u rješavanje sukoba uključili su se

Ujedinjeni narodi šaljući na Cipar mirovne snage. Ujedinjeni narodi su procjenjivali da bi eskalacija sukoba na Cipru mogla dovesti do širenja sukoba između Grčke i Turske.

Eskalacija sukoba

Ovaj sukob nije odgovarao tadašnjim velikim silama, zbog čega je postignut dogovor u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda o mirnom rješavanju sukoba na Cipru. Mirovne snage Ujedinjenih naroda spriječile su sukobe širih razmjera, ali ne i politički teror prema turskoj zajednici, koji su provodile vojne snage ciparskih Grka, unatoč protivljenju tadašnje ciparske Vlade koja se plašila eskalacije sukoba i intervencije Turske. Nakon što su vojne snage 1967. godine izvršile pokolj u jednom turskom selu, Turska se uključila u sukob, dajući jasno do znanja da će i vojnim sredstvima štiti svoje sunarodnjake. To je bio početak kraja zajedničkog života dviju zajednica u jednoj državi. Na radikalizaciju ciparskih Grka utjecala je i vojna diktatura koja je tada vladala u Grčkoj. Rezultat je bio državni udar 1974. godine, kojim je sa vlasti zbačen arhiepiskop Makarios i uspostavljen režim koji je otok trebao ujediniti silom. Plan nije uspio jer se tome oštro suprotstavila Turska koja je na Cipar poslala oko 40.000 vojnika i zauzela oko 40% njegove teritorije. Ponovo su se uključili Ujedinjeni narodi, čije su mirovne snage stale između dvije zajednice na liniji razdvajanja vojnih snaga. Time je eskalacija sukoba bila zaustavljena, ali je otok bio definitivno podijeljen na dva dijela.

Sukobi i nestabilnosti u sjevernoj Africi i na Bliskom istoku, odveli su pažnju sa ovog problema. Nedavno obnavljanje pregovora, ponovo je privuklo pažnju javnosti

Turci su proglasili „Tursku Republiku Sjeverni Cipar“ koju je priznala samo Turska. Ovo se nije svidjelo međunarodnoj zajednici, posebno SAD-u i EU koje su se zalagale za jedinstvenu državu. Zbog toga su vršili pritisak i na Grčku i na Tursku, smatrajući ih odgovornim za podjelu otoka. Iako su 2002. godine pokrenuti politički pregovori pod okriljem Ujedinjenih naroda nije se došlo do političkog rješenja koje bi bilo prihvatljivo objema stranama.

Plan federalnog uređenja države, kao rezultat pregovora, prema uzoru na švicarski model, podrazumijevao je dva ravnopravna kantona, ali jedinstvenu vladu koja bi predstavljala jedinstveni Cipar. Svaka bi od dviju konstitutivnih država suvereno odlučivala o pitanjima koja nisu prenesena na zajedničku državu, a imale bi i svoje ustave. Postojalo bi jedno, ciparsko državljanstvo. Izvršnu vlast bi činilo šestočlano predsjedničko vijeće sa rotirajućim predsjedništvom. Na mjestu predsjednika izmjenjivali bi se svakih deset mjeseci ciparski Grci i Turci. (Tatalović, 2010, 124).

Ovaj plan su na referendumu prihvatili Turci, dok su ga Grci odbili. O uspje-

hu referendumu je ovisilo da li će Cipar ući u Evropsku uniju kao cjelovita država, ili će ući samo grčki dio. Nakon što se dogodio presedan ulaskom grčkog dijela Cipra u Evropsku uniju, za dugo vremena su odgođene ozbiljnije inicijative za rješavanje ovog problema. Sukobi i nestabilnosti u sjevernoj Africi i na Bliskom istoku, odveli su pažnju sa ovog problema. Nedavno obnavljanje pregovora između dvije zajednice, ponovo je privuklo pažnju međunarodne javnosti. Što je politički okvir novih pregovora i kakva se rješenja nude?

Konačno rješenje

Pregovori koji se od sredine 2016. godine odvijaju pod okriljem Ujedinjenih naroda imaju za cilj da se dođe do konačnog rješenja problema, koje će biti prihvatljivo objema stranama, ali i Grčkoj, Turskoj i Velikoj Britaniji kao jamcima sporazuma iz 1960. godine. Konačni cilj je ponovno ujedinjenje otoka, što je vrlo zahtjevan cilj. Iako su pregovarači oprezniji u izjavama, nakon svakog kruga pregovora, pregovarači ukazuju na određeni napredak i približavanje stavova o otvorenim pitanjima.

Pregovara se o šest točaka: ekonomiji; Evropskoj uniji; imovini; organiziranju vlasti – raspodjeli nadležnosti; teritorijalnom uređenju države; sigurnosnim pitanjima i granicama. Novi zamah u pregovorima dao je novi glavni tajnik Ujedinjenih naroda Antonio Guterres koji je na tu dužnost stupio početkom 2017. godine i koji želi mandat započeti rješavanjem jednog od najdugotrajnijih međunarodnih problema. On je izjavio: „Naš cilj je doći do potrebnih rezultata, a za to trebamo ozbiljno raditi onoliko vremena koliko je za to potrebno. Suočeni smo sa toliko katastrofalnih situacija da hitno trebamo simbol nade. Smatram da Cipar može biti simbol nade na početku 2017. godine.“

Jedan od najvećih problema u pregovorima oko kojeg se vode rasprave je status Turske kao države jamca, te ostanak njezine vojske na Cipru za što se zalaže većina pripadnika turske zajednice. Grčka strana smatra sistem jamstva prevladanim, posebno nakon što je Cipar ušao u Evropsku uniju. Sadržaj sporazuma do kojeg bi se trebalo doći bio bi sličan onome iz 2004. godine, ali sada u novom kontekstu kojeg određuje članstvo Cipra u Evropskoj uniji. Sporazum bi podrazumijevao i povratak 200.000 izbjeglica i obeštećenje za imovinu Grka i Turaka koji su napustili svoje domove u sukobima do 1974. godine.

Iskustva nakon drugih sukoba u svijetu pokazuju da će to biti vrlo teško postići. Dodatni problem čine brojni doseljenici iz Turske koji su zauzeli grčku imovinu i koji su postali dio problema. Trebat će riješiti i problem nestalih u sukobima od 1963. do 1974. godine, a procjenjuje se da se radi o više od 1.000 osoba. Problem je i završetak razminiranja područja na bivšim linijama sukoba. Pregovarači se suočavaju i sa brojnim drugim problemima vezanim za svakodnevni život. Iako je uspješan završetak pregovora izvjestan i mogao bi rezultirati sporazumom, pitanje je da li će on biti prihvaćen na referendumu u turskoj i grčkoj zajednici. Ako se to dogodi, završit će jedan od dugotrajnih evropskih etničkih sukoba. To bi moglo otvoriti i novo poglavlje u ukupnim grčko-turskim odnosima, ali biti i putokaz za rješavanje sličnih problema u međunarodnoj zajednici.

Korišteni izvori:

Davutoglu, Ahmet, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik, Beograd, 2014.
Tatalović, Siniša, *Globalna sigurnost i etnički sukobi*, Politička kultura, Zagreb, 2010.
<http://www.uncyprustalks.org/>
http://www.cyprus.gov.cy/portal/portal.nsf/citizen_en?OpenForm

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (11)

ЈЕФТО ШАШИЋ, ПЕРО
МОРАЧА И БОШКО
ШИЉЕГОВИЋ

пише: Горан Бабић

Радећи на Туђмановим *Беспућима* повијесне зближности морао сам потражити свједоке. Туђманов текст је такав да се у свакој или готово свакој реченици крије некакво дупло дно, некаква додатна тајна, коју знају само веома упућени. Он је, неоспорно, велемајстор манипулације

Овим (српским именима) свакако би ваљало додати и (бар) три хрватска: Анка Берус, Звонко Иванковић - Вонта и Фабијан Трго. Све њих (свих шестеро) повезује оно, релативно кратко, вријеме које сам потрошио у животу на писање књиге - приказа, књиге рецензије „Беспућа повијесне зближности“ Фрање Туђмана. То, наиме, ако и није била нека нарочито дугачка епизода, свакако је била занимљива и по својим посљедицама више него значајна. Да, ништа друго, напустио сам Хрватску, што је свима донијело срећу – тзв. хрватским људима (Туђманова парафраза Крлежине синтагме) наводну слободу за коју се накнадно испоставило да је углавном тајкунска и чињеницу да су се ријешили неподношљивих сподоба попут моје маленкости и сличних, а нама опет банални факат да смо спасили главе у часу док су ординирали Шушак, Главаш, Мерчеп, Норац, Орешковић, али и Мирослав Туђман, Миро Међиморец, Иван Тољ и толики други крвави домољуби.

Зашто нисам споменута три (хрватска) имена из прве реченице турио у наслов? Зато што Анка Берус има „свој“ посебан текст, Вонту Иванковића нисам никад упознао, а Фабијан је још, наводно, жив. Усталом, поред њих могао се наћи и Јаков Сиротковић, па чак и Динко Форетић, (Д. Форетић је један од тројице чланова комисије

Фрањо Туђман

Јефто Шашић

Бошко Шиљековић

пред којима је Туђман обранио своју фалсифицирану докторску дисертацију), али о томе нешто касније, макар само узгредно.

Живио сам тада (1989., 1990.) још у Загребу када ми се једног дана (можда преко Спасе Чанковића – данас Анеј Сам) обратила (из Београда) Наташа Марковић с понудом да напишем књигу о Туђману. Њена мала приватна фирма („Плави јахач“) управо је била објавила књигу о Јованки Броз и зарадила на књизи за оно вријеме и за оне прилике повелик новац. Како сам кронично слабо стајао с новцем (чему су актуелне прилике све драстичније доприносиле), а како ме и сама тема занимала, понуду сам прихватио и приону на посао. Нису била добра времена. Дапаче, била су више него лоша и пријетила је озбиљна могућност (читај опасност) да се и мени догоди оно што се догодило педесет година раније моме дједу Гези Брајдеру, тј. да заглавим као апсолутни и изгубљени маргиналац. Можда је управо овај ангажман (рад на тој књизи) био она пресудна ситница, која је (уз све остало) моје тад већ споредно име, остављено од свих којима сам евентуално припадао, вратила међу живе, међу оне који су, на различите начине, у тим данима представљали јавност. Јер су једино тзв. „јавне главе“ могле рачунати на то да неће нестати преко ноћи, иако је и таквих смрти касније, тамо а и другдје, било (случајеви Винка Билића, Марка Безера, Ивана Јелића, Фикрете Булић, Дмитра Обрадовића, Јосипа Кира, Анте Параџика итд.).

Радећи, дакле, на књизи морао сам потражити свједоке. Туђманов текст је такав („Беспућа ...“) су у том погледу више него карактеристична да се у свакој или готово свакој реченици крије

некакво дупло дно, некаква додатна тајна, коју знају само веома упућени. Он је, неоспорно, велемајстор манипулације и ако толики данас оптужују Тита да је од 1937. године, тј. од смјене Горкића и читаве паришке епизоде с једне стране, а хотела „Лух“ са друге, у суштини манипулирао људима и судбинама (за шта ја још нисам видио увјерљив доказ ни у једном спису, ни код једног од мериторних свједока међу какве се нипошто не могу убројити пискарала попут Душана Биланчића или Пере Симића и сличних), кад је ријеч о Туђману то се даде установити, а по свему судећи се већ и установило (не само због касно откривених магнетофонских снимака са Бриона или банских двора, већ и на темељу неподигнуте хашке оптужбе о злочиначком удруживању и многих других доказа и конкретних чињеница). Но, тада кад сам то ја радио, читава ствар је стајала друкчије и о његовим (Туђмановим) невјероватним манипулацијама могли су респектабилно говорити само упућени.

Чувену прву полемику против Туђманових ставова, коју је потписао Фабијан Трго, није, међутим, он и написао. Текст, којим је обзнањено да се ЈНА дефинитивно одриче свог генерала, написао је Перо Морача, а Фабијан је то само потписао јер је, као и Туђман, био Хрват, партизан и генерал

У Београду су то, прије свих, била ова тројица, али се разговора са Шашићем заправо и не сјећам. Иако је он био један од посљедњих тад живих руководиоца УДБЕ, односно, полиције, односно бројних сигурносних служби (данас од таквих имена живи, колико знам, још једино Јово Капичић, чувени Јово Капа), није ми особито помогао у моме послу. Говорио је коју годину касније на неком скупу о Јасеновцу и његови ставови су, наравно, били потпуно супротстављени Туђмановим, али то сам знао и из објављеног текста. У ближе контакте са Туђманом (који Шашића у „Беспућима...“ иначе сматра својим противником) за разлику од Мораче и Шиљековића, Шашић изгледа да и није долазио. Био је Славонац и цивил, док се Туђман и као пуковник и као генерал кретао углавном у војним круговима. И премда је епизода са Шашићем с моје стране углавном заборављена (није битно или никако помогло у демистификацији Туђманових манипулација) овдје се помиње из два разлога: да се види шта сам и како сам радио у том послу и да се одреди тзв. ниво посла, односно, да се види разлика између прве руке (у коју Шашић објективно спада гледајући на обезглављене славонске прилике – тамо су били

преживјели само Душан Чалић, Руди Шимић, Перо Цар, Фрањо Сертић, Чедо Грбић, Радојица Ненезић, патријарх српски Павле и још неколицина) те каснијих сазнања из посредне, из друге руке. На крају крајева, већ сама чињеница да ме примио и о тој теми са мном, много млађим и њему посве непознатим, разговарао један од највиших полицајних официра, говори много. Јер је Јефто Шашић и по природи и по узусима своје професије био више него дискретан човјек.

Много сам више профитирао (ако је то прави израз) од сусрета са Пером Морачом. Као прво, а за разлику од Шашића, Морача је познавао мој дотадашњи ангажман и ја нисам морао њему објашњавати ништа, а он је мене могао упутити у којешта. Сад већ кад су готово сви актери тих давних догађаја сишли са сцене, могу изнијети на видјело главну ствар коју сам сазнао од Мораче. Чувену прву полемику против Туђманових ставова (објављену у Војно-историјском гласнику 1961. године), коју је потписао Фабијан Трго, није, међутим, он и написао. Текст, којим је обзнањено да се ЈНА дефинитивно одриче свог генерала Фрање Туђмана (због чега је овај напустио Београд и прешао у Загреб) није, дакле, написао Трго, него он Перо Морача, а Фабијан је то само потписао јер је, као и Туђман, био Хрват, партизан и генерал. Да је то тачно, потврдио ми је касније и Бошко Шиљеговић, а на неки начин и сам Туђман што се и сада може проверити пажљивим читањем „Беспућа...“. Уосталом, то објашњава и због чега сам Трго није имао никаквих проблема да мирно и спокојно преживи Туђманову власт. Списак (напријед наведен) који у томе нису успјели (списак помрлих), свједочи да би и овај у Омишу (одакле је Трго) једнако завршио да се битно о Туђмана огријешо. Не знам (јер сам отишао из Загреба, а о томе телефоном нисам могао причати) да ли је о томе нешто знао Јуре Билић. Он је био Фабијанов пријатељ (он је и мене с Тргом упознао), а и сам Туђман о Билићу лоше пише.

Бошко Шиљеговић ми је показао између осталог и један, наводно, повјерљив текст из тог времена, у којем се објашњава позадина сукоба између Мораче и Туђмана, а који је (премда повјерљив) такођер завршио у Туђмановим рукама. Шиљеговић је био шеф Војно-историјског института у Београду, а Институт (уједно и издавач спорног „Гласника“) био је позорница тих давних догађаја. На овом мјесту, а због многобројних (и) данашњих манипулатора, ваља забиљежити још нешто од свега што ми је Шиљеговић том приликом рекао. Данашње генерације и на српској и на хрватској (а наполе на тзв. БиХ) страни, о томе мало знају или не знају ништа. Стицајем околности, Козара је у прошлом рату, тј. од 1941. до 1945. постала поприште трагичних догађаја. О томе су објављени силни томови књига, које данас више нитко не чита, премда сви живе (да тако кажем) на траговима тих књига, односно, у њима као у гробу. Близина Загреба и Бања Луке, тј. близина усташке власти и војске, близина Јасеновца у који је одведен силни тамошњи српски народ и отпор тог народа, створили су један конгломерат сензација, који се данас тешко може разумјети. Уосталом, о томе су писали многи, Скендер Куленовић, Младен Ољача, Љубо Јандрић, Бранко Ћопић и други. Оно што се, рецимо, данас слабије зна јест податак да је Козара дала неколико десетина народних хероја (можда и више од шездесет). Једном сам на свечаности пред Цамоњиним спомеником гледао постројене народне хероје, а испред

свих је стајао њихов ратни командант Бошко Шиљеговић, с којим сам се ја познавао од раније. И тај, легендарни партизански командант (који је у рату изнад себе тамо имао само Тита), причао ми је из којих све разлога није могао своју властиту мајку ослободити из Јасеновца у којем је заглавила. „Могли смо сви погинути, али своје не бисмо могли ослободити, јер је таква била конфигурација терена, Сава и мочвара, жице и препреке и велике непријатељске формације. Зар мисли неко да рођену мајку не бих спасао да је то икако било могуће?“ Све у свему, овај мирни и храбри и образовани генерал-пуковник партизанске војске помогао ми је да схватим како хисториографија (у коју се био повукао) није ништа другачије до наставак бојног поља. Оно што је Клаузевиц (Clausewitz) тврдио за политику (да је наставак рата другим средствима) још прије се може рећи за хисториографију у којој се манипуланти величанствено сналазе.

Споменуо сам међу именима која су евентуално могла помоћи у дешифрирању манипулација (Туђманових) и Јакова — Јакицу Сиротковића, мога пријатеља, сусједу и професору, а у то вријеме, деведесетих година, и председника ЈАЗУ, тј. Академије. Он је ратовао у ономе рату заједно с Туђманом и са Вонтом, али је за разлику од Вонте (који је покушао јавно демистифицирати Туђманове тврдње) мудро шутио видјевши, ваљда, да је све пропало и да је враг однио шалу. А Јакица је волио живот и очито није хтио да своје посљедње дане жртвује за нешто изгубљено и уништено. Међутим, приватно, када бисмо се нашли на вечери код њега (а становали смо једно вријеме на Медвешчаку врло близу, тик до Гупчеве звијезде, прекопута Јожи Хорвату) тад би се академику развезао језик. Рецимо, у „Беспућима...“ на једном мјесту Туђман тврди како је на првим изборима за његов пријем у Академију (онда кад је то, наводно, на Ранковићев налог Стево Крајачић онемогућио!) он, Туђман, на гласању у свом разреду (друштвених знаности) био једногласно изабран за академика. А Јакица, цинично, објашњава како је Туђманова тврдња тек донекле тачна будући да је он (Туђман) на том гласању био добио само један глас и то од Васе Богданова, док су сви остали (укључујући и њега, тад још јединог живог) гласали против пријема повјесничара Фрање Туђмана у Академију. Тако се у интерпретацији овог невиђеног мађионичара један глас претворио у једногласну подршку.

Радећи на књизи, био сам замолио Перу Стрчића (кад је из Архиве Хрватске премјештен у архив ЈАЗУ) да ми фотокопира записник са те сједнице о којој су говорили Туђман и Сиротковић, али ми је Стрчић рекао да је из архива у којем се чувају сви записници из претходних 120 година (колико је то тад постојало) тај — један једини записник — нестао. Данас бих се могао кладити да је у Туђмановој архиви, баш као и онај кофер с микрофилмовима (са архивом ЦК Хрватске), који је Туђманова војска на аутопуту заплијенила кад се ЈНА повлачила. Јер, великог мајстора уопће нису занимали силни тенкови и топови већ омање коферче с неважним ситним филмовима.

Ето, тиме сам се ја бавио док су неки (многи) мислили да се бавим глупостима.

Из рукописа Горана Бабића, „Имена“, који је у припреми у издавачкој дјелатности СКД „Просвјета“ / 20.05.2007.

NEKOLIKO VARIJACIJA UZ GODINU VELIKOG PJESNIKA

NAŠI DANI

PIŠE: Đorđe Matić

Ako je u Šerbedžijinoj recitaciji Disovih stihova uistinu postojao eho, jedva čujan odjek toliko neizrečenih stvari, ako on nije bio iluzija, onda istim putem, unazad, kao krugovi u vodi pojavljivali su se negdje u njemu kratko i smjenjivali duhovi sva tri pjesnika, s njima tri ere i tri generacije: Dis – Miljković – Mladenović

I
Kad je nedavno ponovno, gotovo u simetriji od četvrt vijeka, po Radi Šerbedžiji udarila buka i bijes (*"a tale/ Told by an idiot, full of sound and fury"* – *"bajka/ koju idiot priča, puna buke i bijesa"*¹, kako nam trajno govori za naše stanje najakutniji Shakespearov junak što ga je Rade igrao toliko puta), kad su se po glumcu stuštili iz podzemlja izvikani proglasi nedostojnih i tako dugo manipuliranih da više nisu pokazivali ni potrebu prikriti zle namjere; u tom bučanju i vici, usred onoga odavno poznatoga urlika svjetine sjetio sam se zvuka koji je bio suprotan, utišan, gotovo utihao. Umjesto razmahanog, dirigitiranog i opetovanog kreštanja falangista, umjesto rezanja i groženja čopora, javio se samo jedan glas. Preciznije: sjećanje na taj glas, na ton kojim je Šerbedžija jednom govorio stihove, sad već davne ljetnje večeri u klubu na zagrebačkom Ksaveru:

"Ne marim da pijem, al sam pijan često.

U graji, bez druga, sam, kraj pune čaše."

Dobro mu je pristajalo, i bilo je savršeno izvedeno, bojom, dikcijom, ritmom i dinamikom govorenja, a čak i sve uočljivija poza koja je s godinama napredovala do autociteta, pa skoro do autoparodičnosti, odjednom je djelovala prisno, kao nađena, vrijedna stvar, davno zaboravljena. Nakon prvog dvostiha, izvedbom istog stila, citatnog, od nekoć zapamćene boemštine, izašla su druga dva stiha završavajući strofu i otkrivajući osjećaj sad nenamješten, gorko i stvarno, opipljivo:

Vladislav Petković Dis (1880 — 1917.)

*"Zaboravim zemlju, zaboravim mesto
Na kome se jadi i poroci zbraše."*

Nešto je istinsko teklo iz izvedbe i, unatoč gužvi uspravnih, naguranih tijela publike koja je pažljivo slušala, osjetio sam samoću. Zajedničku začudo – i njegovu i moju, u tom trenutku. Pjesma je tada vjerojatno prvi put izgovorena u Zagrebu nakon loma, vremenskog i svakog drugog, nakon više od desetljeća i nakon *onoga svega* – i na stihove njene kao da nitko nije reagirao. Izgleda da je publici (p)ostala nepoznata.

U nagloj gorčini što se javila nad munjevitim uvidom koji je išao iznad svake kritičke retorike, moralizatorstva ili intelekta, ostao sam osupnut nad činjenicom – za koliko su zapravo lijepoga i dobrog ljudi u ovoj zemlji ostali uskraćeni kao rezultantom najoštrije i skoro potpuno provedene cenzure od 1991. Da, sad bi se refleksno odmah javila bulumenta čitava koja bi "objasnila" razloge zašto je tome moralo biti tako, tražeći alibi za barbarstvo ili za pristajanje na nj. Ali na (ne)sreću nismo od jučer: svi ti razlozi i proturazlozi nisu ništa drugo do opravdavanja ideologije što je stajala iza operacije odstranjivanja "neprijatelj-

¹ Preveo Josip Torbarina

ske" kulture. Kad se, zahvaljujući samo jednoj recitaciji razmaknula ta ideološka skrama – ostao je jedino ogoljen i mučan trenutak apsolutne praznine i odmah tihog zdvajanja nad gubitkom, nesporazumom i nemoći. Melankolija poraza nasmiješila se rezignirano – osmijehom kao drugom stranom boli i ljutnje, bez upliva subjekta, čekajući stih iz sljedeće strofe da zaokruži osjećaj. Stih fantastičan, jedan od najzračnijih u poeziji naših jezika, a tako prilježan, blažeći kao oblog, makar na tren:

"Ja se svemu smejem pa me sve i boli."

Treća strofa svojim je virtuosnim premetanjem i parafraziranjem iste poruke udarala očajem i tada, kao što udara i sada.

"I pritisne očaj, sam, bez moje volje,

Ceo jedan život, i njime se kreće;

Uzvik ga prolama: 'Neće biti bolje,

Nikad, nikad bolje, nikad biti neće.'"

**Umjesto razmahanog, dirigiranog
i opetovanog kreštanja falangista,
umjesto režanja i groženja
čopora, javio se samo jedan glas.
Preciznije: sjećanje na taj glas, na
ton kojim je Šerbedžija jednom
govorio stihove: "Ne marim da
pijem, al sam pijan često. U graji,
bez druga, sam, kraj pune čaše."**

I stvarno, danas, dosta godina kasnije, kao da se na važnim, ključnim razinama u toj distanci i izgubljenosti ništa nije promijenilo, a glumac je, paradoksalno, s protokom vremena još manje siguran ovdje nego što je bio tada. Pogled suočen s onime što je vidio u pjesmi, vraćao se i vraća zamućen nazad, u čovjeka samog, u još jači osjećaj samoće i nepripadanja. I iz toga neizbježne, tako naše, ovdašnje emocije što su stihovi neuvijeno i kazivali:

"I ja žalim sebe. Meni nije dano

Da ja imam zemlju bez ubogih ljudi,

Oči plave, tople kao leto rano

Život u svetlosti bez mraka i studij."

Prepadnut od te istine, od želje da se stvari i stanje vrate, sam, u strahu da ga ne otkriju – da nas ne otkriju – posramljeno kao djecu uhvaćenu u nedozvoljenoj igri, poetirao je one večeri glumac posljednjom, razrješujućom strofom, ponovo prerusenom u boemsku gestu koja je iza žanra i rutine skrivala pravi jad:

"I želeći da se zaklonim od srama

Pijem, i zaželim da sam pijan dovek;

Tad ne vidim porok, društvo gdje je čama,

Tada ne vidim ni stid što sam i ja čovek."

II

Stihovi su bili iz klasične pjesme "Pijanstvo", srpskog pjesnika Vladislava Petkovića Disa, u čiju godinu ulazimo upravo – u njoj se navršava stotinu godina

Branko Miljković (1934 — 1961.)

od njegove smrti. Ta godišnjica sasvim izvjesno neće biti obilježena u ovoj zemlji, van sasvim uskoga i očekivanog, za to zaduženog kruga.

Preko, u zemlji iz koje je bio pjesnik, njegove su pjesme pak u antologijama i školama. Važnije – i unatoč strašnoj dekuluralizaciji i padovima svake vrste – one su još uvijek žive: Disa još recitiraju studenti književnosti u prvim pijanstvima, neki generacijski ironično, "postmoderni", a neki ozbiljno, s patosom; čitaju ga đacima učiteljice, nastavnice jezika i knjižničarke, po kafanama preostali boemi, govore ga glumci i pjesnici, početnici i klasici. Ali, ljepše, prepoznatljive su, i nakon stotinu godina, i takozvanom običnom svijetu – vjerojatno najvećoj nagradi kojoj se pjesnik može nadati. Moglo bi se čak bez muke to izraziti ironijskom analogijom sa žanrom danas bliskom većini: po broju prepoznatljivih pjesama, stihova i citata, Dis kao da ima najopsežniji "album najvećih hitova", najpoznatiji srpski pjesnički "Greatest hits". Samo Njegoš je dakako iznad njega po prepoznatljivosti. Također, kad smo dotakli neizbježno i ključno ime kulture, i Disova je poezija presječena nadvoje i javlja se dvostruko: lirski, u intimnosti subjekta, u trenucima refleksivnim, i neizbježno – kao širi, društveni refleks, angažiran i dakako historijski, od kojega ovdje nema izmicanja. Otuda ne bi trebao čuditi njen učinak, jer "pokriva" dva stanja, po liniji kojih je i svjestan i kulturni čovjek najčešće podijeljen.

Ako već i kratko, koliko prostor dozvoljava, krenemo od prvoga – kao ljepšega i delikatnijega – Dis će ako i po čemu (i ako išta ostane uopće, to jest) ostati prisutan po jednoj od najljepših pjesama čitavog korpusa srpske poezije, pjesmi koja kreće naprotiv (auto)poetičkim paradoksom, suprotnim izrečenom, i pjesmi također čiji je početak među najraspoznatljivijima:

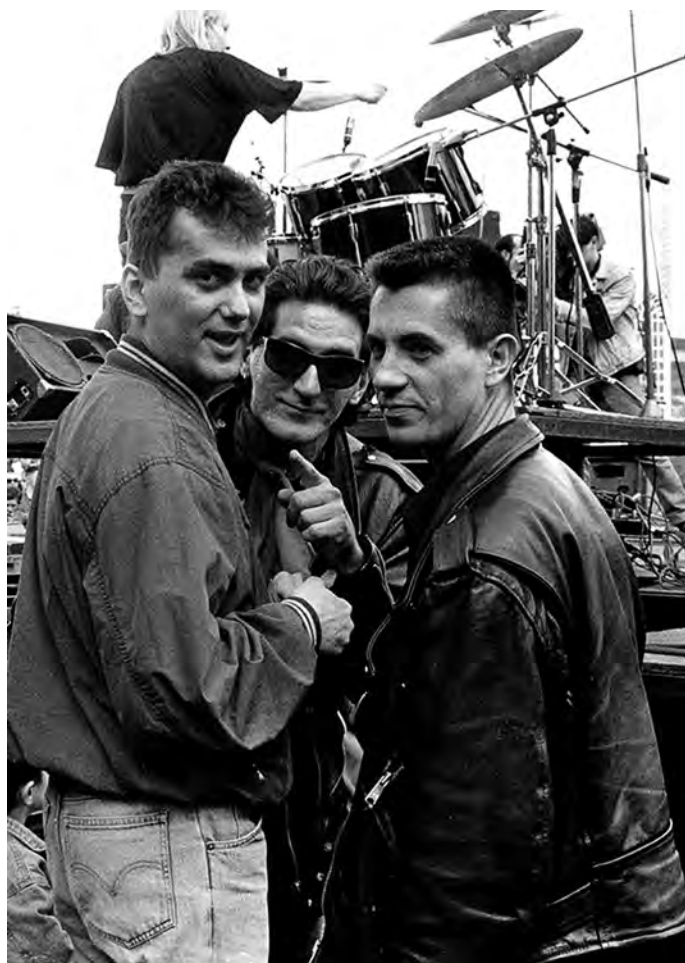
Milan Mladenović (1958 — 1994.)

Grafit posvećen Milanu Mladenoviću

*"Zaboravio sam jutros pesmu jednu ja,
Pesmu jednu u snu što sam svu noć slušao:
Da je čujem, uzalud sam danas kušao,
Kao da je pesma bila moja sreća sva."*

To je prepoznatljiv, noćni, (post)onirički Dis, pjesnik sanja i snovitosti, i nevoljnog buđenja gdje se ljepota — koja je uvijek u prošlosti, u zaboravu odakle je treba neprestano i uzaludno otkidati — pojavljuje zračno i svijetlo, u najfinijim nijansama podsjećanja kao izvora emocije i, jednako, prozodijski, kroz svjetlost riječi same, izraza, fraze i stiha. Od naslova već, tako jednostavnog, spoja običnog priloga i glagola ali u toj varljivoj jednostavnosti nedohvatljivo za većinu pjesnika: *"Možda spava"* — ništa više mu nije trebalo za savršenost. Pa i kad začrči, kao što Dis uvijek učini tokom pjesme, završit će u posljednjoj strofi ponovo motivom naslova kao zrak laganog, paučinstog, i samo na tren, na riječ, zacrniti pojmom koji se u ljepoti osjeća kao daleka, tamna grmljavina:

Milan Mladenović prvi s desna

*"Možda spava, sa očima izvan svakog zla,
Izvan stvari, iluzija, izvan života,
I s njom spava, neviđena njena lepota;
Možda živi i doći će posle ovog sna."*

Dis često, skoro redovito na kraju strofe ponavlja prvi stih, no kao da nikad nije imao veći i bolji razlog da ga ponovi kao u ovoj pjesmi, pa završava još jednom tim najljepšim stihom:

"Možda spava, sa očima izvan svakog zla."

Disu, kao i svim našim pjesnicima, naprotiv, nije bilo dato ostati *"izvan svakog zla"*. Ali barem jest to da bude u pjesmama drugih.

III

U mnogo kasnijoj eri, stvarao je još jedan prokletnik, poezije i zemlje, *poète maudit* rastrgnut između njena dva kraja. U pjesmi *"Uzalud je budim"* — u čuvenoj očajničkoj odi Branka Miljkovića prepoznavao se blago i motiv Disov, kroz pogled unatrag, razumljivo, kao oslanjanje na velika ramena prethodnika. Kretao je pak i unaprijed, dalje, u dolazeće dane, u budućnost — *"za daleko neko pokoljenje"*, kako kaže Vladika Danilo, što *"među svima kao da je sam"*, ingenioznom Njegoševom didaskalijom. Miljkovićeva projekcija, objekt i izraz tako — *"ta žena sa rukama deteta"* — dvije i po decenije kasnije kao da se iznutra oglasila negdje u dubinama generacijskog, voljenog — *"pogledaj me/ očima deteta"*, nesretnoga Milana Mladenovića...

Ako je u Šerbedžijinoj recitaciji s početka uistinu postojao eho, jedva čujan odjek toliko neizrečenih stvari, ako on nije bio iluzija, onda istim putem, unazad, kao krugovi u vodi pojavljivali su se negdje u njemu kratko i smjenjivali duhovi

sva tri pjesnika, s njima tri ere i tri generacije: Dis – Miljković – Mladenović. Ako jesu, tim gore: sva trojica u životu tragično skončala, a u času izvođenja i sva trojica deceniju i pol maknuti silom, isječeni iz matrice kulture, iz svega zajedničkog – ili ako se nekome ovako ne dopada – iz tako dugo dijeljenog. Imena su izbačena iz pamćenja, to znamo (?), prošlih se godina o tome govori dotle da površnu domaću inteligenciju već zamara, do dosade. Dotle da ni ona, kao ni čitava kultura, tragično po sebe više ne vidi nešto drugo, ključno: da je odstranjujući “tuđe”, zarezala i u vlastito tijelo, odrekavši se takvim zahvatom svojeg rođenog pamćenja. Odjednom, zapanji i nagla, trenutna spoznaja: gotovo u neposrednoj blizini mjesta gdje je Šerbedžija one večeri govorio pjesmu, samo niže niz ulicu pa malo dalje kroz park, nalazi se i strašno mjesto, *locus horribilis* gdje se ubio Miljković, pjesnik koji je sve ovo već opjevao davno:

*“Ko pojede svoje srce taj se drznu
Da pesnik bude predelu bez pamćenja.”*

Tome “predelu bez pamćenja” prethodnik je upravo onaj drugi Dis, njegova ranije spomenuta druga strana i polovina. Dis kao pjesnik noćnih mora podjednako kao lirskog i osobnog – noćnih mora koje nikada nisu odvojene od općih gibanja i nesreće. On ima i ciklus eksplicite historijskih i društveno-kritički obilježenih pjesama – a kako i ne bi, skoro da se na rubu neželjenog sarkazma kaže, kad je možda i osjetio u svojoj lirici da će i sam stradati od historije koja će kao neman napasti malu zemlju, požderavši joj kroz četiri godine, 1914. do 1918., jednu četvrtinu ukupnog stanovništva. No, na mjestima gdje se kroz intimno naslućuje sjena općega, kolektivnog, a iz toga i neminovne katastrofe zemlje i njenih ljudi, Dis je vjerojatno najbolji i po tome ostaje do danas zapamćen. Osim – u jednom jedinom kontraprimjeru, u kulminaciji svoga pjesničkog i kritičkog angažmana, kroz usamljen pravdoljubiv i nemoćan krik.

**Pjesnik Dis znao je da mu
historijske sile rade o glavi
i zato pjeva bez ostatka
pa i mi i sad osjećamo tu
strahovitu potrebu kod njega
da se izgovori ono najvažnije,
fundamentalno, da se
pokušaju spasiti obraz i duša
prije nego glava padne**

Pjesma je ta koje su se, u dubljoj ironiji, prošlih godina uglavnom hvatali upravo nedostojnici, baš ti koji su je u lažno bundžijskom, uzneseno pravedničkom tonu govorili – govorili su je, prikrivajući opetovano da su sami ti protiv kojih je Dis pjevao. I što uvrijeđeniji i nabusitiji bili, to je jasniji signal da skrivaju vlastite slinave i ponekad krvave tragove. Stara je to navada i taktika ovih geografija – što veći gad, prije će se uhvatiti čiste riječi (!) neiskvarenog pjesnika.

Ništa to ne oduzima od njene snage. Dis pjeva moralistički, zapomažući starozavjetno, galameći skoro gubi na momente dah, kao zadihani govornik na mitingu:

*“Razvilo se crno vreme opadanja,
Nabujao šljam i razvrat i poroci,
Podig'o se truli zadah propadanja,
Umrli su svi heroji i proroci.”*
(...)

Treba li i riječ dodati o sposobnosti otvarajuće strofe, napisane prije više od sto godina, da transcendiru svoju eru i ponovo zapanji hic et nunc. No tek druga strofa slije svoju neskrivenu žuč i gađenje, iz svoga vremena pjevajući o dalekoj budućnosti, kad će podzemlje isplivati kao nikad ranije, namiriti se materijalno i u krvi, i konačno zavladati rasparčanim komadima negdašnje cjeline:

*“Progledale sve jazbine i kanali,
Na visoko podigli se sutereni,
Svi podmukli, svi prokleti i svi mali
Postali su danas naši suvereni.”*

Pjesnik se ne zaustavlja, nego ide dalje, kao prvi među jednakima držeći lekciju tada, ali i pro futuro, narodima koji nisu htjeli učiti:

*“Od pandura stvorili smo velikaše,
Dostojanstva podeliše idioti,
Lopovi nam izrađuju bogataše
Mračne duše nazvaše se patrioti.”*

Vjerojatno kod svakoga drugoga zvučalo bi bilo demagoški. No, pjesnik Dis znao je da mu historijske sile rade o glavi i zato pjeva bez ostatka pa i mi i sad osjećamo tu strahovitu potrebu kod njega da se izgovori ono najvažnije, fundamentalno, da se pokušaju spasiti obraz i duša prije nego glava padne. U Disu je čin pisanja, bez obzira na potrošenu frazu, zaista bio pitanje života i smrti: kao i Dimitrije Tucović, veličanstvena pojava nacionalne historije, kao i nepojaman broj srpske mlade inteligencije uostalom, Dis gine u Prvom svjetskom ratu – Tucović na početku, kao prvopozivac i komandir bataljona, Dis gotovo pred kraj, potonuvši na brodu torpediranom kod Krfa.

IV

*“U prošlim danima, sačuvali smo ponos/
U prošlim danima, izgubili smo sve.”*
Milan Mladenović, *Zajedno*, 1993.

Tri rata otad, ovoj pak kulturi – “od Prevlake do Dunava” kako bi rekla kovanica tupog zvuka – koja nije htjela nasljedstvo lirskog, zaljubljenog i emotivno pesimističkog Disa, mogao je valjati taj drugačiji, gorki, zgađeni prorok zemlje pred izazovom propasti. Mogla joj je valjati njegova riječ, pogotovo sada. Šteta.

Sjetim se u tome, također naglo, da sam tamo gdje je Šerbedžija govorio Disove stihove, još davnije slušao i dubokog, čistog i humanog kantautora Dragu Mlinarca. I ranu pjesmu, prvu s prvoga albuma njegovog benda, koja se zvala kao i album: “Naši dani”. Dobri Mlinarec ne otvara je pjevanjem, nego recitativom:

*“Samo je ova melodija ostala ista, bar za mene,
a nekada, nekada nam je značila mnogo,
atkada bismo je umorni slušali,
i nalazili u njoj nešto što bi nas smirivalo.”*

Nažalost, “melodija nije ostala ista”, i teško je nakon svega čak i povjerovati još da je “nekada značila mnogo” – i nju su nekada dobri, a danas izmoreni, jednaki po umoru živaca, od historije, od propasti, od bespamćenja, zaboravili. U našim danima nestaju i “Naši dani”. I jedni i drugi.

REPUBLIKA SLOVENIJA, KAZALIŠNA REKONSTRUKCIJA DRŽAVOTVORSTVA

KAKVI TEMELJI,
TAKVA I DRŽAVA

PIŠE: Igor Ružić

„Republika Slovenija“ je predstava koju je SMG realiziralo uz partnerstvo sa Zavodom Maska, kao svojevrsni rodoljubno-otpadnički doprinos proslavi četvrt stoljeća države. Autori se nisu željeli potpisati, napominjući da njihova imena i osobnosti nisu važne, ironično naglašavajući da je njihov rad svojevrsni poklon državi od njezinih građana

„Moći nije potrebno opravdanje jer je oduvijek inherentna svim ljudskim zajednicama“, tvrdi Hannah Arendt u studiji o moći i nasilju, o represivnim sustavima i onima koji to nisu ili samo naizgled nisu. Hijerarhijsko uspostavljanje društvenih odnosa nipošto nije nova ili neistražena tema, pa ipak i dalje publika, čitatelji, građanstvo i društvo u cjelini ostaju zaprepašteni, osupnuti ili ganuti, ponekad čak i revoltirani, kad im se istina o hijerarhijama, nasilju i moći na ovaj ili onaj način predoči, postavi pod nos ili, još gore, grlo. Izvedbene umjetnosti služe upravo ovoj posljednjoj, najgoroj i najboljoj mogućnosti, da najzornije, najplastičnije i najučinkovitije prezentiraju, i reprezentiraju, ono preko čega se, realizirano u manje invazivnim i niže mimetskim oblicima, medijima, žanrovima i umjetnostima, i previše olako prelazi. Unatoč investigativnom novinarstvu, dokumentarnim filmovima, plenumima, debatnim klubovima, istraživačkim studijama ili popularnoznanstvenom spoju činjenica i teorija zavjere, izvedbenost koja i dalje u klasičnom smislu funkcionira u omjeru publika/izvođači u konkretnom srazu materijala, istina i njihove umjetničke obrade, forma je koja odnosi najviše u omjeru učinjenog i proizvedenog.

Jedna od, na ovim prostorima, posljednjih uspješnica angažiranog političkog kazališta, gotovo je primarna uzdanica repertoarne 2016. Slovenskog mladinskog gledališta, kazališta bogate i na trenutke revolucionarne povijesti koje je, nakon svojevrsnih i donekle razumljivih stagnacija, posljednjih sezona ponovno krenulo utabanim stazama relevantnosti u smislu koji ne uključuje samo uspjeh mjeran zvučnošću inozemnih gostovanja, brojem prodanih ulaznica ili strukovnih i ostalih nagrada. Riječ je o predstavi jednostavnog, ali pritom još višeznač-

nijeg naslova „Republika Slovenija“, koju je SMG realiziralo uz koproducentsko partnerstvo s također ljubljanskim Zavodom Maska, kao svojevrsni rodoljubno-otpadnički doprinos proslavi četvrt stoljeća neovisne slovenske države. Autori predstave nisu je željeli potpisati, napominjući da njihova imena i osobnosti nisu važne, ironično naglašavajući da je njihov rad svojevrsni poklon državi od njezinih građana. U kontekstu koji ne treba posebno objašnjavati domaćem čitatelju, također žrtvi sličnih obljetničarenja, na jednakom ili još višem, u smislu ceremonijalnosti, a zapravo nižem, u smislu iskrenosti poruke i elementarne ljudskosti svođenja kolektivne sreće na pojedinačnu nesreću ili nesreće, stupnju intenziteta, predstava je u Sloveniji odradila svoju žudenu katarzu, kako prema unutra tako i na van. Dovoljna količina interesa ne samo slovenskih nego i medija s područja bivše države, s očekivanom iznimkom onih hrvatskih koji, zbog tematike i specifičnog lokalnog trenutka, nisu mogli ili smjeli ukazivati na tuđe pogreške dok su vlastite ponavljali ili prepravljali, dokazuje da su i tema i obrada, ali prije njih i namjera te predstave, bile točne. Obljetnički svečani trenutak je samo radio za njih, iako je za takve vrste umjetničkog angažmana uvijek pravo vrijeme, a nažalost ni materijala ne nedostaje.

„Republika Slovenija“ trodijelna je predstava, koja igra na dvije lokacije, i sustavno je prilagođena pomalo skrajnutoj lokaciji Mladinskog u Ljubljani. Poput mnogih domaćih središta kojima samo iz lokalpatriotizma ili grandomanije tepamo kao metropolama, ni Ljubljana svoj modernitet nije do kraja razumjela niti obavila, unatoč nekim bitno pozitivnijim pomacima u samom središtu grada. Mladinsko je zato blizu, doslovno vrata do vrata, s Gospodarskim razstaviščem, sajmišnim kompleksom paviljona od betona i stakla koji, poput Zagrebačkog velešajma, u postindustrijskom dobu tek preživljavaju pokušavajući osmisliti svoju novu svrhu. Predstava koristi takav položaj i profitira od njega, jer nakon prva dva dijela predstave u kazališnoj dvorani, publika prelazi u paviljon koji jedini može ugostiti rekreiranu zbilju eksterijera. Donekle spektakularni razvoj prizorišta nije tek posljedica jednostavnog građenja dramaturške napetosti sve dojmljivijom rekonstrukcijom nekadašnje stvarnosti, nego i logična posljedica temeljne ideje cijelog projekta: predstavljanja kako male, naizgled nevažne tajne iz kabineta svoju refleksiju dobivaju na terenu, što nužno povlači i sljedeću paralelu prema životu, sigurnosti i uvjerenjima svakog građanina.

Drugim riječima, predstava rastvara mehanizam po kojem pojedinci predaju dio svog osobnog suvereniteta većoj ili višoj strukturi društvene organizacije, i kako ih ona, tad već imenovana državom, ignorira ili „čuva od sebe samih“, skrivajući takozvane državne tajne, vodeći politiku za koju se ne smije znati, igrajući igre na koje građani sami najvjerojatnije nikad ne bi pristali. Specifični trenutak kad se sve to događa u Sloveniji je onaj uspostave vlastite nezavisne države u trenutku dok se bivša federacija raspada na nimalo nježan način, što je i sama Slovenija, kao prva u nizu, i iskusila, iako u bitno manjem žrtvoslovnom mjerilu od ostalih nekadašnjih jugoslavenskih republika. Kontekst propuštenog ili glumljenog rata za slovenske granice također je krucijalan za događaje opisane u ovoj predstavi, jer u specifičnoj poziciji prve koja je nečasno „otpuštena“ iz Jugoslavije, Slovenija je istodobno imala i prava i obaveze, i mogućnosti i određenu vrstu moralne odgovornosti da još uvijek ne bude samo svoja, ali i da ne sudjeluje u novim „balkanskim ratovima“. Sve joj je to, istodobno i novostvorena distanca i sudbinska povezanost sa susjedima s kojima dijeli velik, ako ne i najvažniji dio ne samo novije nego povijesti uopće, omogućilo da san o neovisnosti bude ne-

Fotografija: Iztok Dimc

povratno uprljan političkom manipulacijom, borbom za vlast nimalo demokratskim sredstvima i najobičnijom pljačkom. Ukratko, svime onime na čemu se, s minimumom cinizma i maksimumom objektivne historiografske analize, bazira osnivanje svake države.

**Predstava rastvara
mehanizam po kojem
pojedinci predaju dio svog
suvereniteta većoj strukturi
društvene organizacije, i kako
ih ona, tad već imenovana
državom, ignorira ili „čuva od
sebe samih“**

Sama struktura predstave relativno je jednostavna, iako ne i banalna. U prvom dijelu umirovljenik, ali bivši pripadnik tajne službe, doslovno opisuje kako je početkom devedesetih u uredu brojao milijune njemačkih maraka. Bez grižnje savjesti, tek s nekom nejasnom slutnjom da bi taj novac mogao biti nelegalan, dobiven iz pogrešnog izvora i namijenjen ne samo za državne svrhe, aktivni

sudionik pred publikom pola stoljeća kasnije više (se) zabavlja činjenicom da je toliku količinu novca bilo groteskno vidjeti na kupu, da ju je bilo nespretno brojati i nemoguće složiti u putnu torbu, kako je glasio njegov službeni zadatak. Intimni iskaz neupitne vjerodostojnosti zamjenjuje sljedeći prizor, u kojem glumci ansambla Mladinskog gledališča ponavljaju situaciji u vrhu slovenske vlasti 1993., dokumentiranu transkriptom s kojeg je oznaka tajnosti skinuta tek nedavno. Predsjednik države, premijer, ministri vanjskih i unutarnjih poslova kao i onaj zadužen za obranu, na zatvorenoj sjednici bez ikakvih ograda političkog ili politički korektnog diskurza raspravljaju o preprodaji oružja, kršenjima međunarodnih zabrana i interesu javnosti koja je nešto načula o svemu tome putem medija. Od rasprave o samoj biti istine do puke političke pragme manipulacije medijima ili strategije narogušene šutnje vlasti, prijepis je autentični dokaz svih negativnosti pozicije moći, u rasponu od aktivnog do pasivnog pristajanja na nedosljednost, laž i suučesništvo, uz naznaku prijetnje. Da je riječ o kriminalističkom filmu, bila bi to tipična žanrovska scena, ali s obzirom da je riječ o službenom dokumentu, riječ je o konkretizaciji koja nadilazi žanr, od kriminalističkog do onog političkog triler s primjesama teorije zavjere. Nakon Wikileaks takvi transkripti nisu novost, ali i dalje zapanjuje njihov nonšalantni ton, beskarakternost sudionika i autentični vonj izgovorenog.

Treći dio predstave samo je konzekvenca, svojevrsna rezultanta djelovanja prva dva. Između malog službenika sustava koji broji novac i vrha vlasti koji to omogućuje, postoji zlokovna veza s posljedicama koje Slovenija i danas osjeća. Kriminal s (pre)prodajom oružja navodno je dio paralelnog represivnog sustava koji je preko Ministarstva obrane stvarao tadašnji ministar Janez Janša, tada još uvelike s aureolom mučenika iz bivšeg režima i upravo zato gotovo neupitne po-

Fotografija: Iztok Dimc

zicije u novonastalim strukturama vlasti. Kad se policija, dakle civilni sektor, preko agenta Milana Smolnikara zainteresirao za slučaj, pripadnici posebnih jedinica, gotovo privatne Janšine vojske, presreli su ga na lokalnoj cesti kod mjesta Depala Vas i pretukli. Slučaj je dospio do medija, pa onda i do suda, gdje su iznesene tri različite verzije događaja: od toga da je paravojnim formacijama prijetio oružjem do toga da je policija odigrala više ili manje nečasnu ulogu u cijelom slučaju. Vrhunac pravosudne farse je oslobađajuća presuda za vojne specijalce koji su prekoračili ovlasti djelovanjem u civilnom sektoru, čime se pokušala staviti točka na turbulentno vrijeme ranih devedesetih i sumnje da je uspostavljanjem paralelnih formacija Janša želio zastrašiti civilne vlasti te da je tako zapravo pripremao teren za državni udar. Iako ga je nakon „slučaja Depala Vas“ tadašnji premijer Janez Drnovšek razriješio dužnosti ministra obrane, Janša se nastavio baviti politikom kao kontroverzna osobnost čiju karijeru obilježava nekoliko premijerskih mandata, ali i optužbe za korupciju te zatvorska kazna.

Iako je, iz rakursa potraga za istinom, ova produkcija manje važna jer ponavlja činjenice već odavno ili nešto kasnije objavljene u medijima i višestruko komentirane, njezina je prava snaga i veličina u rekonstrukciji i posljedičnoj objektivizaciji, pa čak i scenskoj konkretizaciji već „potrošenih“ istina. Dokumentarno kazalište u ovom se slučaju pokazuje kao jedno od najefektnijih sredstava u aktiviranju javnosti, ili barem onog njezinog dijela koji je pristankom na sudjelovanje u kazališnoj rekonstrukciji odlučio dio vlastitog suvereniteta nad istinom i procjenom iste predati umjetnicima. Situacija u kojoj se gledatelj pritom nalazi nipošto nije jednaka onoj gledatelja dokumentarnog filma, koliko god dokumentarci danas bili svojevrсни nadomjestak kritičkih medija, a ponekad i neovisnog sudstva, i to upravo zbog specifičnosti izvedbene situacije. „Republika Slovenija“

svojom suptilnom dramaturgijom koristi različite podvrste dokumentarizma u kazalištu: od izravnog prenošenja osobnog iskustva, preko „čiste“ rekonstrukcije s glumcima, do rekonstrukcije s komentarom. Dok Brane Praznik u prvom dijelu predstave priča svoju priču i amaterski nevješto pokušava pred publikom pokazati kako se broje milijuni, u drugom članovi ansambla Mladinskog verzirano igraju političke osobe bez pretjerane želje da im nalikuju ili da ih imitiraju, jer sam tekst transkripta dovoljan je za „svjesno ukidanje nevjerice“ kao i za sasvim nedvosmisleno prepoznavanje. Korak dalje prema kazališnoj iluziji, koja ovdje iznevjerava svoje postulate, nastupa u trećem dijelu, nakon što se škripa automobilske gume, razbijanje vjetrobranskog stakla i premlaćivanje ponovi pred gledateljima onoliko puta koliko je to zahtijevala sudska istraga. Konkretnost i vjerodostojnost čina, međutim, postaju manje katartičnima kad pripadnici specijalne policije, ponovno u izvedbi profesionalnih glumaca, odigraju smotru koja se pretvori u slet-balet pod koreografskim vodstvom Dragana Živadinova, specijalista u toj specifičnoj kazališnoj formi, i ritualno odaju počast svojoj spasiteljici, tj. sutkinji koja ih je na koncu oslobodila. Ono što započinje kao rekonstrukcija zločina završava kao obred posvećenja, a kaotičnost drumskog nasilja pretvara se u grotesknu ceremoniju moći, strukturno istu od plemenskih do totalitarnih rituala.

Krug se tako zatvara, i dokumentarizam dobiva svoj komentatorski oblik, a ono zrcalo koje kazalište navodno nudi društvu se, nakon dokumentarističke realističnosti, ponovno zadobiva svoju konveksnost kako bi refleksija, ponovno iskrivljena, paradoksalno postala jasnija. Kazalište je, na koncu, odustalo od čiste zbilje, samo zato što je i zbilja odustala od istine, politika od barem pokušaja moralnosti, a pravosuđe od osude zločina. Reklo bi se, a to nipošto nije samo slovenski slučaj: kakvi temelji, takva i država.

INTERVJU S GORANOM ARČABIĆEM,
AUTOROM IZLOŽBE O ZAGREBAČKOJ
INDUSTRIJSKOJ BAŠTINI

VRIJEME GIGANATA

PIŠE: Srđan Sandić

Tvornice izgrađene s namjerom postavljanja temelja državne privrede u socijalističkoj Jugoslaviji moguće je percipirati kao materijalne ostatke procesa pokretanog ideologijom stvaranja novog društva i novog, 'socijalističkog' čovjeka

Studijska izložba "Vrijeme giganata" središnja je aktivnost treće etape projekta Muzeja grada Zagreba "Zagrebačka industrijska baština: povijest, stanje, perspektive" koja se problemski i kronološki nastavlja na prethodne izložbe: "Modernizacija na periferiji Carstva: 1862. – 1918." iz 2010. godine te "Industrijski centar države: 1918. – 1945." iz 2012. godine. Četiri industrijska sklopa u Zagrebu – Jedinstvo, Rade Končar, Prvomajska i Tvornica parnih kotlova – poslužila su kao studije slučaja za propitivanje utjecaja politike na proces industrijalizacije. Industrijski sklopovi promatrani su kao dokumenti vremena na kojima se odražavaju presudne i često dramatične epizode nacionalne i svjetske povijesti. Izložba koja je otvorena do 26. veljače, vremenski je usmjerena na period provedbe Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede u Jugoslaviji (između 1947. i 1952.). Izgradnja državnih poduzeća tzv. giganata teške industrije i elektroindustrije tada je, jasno, predstavljala ideološku bazu privrednog, ali i društvenog razvoja. Povodom izložbe, razgovarali smo s autorom Goranom Arčabićem.

Odbojnost i nelagoda motivirani političkim razlozima na neki su način odredili odnos prema industrijskom naslijeđu socijalizma. Ova izložba rasvjetljava vrijednosti, ali i problem perioda nastanka velikih giganata u Zagrebu. Kako je izgledala i koliko je trajala priprema ovih materijala?

Goran Arčabić: Cilj triju izložbi je doprinijeti javnom osvješćivanju, vrednovanju i zaštiti industrijskog naslijeđa.

Pripreme za izložbu trajale su oko dvije godine. Obuhvatile su istraživa-

Detalj iz proizvodnje transformatora u tvornici Rade Končar, presnimka fotografije, Zagreb, 1954. / Muzej grada Zagreba

Detalj iz odjela namatanja žice tvornice ELKA, presnimka fotografije, Zagreb, 1954. / Muzej grada Zagreba

Interijer tvornice Rade Končar, presnimka fotografije, Zagreb, 1954. / Muzej grada Zagreba

nja arhivskog gradiva, muzejske građe, periodike i filmskog gradiva, potom izradu koncepcije i scenarija izložbe te produkciju u koju je bio uključen tim djelatnika Muzeja grada Zagreba i niz vanjskih suradnika.

Četiri industrijska sklopa u Zagrebu – Jedinstvo, Rade Končar, Prvomajska i Tvornica parnih kotlova – poslužila su kao studije slučaja za propitivanje utjecaja politike na proces industrijalizacije

U završnoj etapi projekta ponešto sam izmijenio izvornu koncepciju i odlučio sam fokusirati se na vrijeme provedbe Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede u socijalističkoj Jugoslaviji, između 1947. i 1952. godine. Izgradnja državnih poduzeća teške industrije i elektroindustrije („giganta“) tada je predstavljala ideološku bazu privrednog i društvenog razvoja. U turbulentnom sedmogodišnjem periodu po svršetku Drugog svjetskog rata hrvatsko društvo, tada u sklopu jugoslavenske federacije, iskusilo je kruti model centralizirane državne privrede te njegovu tranziciju u decentralizirani model radničkog samoupravljanja. Industrijski giganti izgrađeni tijekom prve petoljetke u nadolazećim su desetljećima prerasli u pokretače lokalne,

republičke i savezne privrede postavši čimbenikom ekonomske i političke snage Zagreba u socijalističkoj Jugoslaviji. Pored problema manjkave provedbe sustava zaštite te nedostatka planova prenamjene i investicija, izazov mi je predstavljala činjenica da je industrijsko naslijeđe iz kasnih 1940-ih i ranih 1950-ih opterećeno ambivalentnim kolektivnim emocijama. Odbornost i nelagoda motivirani su političkim i moralnim razlozima, primjerice, korištenje prisilnog rada, iscrpljujućeg besplatnog rada, odricanje čitavog društva radi provedbe partijske ideologije tijekom Petogodišnjeg plana. Postsocijalističko društvo u kojem živimo proizvoljno projicira dio krivnje za gubitak radnih mjesta te osjeća nesigurnosti i straha za egzistenciju prema propalim industrijskim gigantima. Te emocije susreću svojevrsnu nostalgiju za izgubljenim simbolima blagostanja radnog čovjeka iz vremena socijalizma. Izložba Vrijeme giganata ima nedvosmislen cilj: pridonijeti prepoznavanju, vrednovanju i zaštiti dijela industrijskih sklopova iz druge polovine 1940-ih i ranih 1950-ih godina kao povijesnog i graditeljskog naslijeđa.

Industrijski sklopovi promatrani su kao dokumenti vremena na kojima se odražavaju presudne i često dramatične epizode nacionalne i svjetske povijesti – ističete u opisu izložbe. Koji su zanimljivi momenti, vama osobno, promijenili pogled na taj period?

Goran Arčabić: Tvornice izgrađene s namjerom postavljanja temelja državne privrede u socijalističkoj Jugoslaviji moguće je percipirati kao materijalne ostatke procesa pokretanog ideologijom stvaranja novog društva i novog, „socijalističkog“ čovjeka. Neupitna je njihova vrijednost kao dokumenta vremena.

Politička izolacija i ekonomska blokada u kojoj se FNRJ našla nakon rezolucije Informbiroa 1948. godine primorala je partijsko rukovodstvo na

Zgrada uprave i glavna hala tvornice *Jedinstvo*,
presnimka fotografije, Zagreb, 1954. / Muzej grada Zagreba

reviziju Petogodišnjeg plana. Investicije su usmjerene prema obrani i dovršetku izgradnje industrijskih sklopova od saveznog značaja, a rok za okončanje Plana pomaknut je na 1952. godinu. Zaokret 1948. godine utjecao je na prioritete i tempo provedbe Petogodišnjeg plana, što se odrazilo izmjenama proizvodnih programa državnih poduzeća. Izmjene programa proizvodnje utjecale su na preinake projekata industrijskih sklopova u različitim fazama izgradnje. Tek je dio sklopova bio dovršen prema izvornim zamislima projekatana. Većina je pretrpjela preinake, pri čemu je izgradnja pojedinih pogona i objekata nerijetko prolongirana, a ponekad i posve odbačena novim planovima. Odras vanjskopolitičkog preokreta 1948. godine na industrijalizaciju bio je najizazovniji dio pri izradi scenarija izložbe. Zbog ograničenog prostora na izložbi je prezentiran tek dio informacija o utjecaju tog prevratnog događaja na proces izgradnje industrijskih sklopova. Više informacija iznijet ću u finalnoj publikaciji projekta *Zagrebačka industrijska baština: povijest, stanje, perspektive*.

**Postsocijalističko društvo
u kojem živimo proizvodljivo
projicira dio krivnje za gubitak
radnih mjesta te osjeća je
nesigurnosti i straha za
egzistenciju prema propalim
industrijskim gigantima**

Možete li istaknuti neke specifičnosti industrijske arhitekture druge polovine 1940-ih i početka 1950-ih godina?

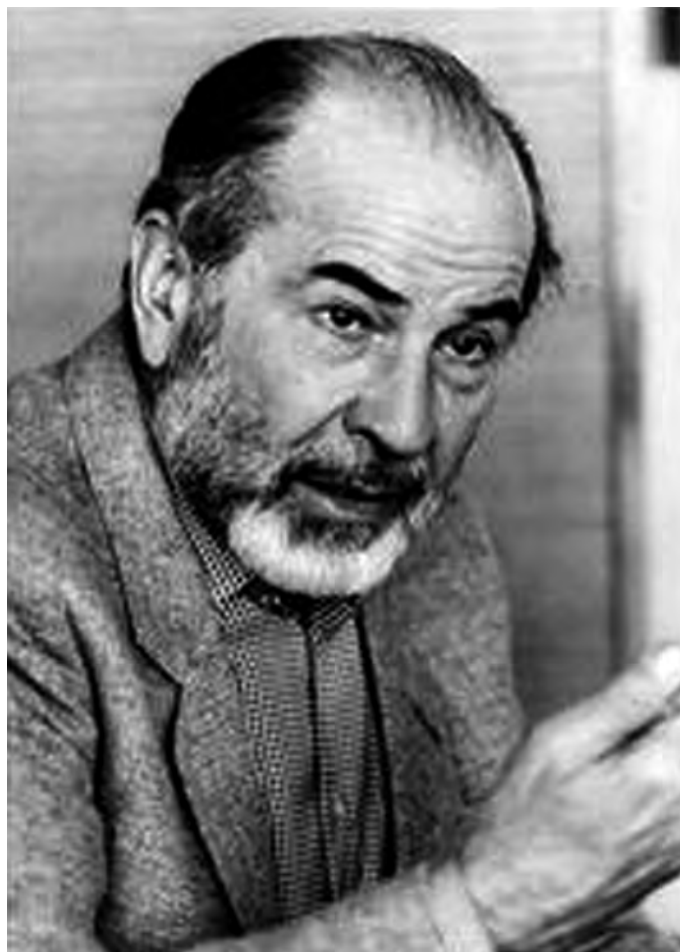
Goran Arčabić: Izgradnju industrijskih kombinata, predodređenih da postanu oslonac privredne samostalnosti Jugoslavije i odraz snage socijalističkog poretka, otežavali su preambiciozni planovi, nerealni rokovi za njihov dovršetak te tromost birokratiziranog sustava državne uprave. Manjak strojeva, opreme, alata i kvalificiranih radnika na gradilištima nadomještao je iscrpljujući ljudski rad tisuća „dobrovoljaca“ u sklopu radnih akcija. Premda su idejni projekti gigantskih industrijskih sklopova tijekom izvedbe nerijetko bivali mijenjani u odnosu na izvorne zamisli autora, graditeljsko naslijeđe planske industrijalizacije zavrđuje temeljito istraživanje i valorizaciju. Improvizacije i primjene inovativnih inženjerskih tehnika i metoda u okolnostima oskudice i manjka građevinskog materijala čine tvornice podignute tijekom prve petoljetke prepoznatljivima i zanimljivima. Istaknuo bih industrijski sklop tvornice *Končar* koji je građen u tri etape od 1946. do 1955. Do danas zadržana je prepoznatljivost triju objekata izvorno projektiranih za *Elektroindustriju Hrvatske*. Projekt je u drugoj etapi izvedbe izmijenjen. Dogradnja hala za proizvodnju i montažu transformatora i generatora velikih dimenzija bila je uvjetovana političkim razlozima. S obzirom na manjak potrebnog građevinskog materijala te složene postupke gradnje, hala E s vertikalnom vitlaonicom značajno je inženjersko postignuće. Četiri tvornice prezentirane na izložbi *Vrijeme giganta* poslužile su pri propitivanju utjecaja politike na proces industrijalizacije u formativnom periodu socijalizma. Četiri studije slučaja komparabilne su za daljnje proučavanje procesa i posljedica planske industrijalizacije iz druge polovine 1940-ih i početka 1950-ih godina na prostorima nekadašnje jugoslavenske federacije.

О ЖИВОТУ И ДЈЕЛУ ПАНОНСКОГ МЕДИТЕРАНЦА БОРБА ОЦИЋА

НАД ВОДАМА МНОГИМ

пише: Дејана Оцић

**Дунав уме да раздваја природу,
људе и државе, али је он у делу
Ђорђа Оцића сребрна нит која
спаја завичајно Ердабово и
Београд, два места у којима је
провео највише година
свог живота**

Господ над водама многим.¹

За тумачење литературе српског књижевника Ђорђа Оцића кључна су окружења и простори у којима је боравио. Иако је из завичаја отишао млад, остао му је веран, често му се враћао, тамо је проводио много времена и, на крају, према својој жељи, у родном Даљу је и сахрањен.

Дух Оцићевог завичаја, који је оставио значајног трага у његовом делу, најбоље је отелотворен у пишчевој кованици *Ердабово* (замишљени предео Ердабова чине простори Даља, Ердута, Борова и Вуковара, и у њима је смештен велики део радње његовог романескног опуса). Оцићев имагинарни топоним, који је први пут употребио у свом другом роману *Смрт у Ердабову*, у његовим делима постаје готово стваран, а наставља да живи у духовном и културном простору и након пишчеве смрти².

Једна препознатљива и значајна нит која прожима, како завичајни простор и места у којима је Ђорђе Оцић бирао да живи, тако и цео његов књижевни опус, јесу велике и мале воде на којима се та места налазе.

Даљ лежи на Дунаву, а близу Оцићеве родне куће у време јесењих

киша протиче и поток Јама. Слично, у граду Вуковару у Дунав се улива река Вука, по којој је овај град и добио име. Дунав уме да раздваја природу, људе и државе, али је он у делу Ђорђа Оцића сребрна нит која спаја завичајно Ердабово и Београд, два места у којима је провео највише година свог живота.

Београд се налази на ушћу две реке (*Саве у Дунав*) и он је: „наша престоница, средиште Балкана, тог пупка Медитерана у ком се рађају и умиру цивилизације“ [Оцић 3, 2012: 32]

Оцић у својим делима често пише о Београду:

„– Казивао је странцу о прошлости Сингидунума и целог пространства над којим се град уздицао, и о свему што је грађено, рушено и обнављано, рушено и грађено – утврђењима, путевима, раскршћима – о свему што је породљавано и ослобађано. Показивао је средиште римских и османских провинција, самосталних држава, седиште европских и азијских освајача, српских кнежева, краљева, деспота, јужнословенских тирана. Руком је странцу показивао остатке Римске, Османске и Аустро-Угарске империје, остатке српске Деспотовине и читав Римски дунар, и цео маузолеј турског господара и голог Победника свега што се побеђује. Показивао је Лазар и мислио шта да каже странцу – ‘Шта је Београд’. Престоница – чија и чега? Историја сама? Само историја? Последица историје? Скупљени остаци

¹ 28. Псалам Давидов [наведено у: Оцић 2, 2012: 165]

² У Даљу је у септембру 2014. одржан научни скуп о Ђорђу Оцићу под називом „Повратак у Ердабово“, од 2015. године одржава се културни скуп „Јесен у Ердабову“, док је почетком

2016. године креиран сајт Erdabovo.org који сабира текстове и слике о савременим и прошлим личностима и догађајима овог духовно-културног простора.

времена, на којима се — живи? Предмет љубави Клуба љубитеља Београда?"

[Оцић 3, 2012: 321]

Та Оцићева места Дунав повезује географски, али је важније што је та река спона која спаја не само места у којима је Ђорђе Оцић живео, већ и његове идеје и романе. Он жели да нас подсети да је Панонија, сада равница, некада била *море*, и зато одабира да једно од његових места за живот и инспирацију буде и Бар, у Црној Гори, на Јадрану.

Бар је место које је писац пажљиво одабрао, вођен неким унутрашњим, исконским, тихим зовом. Тај град, у којем је у последњим деценијама свог живота повремено проводио време, његовом животу је дао нову димензију. Бар се налази под планином Румија, на Јадрану, а њиме протиче река Жељезница.

Те воде многе, које се уливају једне у друге, Оцић у свом делу вешто преплиће, симболично их сједињује, и оне постају окосница духовно-културног простора, у коме се прадавно Панонско море изоштравајући претапа у европску реку Дунав, чија снага прожима просторе којима тече, и која се духовно повезује с Медитераном.

„Комбинујући слике и категорије, идући за најновијим новинама у светској лирици и метафизици, Прозаиста је инспирацију налазио у вечитом враћању истим изворима, исконским водама Медитерана, у којима се гаси прејак пламен велике Ватре..." [Оцић 3, 2012: 209]

Ове воде у Оцићевим делима, не остају само симболи у његовим изразима „медитеранска топлина“, „панонска даљина“, „плаветнило“ или „дубина погледа“, већ су оне и токови, вирови и огледала његовог свакодневног живота.

„... И зато што Панонци, више него други, сањају о Јадрану.

[...]

Кад год је могао одлазио је на — море. Али, и у Ердабово.

Кад је у Београду, чезне за југом. Кад је на мору, сања о Ердабову. Кад је у Ердабову, чезне за југом. За Београдом никад, из Београда увек...

Сад је у Ердабову.

Жуди за југом.

Али, тој жудњи придружује се и чежња: да се море, пронађено у Ердабову, огледа у води Јадрана, да Јужно море блесне у очима Жене из Ердабова, да њен поглед сјаји 'над водама многим', широким и јасним, светлим и добрим.

Отићи на море! Сада! Из Ердабова! У Ердабово?!"

[Оцић 6, Ако има царства, 2012: 129–130]

За живота велики шетач, кад год и где год је могао, уживао је у чулним задовољствима које близина воде пружа: призори, мириси, звуци мора, језера, реке или потока... Оцићева опчињеност водама многим сасвим је разумљива, будући да су га (и као филозофа) веома занимала небеска питања, а нису ли „воде“ управо огледало небеско?

„На сунцу.

Небо

У очима

Море

У небу

Небо и море

У очима

Одсјај Медитерана

У оку Брђанке

Пахуљице ишчезлог пространства

У јасном погледу Невесте

[...]

Одзвон Југа

У бунару заочја

Жудње за Зенитом

У трептају трепавица

Жижа смисла

У зеници девојчице

Царска модрина

У погледу — за мене

[...]

Затвори очи

Да будем

У Оку

Да будемо"

[Оцић 6, Ако има царства, 2012: 158–159]

Поглед у пространство и шетње поред тог пространства пружају — осећај слободе. Вода, река или море, и сами су природа, али и њено огледало, јер вода добија боју онога што се у њој огледа, било да је зеленило шуме или плаветнило неба.

„Пењући се степеницама, мислио је о томе како ће да поседи у мраку и да, као што је последњих вечери обичавао, гледа у звездану ноћ и дашту из које је Академик, као дечак, прелазио преко бедема до пристаништа: ту је био ближи другој обали широке реке, непрегледној равници која му је изгледала тајанствена и недокучива. 'Као пут до небеског пространства', забележио је у Мом животу." [Оцић 2, 2012: 333]

Снага Дунава прераста саму реку — писац од њега вештином имажинације „прави“ море... Он нам такође открива колико Панонац чезне за Јадраном, али и то до којих је научних сазнања дошао Милутин Миланковић гледајући свог омиљеног гусана и његове гуске како математички прорачунато препливавају Дунав...³

Оцић повезује Славонију и Медитеран спајајући и књижевне ликове: у Бару на Јадрану Оцићев истражни Славонац налази своју васељенски лепршаву невесту, и добија божански дар узвраћене љубави (*Невеста из васељене*).

„Волим, дакле разумем

3 „Јато је плувало у смеру који је с правцем обале чинио прав угао, али га је вода носила према тачки од које је започело свој пут. И, увећавајући се у нашим очима, гуске испливаше тачно на стартној тачки. [...] — сагледавао сам непогрешивост гушчијег прорачуна и његову савршену

реализацију: оне су знале у метар тачно да одреде ону раздаљину између 'излазне' и 'улазне' тачке..." [Оцић, Сувенири, 2005: 149]

[...]

– *Колико ме волиш, толико сам твоја.*– *Иако ме нимало не волиш?*– *Да.*– *Не разумем те.*– *Јер ме не волиш!*– *Волим.*– *Не волиш.*– *По чему знаш?*– *По томе што ме не разумеш.*”

[Оцић 6, Невеста из васељене, 2012: 31]

И без свих тих веза са морем, већ и сама посвећеност завичају одаје Оцићеве медитеранске корене и тежње, као што је то након читања романа Ђорђа Оцића записао и Жарко Видовић: „Завичајност је *медитеранска вредност* (полис, богови завичаја, обоженост свега у завичају).” [Видовић, 1999: 40]

* * *

Богат унутрашњи живот аутора и његова радозналост подстакли су га да се бави разноликим темама, слично као што воде Дунава и Медитерана захватају разнолике просторе и спајају различите цивилизације. Његово филозофско образовање омогућило му је да те теме посматра у њиховим контрастима и супротностима. Тако је често разматрао и литерарно приказивао динамику *супротности*: добро–зло, истина–лаж, љубав–мржња... И сматрао је да нам ове супротности намећу избор, јер средина међу њима не може бити решење:

„Заводљива опасност је, исто тако, и спој тзв. крајности, познат као јединство супротности. Познат, а немогућ. Могућ, али само као привид, варка, замка једне крајности, једног пола супротности: Црног.” [Оцић 3, 2012: 266]

Човека управо и чини човеком то што између тих крајности мора да се одлучи, определи:

„...воља и хтење: да од датости, од себе и околности, чинимо и стварамо добро или зло, лепо или ружно, дивно или страшно, да се опредељујемо за светлост или таму, да се супротстављамо или пак тежимо овом, Црном или оном, Белом, а не да се предајемо лажној средини Сивог (избледелог Црног) и варљивој свеобухватности Шареног (разложеног Белог).” [Оцић 3, 2012: 32]

Оцић се бавио проблемом истинских вредности, оним што човека у његовом животу покреће, на пример, *визијом*. Значајним је сматрао васпитање младих, али је писао и о самом писању.

Привлачила су га питања *смисла, живота, смрти*. . . О смрти је писао као о „*коначном одласку*” из овог живота...

„– Упоредо с приближавањем великој реци, води Лазаревог детињства, ближио се и Лазарев коначан одлазак и – крај романа.”

[Оцић 3, 2012: 320]

Теме које су га заокупљале: нестаци особа, „савршен злочин”, усклађивање реалности у роман и уплитање романа у живот, опкладе...

Својим писањем захватао је и претресао и тзв. теорије завере, од светских, преко међунационалних, до локалних: бомбардовање Народне библиотеке, настајање и нестајање *Магнум кримена*, (само) убиство познатог песника, закулисна жирирања књижевних награда... Занимале су га у јавности неразјашњене мистерије које би сваког ко покаже интересовање за одговоре одмах смештале под „параноике”. Покушавао је да расветли границу између „нормалног” и „ненормалног” и доводио у питање колоквијална значења тих речи.

Иако се бавио вечним, ванвременским темама, није нимало зазирао ни од актуелних, свакодневно нових, „врућих” и „деликатних” тема, те се критички освртао и на друштво, исказивао да је против рата, али и против „лажних мировњака”. Као мало ко разумевао је, али нимало одобравао, догађања у политици свог времена, те су се у сфери друштвених дешавања обистинила и многа његова предвиђања. А бавио се и самим феноменом предвиђања.

Разноврсност тема, као и разноликост и испреплетаност књижевних форми и жанрова – наметале су му његова унутрашња природа али и стварне животне околности. Ипак, роману се увек враћао јер је истрајност коју ова форма захтева за њега била вечити изазов.

Обликовне форме којима се често служио су епистоларна, правни извештаји, фиктивни и делом фактички документи, дијалози (често двосмислени, предсократовског типа)...

У својим делима користио се различитим поступцима: често се поигравао речима, приказујући њихову вишесмисленост, али и чињеницу да се највеће истине не могу речима исказати... Као што је, неким готово чудом, успевао да своје речи преобрати у чин. Писац *Ердабовском збирком* опипљиво скупља, из рушевина вади, од заборавља чува – породично и национално сећање.

*„Где се Дунав на југ свија,
У Вранојевића здању,
Ердабовска збирка сија,
Сведочи о постојању –
Да нас зуди из зоднице
Не сатру у мук гробнице.”⁴*

* * *

Оцић је у својим делима приказивао људске нарави, давао живот ликовима сталним и ликовима успутним. Само неко ко је ценио личност – такође значајна медитеранска *одлика* – могао је психолошки изнијансирано да оцрта сложене односе пријатељства, љубави, рата и мира...

Своје романе пажљиво је посвећивао људима којих више није било међу живима, а према којима је осећао блискост (већином пријатељима и члановима породице). Роман *Смрт у Ердабову* посветио је земљаку, славном Даљцу, у то време, иако у свету уваженом, код нас још непризнатом, српском научнику Милутину Миланковићу, у роману скривеном у лику Академика.

⁴ [Оцић 5, *Ердабовска збирка*, 2012: 87]

Ђорђу Оцићу су посвете биле значајне и на њих је био поносан, јер је сматрао да је вредност дела и у његовом прилогу колективном сећању, али и у спомену на одређену личност.

Личност и љубав према личности сматрао је кључем за разумевање света али и за постојање у том свету:

„Нема Човека и Човечанства. Има овог човека, овог оца, овог сина, ове породице, овог народа. Ко воли само Човека и Човечанство, не воли овог човека и овај народ. Појављујеш се у свом лику, а тај лик није безличност Човека и Човечанства већ лик твог пријатеља, твог суграђанина. Нема личности без лика, а нема лика без ликова. Лик је оно што осећаш да јеси, а не оно што мислиш о себи. И што осећаш за другог, а не што мислиш о другима.” [Оцић 5, Чудо на Дунаву, 2012: 203]

* * *

За неке писце понекад и није значајно какви су били у „стварном животу”, и шта их је као особе занимало. Личност писца, међутим, понекад може бити значајна за проучавање његовог дела, а изјаве оних који су га познавали могу бити важно сведочанство за историју књижевности. Личност и свакодневни живот Ђорђа Оцића били су важни за његово дело, а и он сам је потенцирао ту испреплетаност:

„Уосталом, може ли се романсирати живот који се не проживи? И, да ли се може живети – питао се Урош одмах затим, по обичају – а да се истовремено, бар мало, не романсира...” [Оцић 2, 2012: 253]

Од малена је желео да постане писац (као дечак је правио књиге на којима је лепио своје име и измишљао називе), а са истим жаром је био и отац, професор, педагог, пријатељ... И син...

„Отац – сину:

Гледај добро на ком су степену! Да ли су: управник, чувар, господар, слуга, планер, извођач! И, да ли си ти и колико си управник, стражар, капо, батинаш? И, кад си и колико жив – а кад си и колико мртав?!

Види добро ко си и шта радиш: чим и ким управљаш, ко те и шта чува, ко и шта тобом господари, коме и чему служиш, ко и шта теби служи, ко и шта планира, коме и шта изводиш, коме и шта планираш, и ко ти изводи!

Слушај сваког, послушај седе!

Држи се својих заповијести (по рођеном Оцу)!

Не моли никог, осим Бога!

Бога што мање моли, што више Му захваљуј!

Не дуни се већ трпи – ори, копај, зноји се!

Трпи све, осим понижења!

Не лај на Мјесец, певај Сунцу!

Не режи на режим, уједи га за срце!

Стисни зубе, гутај кнедлу!

Покажи зубе само ако нису златни!

Пљуј низ ветар, пливај узводно!

Пишај доле, гледај горе!

Пишај на све што није дом и гроб, бунар и крст!

Не гледај у решетку, већ кроз њу; ако будеш гледао шипке, задржаћеш

пажњу на материјалу; буде ли позлаћен, нећеш примјетити пространство – пољану, планину, небо!

Ако те је Бог оставио, знај да је имао зашто!”

[Оцић 6, Ако има царства, 2012: 185]

Колико су његови романи били различити, толико је он сам, као личност, био доследан и одговоран.

Као писац, сматрао је да свако дело мора да се „прочешља”, да има обавезу да рукопис преда пријатељима на читање (без обзира на њихову струку или образовање), да усвоји њихове примедбе, да исправи грешке...

Као сведок једног времена – а на том, нашем, балканском простору историјске околности готово свакодневно су се мењале – сматрао је да треба да остави трага о томе што је видео, и како је видео.

„Смисао филма Федерика Фелинија А брод плови, у тумачењу Ранка Бралића, у томе је да се покаже како ће Европу, која пропада, да спасу Срби. У филму који је, каже, снажно и прелепо ликовно урађен, с комбинацијом црно-белих и колор кадрова, Европу [...] симболише један брод. [...] На броду се једе, пева, забавља. Буржоаска Европа, као и остарели Рим у Сатирикону, ужива и – распада се. Оцретава. А док брод плови и Европа тоне, у потпалуђу су слепи путници, Срби. Насупрот гојазним телима и бледим, намрштеним или блесаво насмејаним, а у ствари безизражајним лицима путника на палуби 'горе', они 'доле', скривени, витки су, црнпурасти, румени, радосни, лепи... Брод ће потопити оклопљача, али ће се спасти млади српски пар, оличење лепоте и здравља, симбол обновитељских снага препорађајуће Европе.” [Оцић 5, Чудо на Дунаву, 2012: 213]

И самог Ђорђа Оцића карактерисале су медитеранске особине: споља енергичан (грлено, гласно је говорио, наглашавао речи, и још више их истицао снажним покретима руку), с истинском, унутрашњом смирености, жудео је за слободом, пре свега мисли и духа, био је патријархалан (умео да се застиди), духовит, често расположен за хумор, макар и на сопствени рачун, па био он и „црни”...

Можда би се управо због ових особина, као и ширине избора тема, на његову личност, али и дело, могао применити израз *homo adriaticus*⁵! Он би овоме, уз медитеранско опуштени хумор, додао: „У мом случају то никако не би ишло без: *homo balcanicus*, *homo panonicus* и *homo danubensis*.”

Колико је волео свој завичај, толико је волео и људе, и истински се интересовао за њих. Ценио је туђе мишљење, нарочито деце и младих. Уживљавао се, саосећао. И увек је помагао својим најбољим саветом. Неретко је пружао помоћ и млађим писцима. Држао је до својих ученика, али је и своје учитеље поштовао, волео и добро памтио.

Ценио је мале ствари. Волео живот. Веровао у Добро, сматрао да човек може, и мора, да промени ствари набоље... И у свим животним околностима, као и у свом делу, задржао је медитерански оптимизам:

„АКО,

⁵ Овај појам је коришћен 1993. године на скупу *Homo adriaticus*.

Ако у игри црног театра
Белу Сабирку прогута ватра,
Светлеће прах и пепео, и гар,
Варварским оком невидећи жар,
Сјајем вечнога, светог Пламена
И после страшнога невремена...⁶

Имао је, ако добро размислимо, ретку способност да озбиљно схвата наизглед ситнице — ако су оне биле важне неком до кога му је стало. Њему је било битно оно што је неком битно.

Сматрао је да је спас од очајања у писању. Спас лични, али и спас народа видео је у очувању писане културе.

„Искусством времена склоност и амбиција порасле су до снажне потребе да, напором способности, све то, то што греје, ври, кључа, претопи у литературу. Она му се учинила као решење и излечење, излаз и спас.“

[Оцић 5, *Ердабовска збирка*, 2012: 75]

Његова књижевна дела су одличан подсетник и на њега као писца и као личност...

„— Писац је нимало пристрасан а веома заинтересован посматрач и саучесник догађаја и доживљаја ближих, човек хладне главе и врелог срца, исповедник који прашта, учитељ који поучава, испитује а не оцењује, истраживач који не просуђује, иследник који не мучи. Он туђу судбину тешко носи а своју лако подноси, он је затвореник на добровољном раду, дете које усред лета прави снешка од сладоледа — сагласни су Песник од Јеленова и Записивач од Ердабова.

— Књижевник је породиља која се стално порађа. Читалац прима рођено као рођено, или не прима никако. Књижевност не настаје већ се рађа и негује, она такорећи и не постоји већ живи, живи се... — утврђују, упадајући један другом у реч, Песник и Записивач.“

[Оцић 5, *Ердабовска збирка*, 2012: 78]

* * *

Оцић је у својим делима успевао да повеже оно што се на први поглед не може повезати, вођен жељом за постизањем склада, односно хармоније (медитеранске?). Ово је пример како је то „елегантно“, у једној реченици, учинио:

„Застаде Урош Вранојевић на обали и једним лаганим покретом главе обухвати цео свој хоризонт: поглед му је ишао прво линијом која спаја блиске му пределе, од школе и цркве изнад Врбаве, двора и парка, затим, дижући се над кућама Вранојевића, према Даљској заравни и ердутској кули, до крупних звезда, а онда, наниже, Дунавом, у правцу Вуковара, Фрушке горе и Београда, да би линија ишчезла [...] заједно с реком која нестаје у Црном мору.“ [Оцић 5, *Ердабовска збирка*, 2012: 342]

У својим делима Ђорђе Оцић посебан значај придаје значењима речи „дом“ и „завичај“. Бунар чува воду појединачног дома и он је место сусрета завичајних и космичких целина, јер се „... само у Бунару срећу Небо и Земља, Земља и Море, Панонија и Медитеран...“⁷

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

* Оцић, Ђорђе: Дела, књ. 1–8 (1. *Истрага*; 2. *Смрт у Ердабову*; 3. *Под сумњом*; 4. *Слављеник*; 5. *Чудо на Дунаву* / *Ердабовска збирка*; 6. *Невеста из васељене* / *Ако има царства* / *Њихове жене*; 7. *И у дашти и у машти* / *Речи у шетњи* / *Шума и друм*; 8. *Драме*); Српска књижевна задруга — Службени гласник, Београд 2012.

* Оцић, Ђорђе: Запис о астроному (Откривање Миланковића), у: *Стваралаштво Милутина Миланковића* (зборник радова с Међународног симпозијума у Даљу, 2008), Српска академија наука и уметности, Београд 2009, 411–414.

* Оцић, Ђорђе: *Сувенири*, „Филип Вишњић“, Београд, 2005.

* Благојевић, Љиљана: Записи Милутина Миланковића о кућама и градовима, у: *Стваралаштво Милутина Миланковића* (зборник радова с Међународног симпозијума у Даљу, 2008), Српска академија наука и уметности, Београд 2009, 161–176.

* Божић, Софија, *Повратак у Ердабово: Ђорђе Оцић 1934–2008*, Летопис Матице српске, књ. 497, св. 3 (март 2016), 352–356.

* Бродел, Фернан: *Медитеран*. Простор и историја, превео с француског Светомир Јаковљевић, Центар за геопоетику, Београд, 1995.

* Doležal, Jan: *Dvě století srbského romanu*, Praha : Srbske sdružení sv. Sava, 2009, 198–199

* Видовић, Жарко: *Романи Ђорђа Оцића*, Знамен, Београд 1999.

* Кулић, Тодор: *Култура сећања*, Чигоја штампа, Београд 2006.

* Крстановић, Здравко: *Трагање за домом*, Политика Експрес, Бр. 12699 (2. август 1999), 8.

* Лукач, Рајко: *Заједнички послови и дани : сећање на Ђорђа Оцића*, Траг, Год. 9, књ. 9, св. 40 (децембар 2014), 128–131

* Магрис, Клаудио: *Дунав*, Архипелаг, Београд, 2014.

* Малетић, Гордана: *Вечита потрага за истином*, Књижевне новине, Год. 64, бр. 1206–1207 (октобар–новембар 2012), 15

* Малетић, Гордана: *Истранов пут*, Летопис Матице српске, књ. 491, св. 5 (мај 2013), 740–743.

* Матвејевић, Предраг: *Медитерански бревијар*, CID, Подгорица, 2003.

* Matvejević, Predrag: *Breviario mediterraneo*, Garzanti Libri, Milano, 2010.

* Milošević, Nikola: *Death in Erdabovo*, Serbian Literary Quarterly, Br. 3–4 (Autumn–Winter 1987), 119–120.

* Милошевић, Никола: *Смрт у Ердабову*, Књижевна реч, Год. 16, бр. 312 (25. децембар 1987), 21.

* Неђић, Марко: *Романи Ђорђа Оцића*, Траг. — Год. 9, књ. 9, Св. 35 (септембар 2013), 105–110.

* Нешић, Ђорђе: *Запис о Ђорђу Оцићу*, Летопис СКД Просвјета, Св. 13 (2008), 421–423.

* Нешић, Ђорђе: *Миланковић као књижевни лик у делима Вељка Петровића и Ђорђа Оцића*, у: *Стваралаштво Милутина Миланковића* (зборник радова с Међународног симпозијума у Даљу, 2008), Српска академија наука и уметности, Београд 2009, 177–188.

* Оцић, Часлав: *Нешто о Даљу*, Знамен, Београд, 2004.

* *Повратак у Ердабово* (зборник са истоименог скупа, одржаног 26. и 27. септембра 2014. у Даљу), Културно-научни центар „Милутин Миланковић“, Даљ 2015.

* Станојевић, Добривоје: *Куда иду непослушни*, Летопис Матице српске, књ. 481, Св. 6, Нови Сад, јун 2008.

* Станојевић, Добривоје: *Непослушно ослушкивање*, Политика, Год. 110, бр. 35938 (25. новембар 2013), 12.

* *Homo adriaticus*, Atti del convegno internazionale di studio Ancona, 9–12 novembre 1993, Edizioni Diabasis, 1998.

6 [Оцић 5, *Ердабовска збирка*, 2012: 91]

7 [Оцић 6, *Ако има царства*, 2012: 140–141]

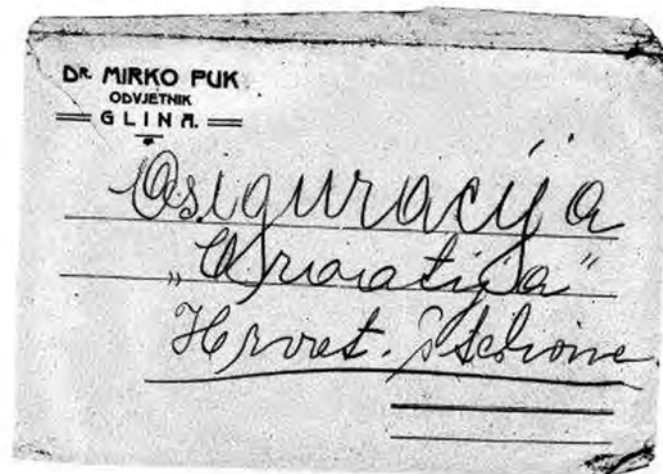
TKO JE BIO DR. MIRKO PUK, ODVJETNIK I ORGANIZATOR USTAŠKOG POKRETA U GLINI? (1)

BOLJE DA TI UĐE U
KUĆU VUK, NEGO PUK *

PIŠE: Igor Mrkalj

Iako se gotovo svi relevantni izvori slažu da je ideja o brutalnim i sadističkim ubojstvima Srba u Glini u proljeće i ljeto 1941. potekla od dr. Puka, u to vrijeme iznimno utjecajnog Pavelićevog ministra pravosuđa i bogoštovlja, kritička historiografija propustila je značajnije istražiti njegovu životnu biografiju

Sažetak: O životu i radu dr. Mirka Puka (1884.–1945.), predratnog odvjetnika i političara, te organizatora ustaškog pokreta u Glini i glinskom kotaru do travnja 1941., a potom ministra pravosuđa u vladi Ante Pavelića, u suvremenoj hrvatskoj historiografiji nije dosada bilo djela koje bi ga u cjelini obuhvatilo. Zadaća je ovog eseja da taj osjetljivi nedostatak pokuša ukloniti i uz to položiti dovoljno siguran temelj za daljnje proučavanje Pukove biografije, u pojedinostima i u cjelini. Obzirom da ovaj esej ima obilježje pionirskog rada – sa svim prednostima i nedostacima takva pothvata – autorova namjera bila je dati pregled najznačajnijih događaja koji su obilježili predratnu karijeru dr. Puka. U svojim istraživanjima autor se oslanja na relevantne arhivske izvore, postojeću literaturu i dostupnu novinsku građu, te ističe da su raniji istraživači propustili da izdvoje i značajnije ispituju Pukovu biografiju koja povezuje pravaške ideje i duh, formirane u habsbur-

Sa memorandumom odvjetnika Dr. Puka iz Gline

škim okvirima, radikalizirane uoči i tijekom Prvog svjetskog rata, a koje su nastavile da traju i u novoj jugoslovenskoj državi, da bi svoj vrhunac imale u dva genocidna masakra nad Srbima u Glini u proljeće i ljeto 1941. godine. Autor zaključuje da esej donosi nove činjenice i daje novu interpretaciju jedne od najznačajnijih ličnosti iz samog vrha ustaškog pokreta.

* * *

„Bolje da ti uđe u kuću vuk nego Puk“, govorili su stari Glinjani,¹ misleći pritom na gramzivost dr. Mirka Puka, poznatog glinskog odvjetnika i jednog od najmućnijih građana one predratne Gline, koja će ubrzo po proglašenju NDH u travnju 1941. postati poprište dva masovna ustaška zločina što traumatiziraju ovaj banijski gradić sve do današnjih dana.² Iako se gotovo svi relevantni izvori slažu da je ideja o brutalnim i sadističkim ubojstvima Srba u Glini u proljeće i ljeto 1941. potekla od dr. Puka, u to vrijeme iznimno utjecajnog Pavelićevog ministra pravosuđa i bogoštovlja, kritička historiografija propustila je značajnije istražiti njegovu životnu biografiju.³

Punim imenom Mirko Gustav Puk rodio se 24. lipnja 1884. godine u Valpovu, od oca ing. Mirka Puka i majke Marije, rođene Bratanić.⁴ Kako je otac bio vrstan šumar u državnoj službi, tako je i mladi Puk svoje školovanje otpočeo u Valpovu, nastavio u Osijeku i Gospiću, a završio u Zagrebu, gdje je po završetku gimnazije upisao sveučilište i Pravni fakultet na kojem je diplomirao 1906. godine.⁵ Već naredne 1907. promoviran je na čast doktora

* Ovaj rad Igora Mrkalja bit će objavljen u izvornom obliku u *Zborniku znanstvenih radova „Što se uistinu dogodilo u glinskoj srpskopравoslavnoj crkvi između 29./30. srpnja i 4./5. kolovoza 1941. godine? Svjedočanstva i kultura sjećanja“*, koji će ove godine biti objavljen u izdanju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Srpskog narodnog vijeća u Zagrebu, Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu i Documenta – Centra za suočavanje s prošlošću u Zagrebu. Glavni urednik Zbornika je prof. dr. sc. Drago Roksandić. Zahvaljujemo se Uredništvu Zbornika na suglasnosti da ovaj rad bude prethodno objavljen.

1 “Frankovačke perjanice u Glini”, *Vjesnik radnog naroda*, God. II, br. 8, početkom srpnja 1941.

2 Dva masovna zločina od kojih je prvi smjerao na uništenje građanskog sloja Srba u Glini, a drugi na uništenje srpskog naroda na Baniji i Kordunu, u skladu s ciljevima Pavelićeve NDH. Vidi: Đuro Roksandić, “Ustaški zločini u glinskom kotaru od 1941. do 1945. godine”, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina-Zagreb 1988., str. 282–303; Branko Vujasinović, Čedomir Višnjić, Đuro Roksandić, *Glina 13. maja 1941. U povodu 70. godišnjice ustaškog zločina*, Zagreb 2011; Đuro Aralica, *Ustaški pokolji Srba u glinskoj crkvi*, Beograd 2010.

3 Marijan Maticka, “O istraživanju povijesti Nezavisne Države Hrvatske”, *Radovi* (Zagreb) Vol. 28, 1995., str. 254–257; Mario Jareb, “Problematika Nezavisne Države Hrvatske u povijesnoj literaturi od 1990. do 1995. godine”, *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb) God. 28, br. 1–2, 1996., str. 199–215; Nada Kisić-Kolanović, “Povijest NDH kao predmet istraživanja”, *Časopis za suvremenu povijest*, God. 34, br. 3, 2002., str. 679–712; Nada Kisić-Kolanović, “Hrvatska historiografija o Drugom svjetskom ratu: metodologija i prijeponi”, u: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, Zagreb 2006., str. 235–250. Ni jedno od ovih istraživanja ne navodi ime dr. Mirka Puka. Iznimka je tek kratka biografska natuknica, koju je napisao Slaven Ravlić u leksikonu *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.–1945.*, Zagreb 1997., str. 333–334.

4 HR-DAOS-500 Zbirka matičnih knjiga, Knjiga br. 1282, red. br. 131, str. 187. Adresa roditelja: Valpovo, kbr. 432.

5 HR-HDA-1561 RSUP SRH SDS, 013.1/2, kutija 42, Vlada NDH, Dossier dr. Mirko Puk, str. 7. Smatra se da je Puk prihvatio starčevićanska načela u ranoj mladosti, još u II. razredu gimnazije 1895. godine.

prava.⁶ Danas znamo da je na sveučilištu bio tajnik *Starčevićanske akademске mladosti*, a zadnje godine i njen predsjednik, zbog čega je nerijetko bio redarstveno i sudbeno kažnjavan.⁷ Upravo iz redova sveučilišne mladeži, koja je djelovala pod plaštem Čiste stranke prava dr. Josipa Franka, stvarat će se narednih godina nova pokoljenja mladih političara koji su slijedili rast stranke i popunjavali važna mjesta u javnoj promociji stranačkog programa. Među njima sve više se počinje isticati ime dr. Mirka Puka, koji za razliku od nekih kratkotrajnih stranačkih prolaznika ne dovodi u sumnju pravovaljanost frankovačke ideologije.⁸ U isto vrijeme, Puk je aktivan i u zagrebačkom Klubu Ćirilo-metodskih zidara dr. Rudolfa Horvata, gdje obavlja funkciju tajnika,⁹ ali njegove ambicije su političke – 1911. kao član Čiste stranke prava kandidira se na izborima u Novigradu Podravskom, gdje gubi od Tome Jalžabetića, šezdesetogodišnjeg seljaka i kandidata Hrvatske pučke seljačke stranke, koji će u svom pismu Stjepanu Radiću ostaviti pronicljiv opis mladog i ambicioznog pravaša. U pismu navodi Pukove izjave da kako on ne priznaje Hrvatsko-Ugarsku nagodbu, kao i da će raditi za slobodu, nezavisnost i ujedinjenje hrvatskih zemalja, ali i da neće u politici surađivati sa Srbima. Stari Jalžabetić je iskriticizirao ovakav Pukov stav i rekao da to neće ići, jer da to znači stvoriti kuću u kojoj će biti razdor, a gdje „je u kući razdor tu gospodarstvo propada. A kako je sa gospodarstvom, tako je i sa politikom“, zaključuje Jalžabetić.¹⁰

Ipak, politički neuspjeh nije bio prepreka da se Puk posveti svom pravničkom pozivu i nastavi raditi kao odvjetnički perovođa, prvo u Zagrebu, potom u Kostajnici, a onda i u Glini, gdje 1912. postaje odvjetnikom.¹¹ Tu поближе upoznaje Petra Bižala, lokalnog frankovca i jednog od važnih svjedoka optužbe na Veleizdajničkom procesu u Zagrebu,¹² ali prije svega bogatog trgovca i posjednika s čijom će se kćerkom Ljubicom zaručiti naredne 1913. godine.¹³ Puk tako ulazi u društveni život Gline, banijskog gradića s nepunih 2.000 stanovnika, ali i važnog središta relativno velikog kotara s preko 40.000 žitelja, od čega gotovo dvije trećine pravoslavnog.¹⁴ Na lokalnoj političkoj sceni tu je vladala Hrvatsko-srpska koalicija, još od 1906. godine kada je Frano Supilo, uz podršku Svetozara Pribićevića, biran za zastupnika u Hrvatskom saboru za glinski izborni kotar.¹⁵ No istovremeno, tu je postojalo i čvrsto jezgro Frankove stranke oko koje se okupljaju svi oni koji su svoje raznorodne protivničke interese, nezadovoljstva, nerazumijevanja ljudi, prilika i događaja, sadašnjosti i prošlosti, transformirali u antisrpski stav i mržnju spram ovog naroda druge vjere.¹⁶ Djelovanje frankovaca osjetilo se u svim institucijama glinskog

društva, primjerice *Hrvatskoj štedionici*, koja je svoj frankovački karakter ispoljavala i tako što nije primala mjenice koje je potpisao ikoji Srbin. Pukov dolazak dao je dodatnu dinamiku toj politici, koja je neprestano harangirala protiv svakog oblika sloge i suradnje među Hrvatima i Srbima, uporno provocirajući suprotnosti među njima.

No, kad se činilo da će svoju daljnju karijeru vezati uz Glinu, Puk se u prosincu 1913. odlučio kandidirati na izborima u Kostajnici, gdje će u borbi za saborski mandat doživjeti težak i uvjerljiv poraz od tamošnjeg kandidata Hrvatsko-srpske koalicije, dr. Dušana Peleša.¹⁷ Ovaj politički neuspjeh, već drugi u zadnje dvije godine, vjerojatno je bio povod da se Puk definitivno odluči na ostanak u Glini, što je pokazalo i vjenčanje s Ljubicom Bižal, 17. siječnja 1914. godine.¹⁸ Unatoč neostvarenim ambicijama, njegovi politički stavovi ostali su nepromijenjeni, baš kao i njegova želja za socijalnim potvrđivanjem. Tako je početkom svibnja 1914. Puk prisustvovao izbornoj skupštini *Hrvatskog sokola* u Glini, kada je zabilježeno njegovo odlučno protivljenje da u zapisnik uđe riječ Slaven, što se nemilo dojmilo mnogih sokolova, obzirom da je Puk nijekao slavensko podrijetlo Čeha, samim tim i Hrvata.¹⁹ Pa ipak, te iste godine dr. Puk je izabran za člana ravnateljstva *Hrvatske štedionice* u Glini, koja u to vrijeme bilježi poslovni uspon, a čije sjedište se nalazi u glavnoj gradskoj ulici, u neposrednoj blizini srpskopравoslavne crkve Rođenja Presvete Bogorodice.

Daljnje planove i odvjetničku karijeru dr. Puka uskoro su poremetile burne vijesti koje su počele stizati iz Sarajeva o ubojstvu nadvojvode i prijestolonasljednika Franje Ferdinanda. Već sutradan, 29. lipnja 1914., izbile su u Zagrebu demonstracije protiv Srba, praćene demoliranjem njihove imovine u središtu grada, koje će svoj vrhunac imati u razdražljivom govoru dr. Ivce Franka, novog člana Hrvatske stranke prava, koji je pred Jelačićevim spomenikom optužio Srbe kako su ubili najveću nadu hrvatskog naroda i pritom navijestio Srbima rat, prijeteci im s riječima: „Oko za oko i zub za zub“ te protjerivanjem „preko“ Save.²⁰ Ipak, od stradanja većih razmjera Srbe je spasila sretna okolnost da je u vrijeme izbijanja Prvog svjetskog rata i tokom njegovog trajanja na vlasti bila Hrvatsko-srpska koalicija, koja je nastojala da smiri strasti i onemogući ekstremiste u sprovođenju njihovih zamisli.²¹ Međutim, dio ratne atmosfere i oduševljenja ratom, koji se sve više zahuktavao, ostao je zabilježen u tisku onog vremena: „U nas je živo i veselo“, javlja dopisnik iz Gline. „Vlakovi danomice prolaze s vojskom, a na kolodvoru ih dočekaju

6 Spomenica *Pravni fakultet u Zagrebu 1776–1996*, Zagreb 1996., str. 588

7 Tihana Luetić, „Studentska mladež u Narodnom pokretu 1903. godine“, *Cris* (Križevci) God. XV., br. 1, 2013., str. 55

8 Stjepan Matković, *Čista stranka prava 1895.–1903.*, Zagreb 2001., str. 192–193. Za povijest pravaštva do raskola 1895. godine i nastanka Čiste stranke prava, vidi kapitalno djelo Mirjane Gross, *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret*, Zagreb 2000.

9 Na primjer, vidi oglas u pravaškom tjedniku *Hrvat* (Gospić) God. XIX, br. 28, 9. listopada 1911., str. 4.

10 *Korespondencija Stjepana Radića 1885–1918.*, priredio Bogdan Krizman, Zagreb 1972., str. 497–499; Mira Kolar Dimitrijević, „Trnoviti životni put đurđevačkoga političara Tome Jalžabetića (1852.–1937.)“, *Đurđevčki zbornik*, Đurđevac 1996., str. 248–257

11 „Imenovanje“, *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu* (Zagreb) God. XXXIII, broj 10, 1907., str. 792; „Pravo odvetovanja“, *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu*, God. XXXVIII, broj 2 i 3, 1912., str. 285; „Novi odvjetnici“, *Jutarnji list* (Zagreb) God. I, br. 117, 19. srpnja 1912., str. 3

12 Veleizdajnički proces u Zagrebu 1909. godine, bio je montirani sudski proces protiv 53 srpska političara u Hrvatskoj, koji je pokrenut radi zastrašivanja javnosti i političara sklonih stvaranju južnoslavenske države. Optuženici su bili većinom članovi Srpske samostalne stranke, koja je djelovala unutar Hrvatsko-

srpske koalicije, tada najjače stranke u Hrvatskom saboru. Osuđeni su već 1910. bili abolirani.

13 „Dopisi“, *Novi Banovac* (Petrinja) God. I, br. 9, 13. rujna 1913., str. 4

14 *Narodna statistika*, pribrao ju i obradio Josip Lakatoš, Osijek 1914., str. 14

15 Mirjana Gross, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije: 1906–1907.*, Beograd 1960., str. 81 i 87–88

16 Gordana Krivokapić, „Glina i glinski kraj na početku XX stoljeća (1903–1914)“, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina-Zagreb 1988., str. 113

17 „Izborni pokret – Kandidati grupe oko ‘Hrvatske’“, *Jutarnji list*, God. II., br. 535, 7. prosinca 1913., str. 3; za objavljene rezultate, vidi: „Kostajnica“, *Jutarnji list*, God. III, br. 578, 31. siječnja 1914., str. 4; „Peleš, Dušan, odvjetnik, političar“, u: Ivica Golec, *Petrinjski biografski leksikon*, Petrinja 1999., str. 357–358

18 Matični ured Gline. Naredne godine par je dobio sina Krešimira, rođenog 20. siječnja 1915. u Glini.

19 „Hrvatski sokol u Glini o načelniku Zlatnog Praga Jana Podlypniju“, *Novosti* (Zagreb) God. VIII, br. 124, 7. svibnja 1914., str. 4

20 „Frankovačke demonstracije“, *Srbobran* (Zagreb) God. XXXI, br. 131, 16. (29.) juna 1914., str. 1

21 „Frankovci i sarajevski atentat“, *Srbobran*, God. XXXI, br. 133, 18. juna (1. jula) 1914., str. 1

Hrvati i Hrvatice sa hrvatskom pjesmom. Glina je danas pomladjena. Ona je danas čisto hrvatsko mjesto. Dao Bog tako ostalo!²²

Rat koji je buknuo protiv Srbije ubrzo se proširio i zahvatio gotovo cijeli europski kontinent. Veliki rat nije mimoišao ni mladog glinskog odvjetnika, dr. Mirka Puka, kojeg će ratna zbivanja uskoro odvesti na ratište u daleku Galiciju gdje 1916. godine, kao natporučnik 25. domobranske pješačke pukovnije, pada u rusko zarobljeništvo, zajedno s brojnim drugim, pretežno južnoslavenskim zarobljenicima, među kojima uskoro dolazi do otvorenog raskola.²³ Suočen s podjelama, Puk će uporno isticati svoju bezuvjetnu vjernost habsburškoj kruni i u zarobljeništvu nametnuti se kao glavni stožer austro-ugarskog patriotizma, suprotstavljajući se ideji ujedinjenja Južnih Slavena u zajedničku državu.²⁴

**U Glini je postojalo čvrsto
jezgro Frankove stranke oko
koje se okupljaju svi oni koji su
svoje raznorodne protivničke
interese, nezadovoljstva,
nerazumijevanja ljudi, prilika
i događaja transformirali u
antisrpski stav**

Početkom 1918. iz zarobljeništva se vraća kući,²⁵ da bi nakon sloma Austro-Ugarske monarhije sredinom studenog bio uhapšen po novim vojnim vlastima i zatvoren u domobranskom vojnom zatvoru, a potom i kod vojne policije u Zagrebu.²⁶ Povod je, vjerojatno, bio proglas Hrvatske stranke prava, čiji je dr. Puk već tada bio poznati član, a koja je 3. prosinca 1918. uputila javnosti proglas u kojem je izrazila svoje nezadovoljstvo činom uklapanja Hrvatske u Kraljevstvo SHS.²⁷ Tom prilikom stranka se izjasnila i „za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja u republikansku državu u savezu slobodnih nezavisnih država Slovenaca, Hrvata i Srba“, što je vladajući režim ocijenio opasnim i odmah započeo s progonom istaknutih članova te stranke, posebno njezinog vodstva. Iz vojnog zatvora Puk je izašao koncem 1918. godine da bi u travnju 1919., uoči samog Uskrsa, ponovno bio uhapšen, ovaj put kod kotarske oblasti i kotarskog suda u Glini.²⁸ Razloga je, po mišljenju žandarmerije, bilo više: „širenje republikanske, boljševičke i protusrpske, te uobće protunarodne revolucionarne propagande“, a zapravo zato što je među Hrvatima u Glini

Ante Pavelić, Mirko Puk i Mile Budak: Hrvatski sokoli 1920-ih godina

i prigradskoj općini Jukinac sakupljao potpise za memorandum HPSS-a, koji je sastavio Radić, u namjeri da na mirovnoj konferenciji u Parizu upozori svijet na neravnopravnost hrvatskog naroda u novoj državi. Nije nevažno spomenuti da su istom prilikom također uhapšeni i u kotarskom zatvoru u Glini zadržani odvjetnik dr. Spasoje Fattori, trgovci Petar Bižal i Franjo Detoni te knjigovođa *Hrvatske štedionice* Lav Mayer.²⁹

O svim tim događajima kotarska oblast u Glini opširno je izvještavala velikog župana zagrebačke županije u Zagrebu. U jednom od izvještaja skrenuta je pažnja velikom županu da se pod imenom republikanske ideje krije još jedna stvar karakteristična za ovdašnje prilike: činjenica da se radi o pojedincima, koji su se „prije rata i kroz vrijeme rata iskazali kao konfidenti prijašnje države i svjedoci u veleizdajničkim parnicama.“ Dalje se navodi

22 "Ovacije u Glini", *Mali list* (Zagreb) God. I, br. 27, 14. kolovoza 1914., str. 3

23 Bogdan Krizman, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb 1989., str. 191

24 Pukovo djelovanje u ruskom zarobljeništvu izvršno je opisao Josip Horvat, *Živjeti u Hrvatskoj 1900-1941.*, Zagreb 1984., str. 88-95, 108-109, 116-121 i 132-133; za drukčiji pogled, vidi: George Grlica, "Odessa in 1917. from a Croatian Perspective", *Journal of Croatian Studies* (New York) Vol. XXXVIII, 1997., str. 3-114.

25 "Povratio se sa ruskog zarobljeništva", *Banovac* (Petrinja) God. 29, br. 9, 2. ožujka 1918., str. 2

26 HR-HDA-1561 RSUP SRH SDS, Personalni dossier dr. Mirko Puk, broj 300772, str. 1

27 Bosiljka Janjatović, "Progoni triju političkih grupacija u Hrvatskoj (1918-1921)", *Historijski zbornik* (Zagreb) God. XLV, br. 1, 1992., str. 89-104

28 Opširnije vidi *Zbornik građe za povijest radničkog pokreta i KPI 1919-1920: Dvor, Glina, Ivanić-Grad, Kostajnica, Kutina, Novska, Petrinja, Sisak*, kojeg je priredila Josipa Paver, Sisak 1970., i tamo objavljene dokumente pod rednim brojevima 4, 6, 8, 11, 16, 34 i 60.

29 "Mravinjak", *Ravnopravnost* (Petrinja) God. I, br. 9, 26. travnja 1919., str. 3

Razglednica Gline, Pravoslavna crkva i Hrvatski dom u Glini

kako su ove ličnosti razvile „u posljednje vrijeme veliku djelatnost, da izađu opet pomoću svojih pristalica na površinu i da vode glavnu riječ u Glini i Jukincu, gdje imaju većinu svojih pristalica“, stoji u izvještaju. „Uslijed toga su duhovi između jedne i druge struje silno razdraženi, pa se je bojati ozbiljnih nemira, ako tako dalje potraje. A spomenuta klika počela je svoju djelatnost neprestanim širenjem kojekakvih alarmantnih vijesti po Glini, nepovoljnih po sadašnje državno uređenje. Moli se stoga za što skoriju odredbu i za žurno posredovanje, da u Glini kotar dođe jedan odred vojske na teret općine Gline i Jukinac.“³⁰

Veliki župan zagrebačke županije prosljedio je ovaj izvještaj Predsjedništvu Zemaljske vlade u Zagrebu, koje je spis dalje dostavilo ministru unutarnjih poslova Svetozaru Pribićeviću u Beogradu, koji zatim povratno javlja banu Palečku u Zagreb da bi zbog HPSS-ovske agitacije na području Gline uhapšene osobe trebalo internirati, te stoga predlaže kaznionu u Mitrovici. Isto predlaže za Radića i još neke političare. No, interniranje iz nekog razloga nije provedeno, a razlozi za takvu odluku nisu poznati. Međutim, Puk i njegovi istomišljenici ipak su okrivljeni zbog protudržavne djelatnosti i ugrožavanja javnog reda i mira, širenja republikanskih ideja, te poticanja naroda na izvikivanje protudinastičkih parola, pa će naređenjem Predsjedništva Zemaljske vlade u Zagrebu do daljnjeg ostati u pritvoru.³¹

Nakon četiri mjeseca pritvora, Puk je pušten na slobodu i nastavlja sa radom u svom odvjetničkom uredu, no već u travnju 1920. ponovno je politički aktivan jer se u Glini održavaju lokalni izbori za Općinsko vijeće.³² U oštroj borbi, kako javlja petrinjska *Ravnopravnost*, glasilo Hrvatske zajednice za ci-

jelu Banovinu, izborna lista čiji je nosilac bio dr. Fattori dobila je 6 od ukupno 12 općinskih vijećnika. Među šest izabranih bio je i dr. Puk.³³ No, isti uspjeh ostvarila je i lista čiji je nosilac bio kotarski liječnik dr. Gjuro Sužnjević, za koju su glasali glinski Srbi, ali i neki glinski Hrvati, okupljeni oko Steve Despota, koji je također izabran u Općinsko vijeće. Izjednačen odnos snaga i uzburkane strasti među pojedincima imale su svoj odjek i na stranicama petrinjskog *Jedinstva*, glasila Jugoslavenske demokratske stranke za Baniju, koje neće kriti svoje ogorčenje novoizabranim općinskim vijećnicima: „Glina se ponosi što je dala najveći broj Srba veleizdajnika, mučenika narodne svijesti i slobode, ali se stidi, što je u isto vrijeme dala i najveći broj veleizdajničkih svjedoka ... Danas su oni u Glini najveći hrv. rodoljubi, jedini pravi Hrvati, a svi drugi su Posrbice i izdajice.“³⁴

Potaknut ovim rezultatima, dr. Puk će uskoro biti kandidat na listi Hrvatske stranke prava u Zagrebačkoj županiji na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevstva SHS, koji su održani 28. studenog 1920., kada je birano ukupno 419 zastupnika.³⁵ Iako je na izborima osvojila dva zastupnička mjesta, Hrvatska stranka prava bojkotirat će rad Ustavotvorne skupštine, koja 28. lipnja 1921. donosi Vidovdanski ustav. Pa ipak, unatoč učesću na parlamentarnim izborima, ne treba gubiti iz vida činjenicu da se Pukova stranka i dalje zalaže za posve neovisnu republiku i odbija povezivanje Hrvatske sa Srbijom, a pridružuje se Radiću i opozicionom Hrvatskom bloku samo zato što smatra da potpora u tom trenutku ne znači negaciju njezinog programa, već naprotiv, da pruža mogućnost jače afirmacije njezinih krajnjih ciljeva.³⁶

Pravaška politika u provinciji slijedila je tako zacrtane ciljeve, a istaknuti pojedinci, poput dr. Puka, davali su joj potrebnu žestinu. Njegov stranački kolega i tajnik stranke, dr. Ante Pavelić, smatrao ga je „čeličnim rodoljubom i nepokolebivim pristašom Stranke prava“,³⁷ dok je u isto vrijeme glinski odvjetnik svojim postupcima u lokalnoj sredini javno pokazivao što misli o novostvorenoj jugoslavenskoj državi. Tako je povodom smrti kralja Petra, 16. kolovoza 1921., Puk ponovno uhapšen jer nije htio izvesti crnu zastavu na svojoj kući u Glini, no nakon nekog vremena pušten je na slobodu.³⁸

Pored bavljenja politikom, Puk je razvio i široku društvenu i kulturnu djelatnost na okupljanju glinskih Hrvata, pa svoj utjecaj širi kroz lokalne podružnice *Hrvatskog Sokola* i *Hrvatskog Radiša*, a od 1922. aktivan je u novonastalom *Hrvatskom prosvjetnom i odgojnom društvu „Svačić“*, u kojem se najviše ističe.³⁹ Štoviše, Puk je njegov osnivač i stvarni pokretač, što potvrđuju i odobrena Pravila društva kojim upravlja devetočlani odbor.⁴⁰ Iako društvo daje razne priredbe i predstave, a usko surađuje i sa mjesnim *Pjevačkim tamburaškim društvom „Hrvatska vila“*, za bolje razumijevanje Pukove stvarne

³⁰ Zbornik građe za povijest radničkog pokreta i KPJ 1919-1920., dokument br. 4, str. 53-54; o eskalaciji napetosti, nemirima i puškaranju na republikanskim manifestacijama u Glini i Jukincu, vidi dok. br. 8, str. 56-57.

³¹ „Internirani Hrvati u Glini“, *Hrvat* (Zagreb) God. I, br. 48, 16. srpanj 1919., str. 4; „Iz Glinske satrapije“, *Ravnopravnost*, God. II, broj 8, 21. veljače 1920., str. 2.

³² „Frankovluk diže glavu“, *Riječ Srba-Hrvata-Slovenaca* (Zagreb) God. II, br. 20, 7. ožujka 1920., str. 2.

³³ „Glinski izbori“, *Ravnopravnost*, God. II, br. 15, 10. travnja 1920., str. 3.

³⁴ „Sačuvaj nas Bože od takovih patriota“, *Jedinstvo* (Petrinja), God. II, br. 41, 12. oktobra 1920., str. 2-3.

³⁵ Vidi Kandidatsku listu u *Narodnim novinama* (Zagreb) God. LXXXVI, br. 266, 22. studenog 1920., str. 2.

³⁶ Hrvoje Matković, „Stjepan Radić i Hrvatski blok“, *Radovi* (Zagreb) Vol. 32-33 (1999.-2000.), str. 267-276, objašnjava nastanak i djelovanje Hrvatskog bloka, političkog saveza, kojeg čine zastupnici Hrvatske

republikanske seljačke stranke, Hrvatske zajednice i Hrvatske stranke prava, u razdoblju od 1921-23. godine.

³⁷ Vidi sjećanja Ante Pavelića, pisana u Italiji 1947., a objavljena u Madridu 1968., pod naslovom *Doživljaji*, Djela I. (izdavač Višnja Pavelić), str. 473.

³⁸ HR-HDA-1561 RSUP SRH SDS, 013.1/2, kutija 42, Vlada NDH, Dossier dr. Mirko Puk, str. 7.

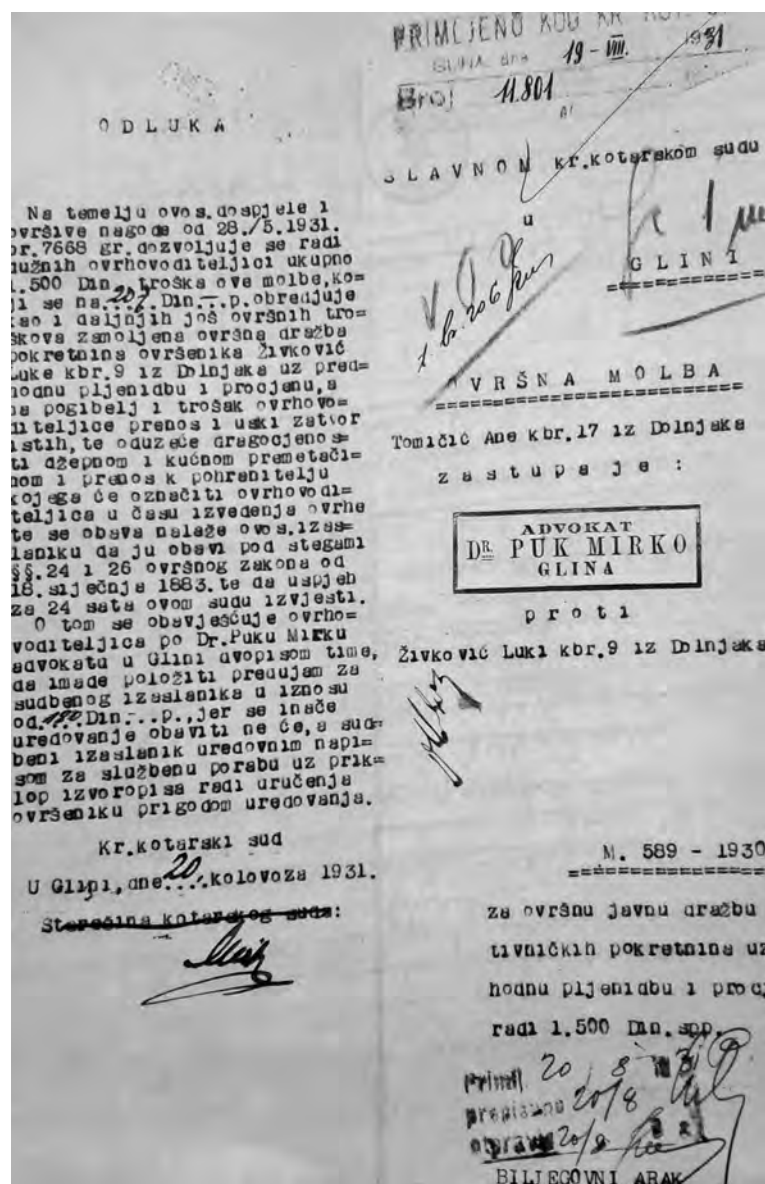
³⁹ „Hrvatski Radiša u Glini“, *Hrvatska Banovina* (Petrinja) God. I, br. 26, 5. studenog 1921., 3; „Hrvatsko prosvj. društvo Petar Svačić u Glini“, *Hrvatska Banovina*, God. II, br. 7, 18. veljače 1922., 3; za Pukovo djelovanje u Hrvatskom sokolu sredinom 1920-ih, vidi: Milivoj Vojnović, „Razvoj tjelesnog vježbanja i sporta u Glini do 1945. godine“, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988., str. 569.

⁴⁰ HR-HDA-79 Pokrajinska uprava, Upravno odjeljenje, VIII-10 48107/1922; Hrvatsko prosvjetno i odgojno društvo „Svačić“, Glina.

uloge i mjesta u društvenom životu Gline valja znati da u to vrijeme mnogo veći ugled i poštovanje među glinskim građanima uživa umirovljeni katolički župnik Janko Batušić, čijom je zaslugom uoči Prvog svjetskog rata izgrađen Hrvatski dom u Glini.⁴¹ Premda obojica imaju značajnu ulogu na kulturnom, prosvjetnom i gospodarskom podizanju hrvatskog naroda u glinskom kraju, Puk i Batušić nisu bili u dobrim odnosima. Razloga je bilo više, a najvažniji taj što župnik nije podržavao ideju da skupina oko "Svačiča" preuzme i vodi glavnu riječ u Hrvatskom domu, tim prije što su dom svojim novčanim prilozima podigli brojni članovi *Hrvatske seljačke zadruge*, čiji je Batušić bio osnivač i upravitelj od njezinog samog postanka 1903. godine. Konačno, župnik je smatrao da dom – koji se nalazio u glavnoj gradskoj ulici, nedaleko od pravoslavne crkve – mora biti otvoren svim hrvatskim mjesnim društvima, kao i da mora služiti općim interesima, neovisno o tome da li je riječ o pravašima, pučkašima ili hrvatskim seljačkim republikancima, kojih je u Glini i okolici ponajviše.⁴² Ovi loši odnosi prerast će tokom 1923. u otvoreno neprijateljstvo, a brojni, u suštini klevetnički napadi na Batušića, u kojima ga se optuživalo i za bliskost sa glinskim Srbima, dolaziti će iz Pukovog najintimnijeg kruga.⁴³

**Pravaška politika u provinciji
slijedila je zacrtane ciljeve,
a pojedinci, poput dr. Puka,
davali su joj potrebnu žestinu.
Tajnik stranke, dr. Ante Pavelić,
smatrao ga je „čeličnim
rodoljubom i nepokolebivim
pristašom Stranke prava“**

Unatoč propalim planovima, dr. Puk sredinom 1920-ih i dalje uspješno vodi svoj odvjetnički ured u Glini.⁴⁴ On najčešće zastupa interese hrvatskog građanstva i seljaštva, baš kao i njegove kolege odvjetnici dr. Spasoje Fattori, dr. Juraj Devčić i dr. Dragan Trbljanić, kojima s druge strane uspješno pariraju advokati iz redova ovdašnje srpske zajednice, u liku dr. Milana Metikoša i dr. Stevana Brankovića. Međutim, Puk je već sada iskusan odvjetnik i vješt pravnik, koji uskoro preuzima i glavnu riječ u ravnateljstvu *Hrvatske štedionice*, koja uz *Srpsku štedionicu* predstavlja drugi najveći novčani zavod u Glini.⁴⁵ Premda je među ovim zavodima vladala otvorena

Pečat odvjetnika Dr. Puka na dokumentu

konkurencija, bilo je to vrijeme poleta investiranja u gospodarstvo zbog čega se uprava Hrvatske štedionice, na čelu s Pukom kao njenim najvećim dioničarom, upušta u pravi industrijski poduhvat – kupnju i modernizaciju lokalne ciglane, koja će u nadolazećim vremenima, pa čak i u godinama Velike gospodarske krize (1929-1933), postati značajan izvor prihoda ne samo za isplatu visokih dividendi ravnateljstvu, već i za Pukove skrivene političke ciljeve.⁴⁶

U međuvremenu, nesposobnost srpskih i hrvatskih političkih vođa da tokom 1920-ih godina postignu kompromis i nađu rješenje za hrvatsko

⁴¹ O dugogodišnjem i požrtvornom radu Janka Batušića (1842.-1929.), vidi "Postavljanje spomen ploče zaslužnom svećeniku", *Banovac*, God. IV, br. 25, 18. lipnja 1939., str. 4, kao i prigodni tekst "Trideset godišnjica Hrvatskog doma u Glini", *Hrvatski dnevnik* (Zagreb) God. V., br. 1675, 28. prosinca 1940., str. 15.

⁴² B. [atušić], "Dopis iz Gline", *Hrvatska Banovina* (Petrinja) God. 1, br. 10, 16. srpnja 1921., str. 2; J. Batušić, "Hrvatstvo u Glini i okolici", *Nova Hrvatska Banovina*, God. 3, br. 11, 17. ožujka 1923., str. 3.

⁴³ Dr. J. S. Fattori, "Zloduh u časnoj odori", *Nova Hrvatska Banovina*, God. 3, br. 16, 21. travnja 1923., str. 2 i "Zloduh u časnoj odori (Nastavak.)", *Nova Hrvatska Banovina*, God. 3, br. 18, 5. svibnja 1923., str. 2-3.

⁴⁴ *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca: Almanah, Svezak 2.*, dio IV. i V., sastavio i uredio Viktor Manakin,

Zagreb 1924-1925., str. 37.

⁴⁵ HR-DASK-SACPE-661 Hrvatska štedionica u Glini. Njeno poslovanje istražili su Ivica Golec, *Razvoj novčanih zavoda na području današnje Sisačko-moslavačke županije 1860.-1945.*, Sisak 2014., str. 214-217 i Ivica Šuštić, *Banka-novac-moć*, Sisak 2014., str. 39-41. Za opću sliku tog vremena, vidi: Zdenka Šimončić-Bobetko, "Ekonomsko-socijalni razvoj glinskog kraja od 1918. do 1941. godine", u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glini-Zagreb 1988., str. 133-141.

⁴⁶ Od sredine 1920-ih *Hrvatska štedionica* više nije u kući Franje Detonija, u glavnoj gradskoj ulici, već ima sjedište u ulici Kralja Petra Svačića, prvo kod Petra Bižala, a nešto kasnije u kući dr. Mirka Puka, kbr. 21, gdje se nalazi i njegov odvjetnički ured.

pitanje, doprinijela je propasti demokratskih institucija Kraljevine SHS.⁴⁷ Štoviše, ona je imala svoju tragičnu kulminaciju u ljeto 1928. godine, kada je u Narodnoj skupštini, u atmosferi razmirica, svađa i teških riječi, srpski poslanik pucnjima iz pištolja smrtno ranio hrvatskog lidera Stjepana Radića, ubio dva druga člana Hrvatske seljačke stranke i ranio još dvojicu. Ozbiljna opasnost od građanskog rata i raspada države, samo deset godina poslije ujedinjenja, bila je povod da kralj Aleksandar – koji je već od ranije pokazivao autokratske tendencije i direktno se miješao u politiku postavljajući i rušeći vlade – dana 6. siječnja 1929. raspusti skupštinu, zabrani političke stranke i proglasi ličnu diktaturu. Nedugo nakon uvođenja Šestojanuarske diktature, jedan dio članova Hrvatske stranke prava odlazi u Italiju, gdje u emigraciji pod vodstvom Ante Pavelića osniva *Ustašu – Hrvatsku revolucionarnu organizaciju*.⁴⁸

Sasvim sigurno da je dr. Puk bio upoznat s nastankom i počecima djelovanja ustaškog pokreta, a vjerojatno je takav razvoj događaja i priželjkivao. Međutim, ono što nije očekivao, a još manje priželjkivao, bio je razvoj događaja na lokalnoj političkoj sceni u Glini, gdje je 8. rujna 1929. na glavnom gradskom trgu, pred zgradom Općine, podignut spomenik kralju Petru I. Karađorđeviću (1844–1921). O važnosti ovog događaja, kojem je prisustvovalo gotovo 10.000 ljudi, opširno su izvještavali najčitaniji dnevni listovi navodeći brojna izaslanstva i visoke goste, koji su toga dana stigli u Glinu da uveličaju ovu proslavu.⁴⁹ Prije samog otkrića, predsjednik Odbora za podizanje spomenika glinski ljekarnik Božidar Tompić, održao je prigodno slovo i predao spomenik na čuvanje načelniku općine Nikoli Ivančeviću, poslije čega je uslijedio crkveni obred posvećenja, kojeg je služio dugogodišnji glinski prota Nikola Ercegovac. Po završenom obredu, održao je prota svečani govor naglasivši velike i neprocjenjive zasluge kralja Petra, kao i značaj podizanja spomenika baš u Glini, odakle je budući kralj – pod imenom Petar Mrkonjić – razvijao svoje akcije u bosanskom ustanku 1875/76., i odakle su baš na ovom mjestu, pred općinskom zgradom, 1908. glinski „Veleizdajnici“ u lancima odvedeni u tamnicu barona Raucha i njegovih bečkih gospodara.⁵⁰ Svečanost je završena polaganjem vijenaca na spomenik, počasnim plotunima i vojnim defileom odreda pješadije iz Siska, praćenog glinskim *Sokolskim društvom* te muzikom pitomaca Doma maloljetnika u Glini. Bio je to prvi podignuti spomenik

u povijesti Gline i glinskog kraja, ujedno važan simbol tadašnje državnosti i vladajuće ideologije.⁵¹

Drugi dio svečanosti nastavljen je u susjednoj Frankopanskoj (prije Pelešovoj) ulici, gdje je otkrivena spomen-ploča na kući Đorđa Urice u kojoj se kralj skrivao za vrijeme svog boravka u Glini.⁵² Ploču je o svom trošku podiglo društvo *Knjeginja Ljubica* iz Zagreba, na čelu s predsjednicom Olgom Peleš, rođenom Glinjankom, poznatom književnicom i sestrom političara dr. Dušana Peleša.⁵³ Potom je u hotelu Kasina priređen veliki banket s kojeg je Njegovom Veličanstvu Kralju Aleksandru upućen brzopuzni pozdrav, da bi u popodnevnom satima bila priređena pučka svečanost na popularnoj Oberstariji, omiljenom šetalištu starih Glinjana. Svi ovi događaji bili su razlog zbog kojih će narednih dana novine pisati „da je Glina ovim gestom zahvalnosti prema Velikom Kralju Oslobodiocu osvjetlala sebi obraz i pokazala da zna štovati svoje velikane i biti im zahvalna“.⁵⁴ U istom duhu, novine će naglašavati da u ovoj akciji nije bilo razlike između Srba i Hrvata, koji su jednakim oduševljenjem sudjelovali kod ove značajne i lijepe svečanosti, koja je pomogla da se zaborave sve razmirice i bratske svađe. Međutim, novine ipak ne otkrivaju stvarno raspoloženje većine glinskih Hrvata, niti govore u kojoj je mjeri spomenik kralju Petru među njima bio prihvaćen, svega godinu dana nakon ubojstva Stjepana Radića.⁵⁵ No sasvim sigurno da jedan čovjek nije dijelio oduševljenje mnogih Glinjana. Bio je to dr. Mirko Puk.

Ipak, događaji iz 1929. godine predstavljali su samo dio šire politike integralnog jugoslavenstva, koja će početkom 1930-ih – konkretno, 7. lipnja 1931. – Glinu ponovno dovesti na stranice vodećih dnevnih listova.⁵⁶ Naime, u sklopu svog boravka u Zagrebu i Savskoj banovini 1931. godine, kralj Aleksandar je također obišao Baniju i Kordun, a upravo toga dana posjetio je Sisak, Petrinju, Glinu, Topusko, Vrginmost, Vojnić i Karlovac. Ovaj posjet jugoslavenskog kralja i spektakularan doček koji mu je priređen u Glini, ostao je trajno zabilježen ne samo na naslovnim stranicama brojnih novina,⁵⁷ već i na filmskoj vrpici i kino žurnalima onog doba.⁵⁸

Tog nedjeljnog jutra dvorski auto uputio se iz Petrinje za Glinu, a iako protokolom to nije bilo predviđeno, nakratko se zaustavio u hrvatskim selima Marin Brodu i Prekopi, gdje su izašli mnogobrojni seljaci, čije su kuće bile okićene zelenilom, narodnim vezivom i zastavicama. U prvom Kralj je izašao

47 S različitih pozicija o tome pišu Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb 1988. i Dejan Đokić, *Nedostižni kompromis. Srpsko-hrvatsko pitanje u međuratnoj Jugoslaviji*, Beograd 2010.

48 Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb 1978., str. 24–68; James J. Sadkovich, *Italian Support for Croatian Separatism, 1927–1937*, New York 1987; Mario Jareb, „Hrvatska politička emigracija od 1928. do 1990. godine“, u: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, Zagreb 2006., str. 307–336.

49 „U Glini se sutra otkriva spomen ploča Kralju Petru“, *Politika* (Beograd) God. XXVI, br. 7667, 7. septembra 1929., str. 3–4; „Svečano otkriće spomenika kralju Petru Oslobodiocu u Glini“, *Novosti* (Zagreb), God. XXIII, br. 252, 10. rujna 1929., str. 6.

50 Među „Veleizdajnicima“ bio je i glinski prota. Vidi: Gordana Jović, „Prota Nikola Ercegovac (ili o mestima sećanja u Glini i na Baniji)“, *Ljetopis Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“* (Zagreb) Svezak XV, 2010., str. 209–217.

51 Spomenik kralju Petru u Glini izradio je zagrebački kipar i slikar Rudolf Freis; vidi prilog Višnje Flego u *Hrvatskom biografskom leksikonu*, Svezak 4, Zagreb 1998., str. 348.

52 Rudolf Horvat, „Kako je spašen Petar Karagjorgjević u Glini 1876.“, *Država* (Split) God. IV, br. 337, 2. novembra 1927., 4; „Petar Mrkonjić u Glini godine 1875/1876.“, *Jedinstvo*, God. XI, br. 36, 1. septembra 1929., str. 1; također vidi članak „Kuća – uspomena na Kralja Petra Oslobodioca“, *Politika*, God. XXXVI, br. 11007, 20. januar 1939. i tamo objavljenu fotografiju na strani 11. Početkom 1980-ih posthumno su objavljena njegova sjećanja pod zanimljivim naslovom *Dnevni zapisi jednog ustaša o bosansko-hercegovačkom ustanku 1875–1876. godine*, Beograd 1983.

53 „Iz Društva Knjeginje Ljubice“, *Novosti*, God. XXIII, br. 248, 6. rujna 1929., str. 4. Za nacionalno i društveno djelovanje predsjednice društva, vidi: Boris Vrga, „Olga Peleš-Krnić“, *Ljetopis Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“*, Svezak XX, 2015., str. 318–328. Ipak, u njezinoj biografiji autor ne spominje ovaj događaj iz Gline.

54 „Otkrivanje spomenika i spomen ploče kralju Petru u Glini“, *Primorsko-krajiške novine* (Karlovac) God. III, br. 37, 12. septembra 1929., str. 1; „Otkrivanje i osvećenje spomenika Velikom kralju Petru Oslobodiocu u Glini“, *Jedinstvo*, God. XI, br. 38, 15. septembra 1929., str. 1.

55 U razdoblju Kraljevine SHS/Jugoslavije nastalo je blizu dvije stotine vladarskih spomenika, posvećenih kraljevima Petru I. i Aleksandru I. Karađorđeviću, koji su podizani u svim krajevima tadašnje države, pa tako i Sisku, 21. rujna 1930. Vidi: „Svečano otkrivanje spomenika kralju Petru u Sisku“, *Politika*, God. XXVII, br. 8038, 22. septembra 1930., str. 3; Uglješa Rajčević, *Zatirano i zatrto. Oskrnavljeni i uništeni srpski spomenici na tlu predhodne Jugoslavije*, Novi Sad 2001., str. 155–156.

56 Premda nigdje ne navodi primjer Gline, politiku izgradnje državnog i nacionalnog jedinstva u multietničkoj državnoj zajednici za vrijeme Šestosiječanjske diktature odlično je istražio i objasnio Christian Axboe Nielsen, *Making Yugoslavs: Identity in King Aleksandar's Yugoslavia*, Toronto 2014.

57 „Banija oduševljeno dočekuje Nj. V. Kralja“, *Politika*, God. XVIII, br. 8288, 8. jun 1931., str. 1–2; „Nj. V. Kralj u narodu. U Glini i Petrinji“, *Vreme* (Beograd) God. 8, br. 3387, 8. juna 1931., str. 3; „Nj. Vel. Kralj u Glini“, *Novosti*, God. XXV, br. 156, 8. juna 1931., str. 3–4.

58 Vidi film *Poseta kralja Aleksandra Hrvatskoj 1931 godine*, kao i antologiju *Legenda Oplenca* (1935) u produkciji Jugoslovenskog prosvetnog filma, gdje su umontirani i dijelovi iz posjete Glini 1931. godine.

Katolička crkva i Gimnazija u Glini 1930-ih

iz automobila i zadržao se u kraćem razgovoru s mještanima, koji su mu izrazili razne molbe i želje, dok se u drugom rukovao sa seljacima okupljenima oko slavluka izrađenim posebno za tu priliku. Automobil je nastavio svoj put prema Glini, gdje je pored iskićenih kuća uz gruvanje prangija i zvonjavu zvona, stigao u 11.45 sati. U trenutku kada se automobil pojavio, zaorili su se poklici Kralju i Jugoslaviji. I zaista, doček u Glini pripremljen je upravo kraljevski. Kralja i pratnju uveli su u mjesto mnogobrojni konjanici, a glavni doček organiziran je u glavnoj gradskoj ulici.⁵⁹ Prema procjeni zagrebačkih *Novosti*, tu se „sleglo oko dvadeset hiljada naroda, srpskih i hrvatskih seljaka, koji su se međusobno natjecali u iskazima ljubavi i vjernosti prema Kralju“. Duž čitave ulice bio je postavljen široki sag od trave i cvijeća, dok su iz okolnih kuća izvirivale jugoslavenske zastave. Iznad puta ispletene su girlande, a postavljeno je i više slavluka sa natpisima: „Zdravo sine kralja Petra Velikog Oslobodioca“ – „Živio ljubljani Kralju“ – „Živio Kralj velike Jugoslavije“.⁶⁰

Izašavši iz automobila, Kralj je krenuo pješke sredinom ulice, praćen ogromnim mnoštvom ljudi. Krećući se kroz golemi špalir naroda, Kralj je prošao pored zgrade Hrvatskog doma, a potom i pored pravoslavne crkve, da bi konačno stigao do kraja ulice i glavnog gradskog trga. Sa svih strana trga

bilo je poredano oko dvije hiljade Sokola iz mjesta i okolice, brojna glinska društva sa svojim zastavama, te velik broj dobrovoljaca. Opća slika bila je zaista živopisna s ogromnim i šarolikim mnoštvom okupljenog naroda, brojnim slavlucima i barjacima, a naročito vrlo efektnom pozadinom – uzdignutom tribinom na kojoj se smjestilo nekoliko stotina u bijelo obučene školske djece s prigodnim zastavicama. „Tu je kralj doživio takve ovacije kakve je retko gde sreo na Svome putu poslednjih dana“, pisala je beogradska *Politika*.

Na trgu Kralja je dočekao i svečano pozdravio načelnik općine Stevo Despot, sljedećim govorom: „Vaše Veličanstvo! Narod našeg kraja, Zrinskih brda i Petrove gore, odavno je željno očekivao sretni čas, da se vidi i pozdravi sa svojim ljubljenim Kraljem. ... Danas mi Hrvati i Srbi, ujedinjeni u bratskoj slozi, kao čuvari narodnog i državnog jedinstva, stojimo rame uz rame na braniku svoga naroda i naše domovine Jugoslavije, proti svima i svakome, a uz svoga junačkoga Kralja.“ Nakon govora, Kralja je pozdravila djevojčica Nivenka Pokrajac prigodnom pjesmicom, a zatim su Kralju predstavljeni predstavnici svih lokalnih nadležnosti, kulturnih, nacionalnih i humanih ustanova. Kralj sa svakim kratko razgovara, rukuje se i razgovara sa svećenicima obiju vjera: glinskim župnikom Francom Žužekom i glinskim protom Nikolom Er-

⁵⁹ U to vrijeme, glavna gradska ulica nosila je naziv Trg Kralja Aleksandra. Za imena glinskih ulica tog vremena, vidi: HR-HDA-1421 Arhiv mapa za Hrvatsku i Slavoniju, k.o. Glina-ZG-136, Katastarska mapa porezne općine Glina oblasti Primorsko-krajiške, 1924., na kojoj je primjetna hrvatsko-srpska uravnoteženost uličnog nazivlja.

⁶⁰ Boravak u Glini zabilježen je u prigodnom albumu, *Uspomena na boravak Njegovih Veličanstava Kralja Aleksandra i Kraljice Marije u Savskoj banovini god. 1931.*, [s. l.] 1931. Također vidi: *Kralj i narod. Trijumfalna putovanja Njegova Veličanstva Kralja po Savskoj banovini 1. VI. – 18. VI. 1931.*, Zagreb 1931.

cegovcem. Zatim je Kralj pristupio starješini *Sokolskog društva* dr. Milanu Metikošu, koji izvještava o radu Sokola u Glini i okolici.⁶¹ Kralj pozdravlja Sokole sa „Zdravo Sokoli“, a trokratni gromki „Zdravo!“ njihov je odgovor na njegov pozdrav. Kralj potom pristupa dobrovoljcima, rukuje se i razgovara s više njih. Pita, koliko ih ima. Odgovoriše mu, da ih ima u svemu sto i dvadeset.⁶² Kralj zalazi među seljake i razgovara sa njima, interesirajući se za prilike. No kada je krenuo prema spomeniku kralja Petra, nastala je opća euforija i zanosno klicanje okupljenog naroda. Potom je dječji zbor otpjevao himnu, a Kralja je pozdravila djevojčica Ana Hrkovac. Bio je to ujedno i kraj svečanosti nakon čega se Kralj sa svojom pratnjom uputio prema autu do kojeg se probio teškom mukom, okružen masom ljudi koja mu je oduševljeno klicala. U dotad neviđenom slavlju, Kralj je prošao kroz prepunu Karlovačku ulicu i odvezao se dalje prema Topuskom i Vrginmostu.⁶³

**Nakon atentata na kralja
Aleksandra, Puk je uhapšen
pod sumnjom da održava veze
s Pavelićem i marseljskim
atentatorima, ali nakon što je
prošao i zagrebačku policiju i sud
i kotarsku oblast u Glini,
pušten je na slobodu**

Kako je na ove događaje u Glini gledao dr. Mirko Puk? Čini se mirno, jer u drugoj polovici 1931. iz emigracije počinju stizati dobre vijesti: Pavelić je u Italiji osnovao prvi ustaški logor, u planinskom mjestu Bovegno, pokrajina Brescia.⁶⁴ Broj pripadnika toga logora nije bio velik, u početku njih desetak-petnaest, da bi nešto kasnije njihov broj porastao na četrdesetak. Zapovjedništvo logora nalazilo se u središtu pokrajine (Brescia), a tu se nalazila i tiskara „Glavnog ustaškog stana“ u kojoj se tiskao list *Ustaša*. Tu su nastale i prve organizacione odredbe *Ustaše – hrvatske revolucionarne organizacije (UHRO)*; tu su bili doneseni prvi vojnički propisi, a u samom se logoru odmah pristupilo vojnoj obuci. Sve se to događalo uz puno znanje i dopuštenje talijanske vlade, da bi u dogledno vrijeme posredstvom mađarske vlade i mađarskim novcem bio osnovan još jedan logor, i to uz samu jugoslavensku granicu u blizini Nagy Kanizse. Taj logor, poznat pod imenom Janka Pusta, ubrzo postaje jedan od glavnih ustaških centara za obučavanje diverzantskih grupa i

Pečat advokata dr. Mirka Puka

atentatora. Zadaća im je bila u prvom redu da se prebacuju u Jugoslaviju i u njoj izvode razne terorističke diverzije, šire ustašku propagandu i poduzimaju druge manje akcije.⁶⁵

Sasvim je izvjesno da je dr. Puk znao za ove aktivnosti, koje je zdušno podržavao, a vjerojatno i materijalno potpomagao. Nije ga omela ni činjenica da je krajem 1932. godine doživio težak gubitak – smrt oca, ing. Mirka Puka, koji je uz brojno učešće kolega i znanaca sahranjen na katoličkom groblju u Glini.⁶⁶ Čvrsto je računao s raspadom Jugoslavije i zagovarao potrebu „radikalnog zahvata“, što je u emigrantskim krugovima tada značilo samo jedno: ubojstvo kralja Aleksandra. A upravo ta ideja sve više se razmatrala tokom 1933., kada su pripadnici ustaškog pokreta pokušali ubiti kralja prilikom njegove posjete Zagrebu, i to 17. prosinca, na dan njegova rođendana. Zahvaljujući budnosti i energičnoj akciji jugoslovenskih policijskih organa, uspjelo se taj zločin spriječiti samo nekoliko sati prije njegova izvršenja pred Katedralom pri dolasku kralja na svečanu misu zahvalnicu.⁶⁷

Poučeni zagrebačkim neuspjehom, ustaše u Italiji smišljaju novi plan, ali sada odabiru najposobnije i najpouzdanije pojedince, koji će pokušati ubiti kralja prilikom državne posjete Francuskoj, u Marseilleu 9. listopada 1934. godine. Na ruku im ide i splet okolnosti jer toga dana gotovo u isto vrijeme kralj – izmoren putovanjem i rezigniran – ignorira najnovije informacije jugoslavenske obavještajne službe i svojih policijskih agenata, koji mu savjetuju da ostane na brodu, dok se ne poduzmu sve mjere opreza, uključujući i molbu da navuče zaštitnu potkošulju od čelika, koja mu je zasigurno mogla spasiti život.

Nakon atentata na kralja Aleksandra – što je čin kojeg je izveo pripadnik makedonske VMRO, ali u organizaciji ustaša – Puk je uhapšen pod sumnjom da održava veze s Pavelićem i marseljskim atentatorima, ali nakon što je prošao i zagrebačku policiju i sud i kotarsku oblast u Glini, pušten je na slobodu.⁶⁸ Puk je imao pravo da od zadovoljstva trlja ruke, međutim, smrt kralja ipak nije dovela do raspada Jugoslavije, niti do „ustanka“, a još manje do povratka „ustaške vojne sile“ u „oslobođenu Hrvatsku“, kako je to uoči atentata najavljivala (i očekivala) ustaška štampa.

⁶¹ Zakonom o Viteškoj organizaciji Sokola Kraljevine Jugoslavije od 5. prosinca 1929. dokinute su sve tje-lovježbene organizacije koje nisu pristupile novoosnovanom i jedinstvenom državnom Sokolskom savezu.

⁶² „Nj. Vel. Kralj je prošao kroz narod – U Glini: Kralj pristupa dobrovoljcima, rukuje se i razgovara sa njima. Prizor koji je sad vidio u Glini, ostat će zapamćen za sva vremena“, *Novosti*, God. XXV, br. 157, 9. juna 1931., str. 1–2

⁶³ „Veličanstveni doček Našega Kralja u našoj Krajini“, *Jedinstvo*, God. XIII, br. 24, 14. juna 1931., str. 1–3

⁶⁴ Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb 1978., str. 83–84

⁶⁵ Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945.*, Zagreb 1977., str. 28

⁶⁶ D. Hradil, „† ing. Mirko Puk. Kr. Zemaljski šumarski nadsavjetnik u. p.“, *Šumarski list* (Zagreb) God. 57, br. 1, januar 1933., str. 1–3

⁶⁷ Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb 1978., str. 145

⁶⁸ HR-HDA-1561 RSUP SRH SDS, 013.1/2, kutija 42, Vlada NDH, Dossier dr. Mirko Puk, str. 7

NAŠA PREZIMENA (17)

KAKO SAM
PRIKUPLJAO GRAĐU

PIŠE: Živko Bjelanović

**Glavna poruka napisâ iz rubrike
„Naša prezimena“ je da zajedno
s ostalim vrstama imena i
prezimena Bukovice čuvaju
trag viševjekovne opstojnosti
novostokavskog, pretežno srpskog,
stanovništva na značajnom dijelu
sjevernodalmatinskog prostora**

1. Uvodna napomena

Riječ je o građi koja je objavljena u knjizi *Antroponimija Bukovice*.¹ Građu sam prikupljao osamdesetih godina prošloga vijeka, dakle prije nego što je značajan dio Bukovice petnaestak godina kasnije demografski opustošen. Cilj mi je bio da na terenu čujem uživo sve signale u postavama imena kojima se govornici služe u svakodnevnoj komunikaciji, uključujući i signale koje ti govornici izgovaraju spontano, bez jasne svijesti o tome zašto ih tako oblikuju. Dakako, to su akcenti i neakcentovane dužine. Budući da se u tim signalima najpotpunije ogledaju osobine govora novostokavskog življa u sjevernoj Dalmaciji, način na koji sam ih bilježio slušajući živu riječ izvornih govornika, opisat ću opisujući dvije zgode iz mojih terenskih istraživanja. Među imenima su i prezimena, dakako i ona o kojima sam ponešto kazao u napisima što ih je pod naslovom »Naša prezimena« objavljivao časopis »Prosvjeta« počevši od broja 114 (juli 2013).

2. Prva zgoda — na putu prema Korlatu

Prvu sam zgodu zabilježio nadomak Benkovcu, na izlasku iz Benkovačkog Sela, na putu prema Korlatu. U godini mojih istraživanja u Benkovačkom Selu, mjestu s isključivo srpskim stanovništvom, bilo je nešto više od četristo i pedeset stanovnika i dvadesetak prezimena. Samo dvije decenije kasnije u Selu nije više bilo prezimena *Ćoso*, *Skokna* i *Šušak*, ali taj podatak još uvijek ne dokazuje da je došlo do depopulacije, odnosno do promjena u strukturi stanovništva. Svaka se od ovih dviju demografskih pojava može dokazati najprije podatkom da je početkom ovoga vijeka živjelo u Selu deset puta manje stanovnika s nekadašnjim prezimenima, potom i podatkom da je u Selu zabilježeno više desetaka novih prezimena, od kojih nekih nije dotad

bilo ni na široj teritoriji sjeverne Dalmacije. Kada bi se usporedili podaci za više naseljenih mjesta ovoga kraja, onda bi demografi, odnosno sociolozi mogli doći do vrlo značajnih spoznaja o demografskim kretanjima na ovom prostoru u procijepu dvaju milenijuma. Tako samo poređenje *Benkovačkog Sela* sa selom *Brgud* u istoj općini, selom udaljenom od općinskog centra tek dvadesetak kilometara, ali smještenom u onom dijelu Bukovice koji je zbog kraškog terena pogodan samo za stočarski način privređivanja,² otkriva vrlo interesantnu sliku o demografskoj strukturi stanovništva. Na jednoj je strani tolika sličnost između ova dva sela osamdesetih godina prošloga stoljeća i tolika razlika među njima dvadeset godina kasnije. To je razlog što sam istakao u predgovoru knjige *Antroponimija Bukovice* da antroponimskim znakovima oživljam jedno vrijeme iz života naroda koji se pred kraj prošloga vijeka, poput zgode iz turskih vremena kad je bio izgnan iz svog matičnog prostora, još jednom našao na raspuću.

Na izlasku iz Benkovačkog Sela, ranog augustovskog prijedpodneva, primijetim grupu seljaka kako hladuje. Pitam ih, provjeravajući jesam li se dobro zaputio, vodi li me put prema Korlatu. Dovikuju mi da produžim. Taman da ću krenuti, diže se jedan od onih iz hladovine, stasit, sredovječan, blagih crta lica i pita me mogu li ga povesti. Otvaram mu vrata. On alatku kojom se siječe drača pokušava smjestiti u kola. Nasađena na dugačko držalo nikako da stane u unutrašnji prostor kola, ali on se snalazi, spušta staklo i pokazuje mi da će kosijer, položen izvana uz karoseriju, pridržavati rukom i dodaje da ima još nešto. Izlazi iz kola, zvižduke, a na njegov doziv dotrči velik, mlad pas, duge riđe dlake. Lagodi se uz gospodara, a on otvara vrata da će ga smjestiti iza zadnje sjedalo. Kad mu dadoh znak da tako ne može, reče mi da polakše vozim, a pas da će za nama.

Čim smo krenuli, pitam svog saputnika kako se zove. Reče mi samo svoje ime. Ono me ne zanima jer sam ga toliko puta čuo, nije obilježeno, često je u pripadnika i jedne i druge vjere. Pitam ga zato kako se preziva. Reče mi i to. Kakvu samo sreću imam, mislim u sebi. Pa to je jedno od onih prezimena u Bukovici za koja sam utvrdio u fazi pripreme za terensko istraživanje da ga obavezno treba čuti u izgovoru izvornih govornika jer mu je akcenatsko-kvantitativnu razinu moguće oblikovati na nekoliko načina. Prizivam u sebi intonacione vrijednosti prezimena kako sam ih upravo čuo: prvi je slog kratak, silazne intonacije, drugi je slog dug. Prezimenâ takvih osobina ima podosta. U Bukovici su takva npr. *Medak*, *Mijak*, *Milak*, *Radak*, *Sladak*, a u širem prostoru takva su *Budak*, *Čolak*, *Jurak*, *Lovrak*, *Perak*, *Vidak* itd. Osamio sam se svojim unutrašnjim monologom, a saputnik se raspricao. Trudi se iz petnih žila da ga slušam. Čujem onako preko uha da je riječ o ženi koju je on, izgleda, volio, a ona se s nekim spetljala. Usred priče trže se pa me upozorava da stanem jer bi mu se pas mogao izgubiti. Radi se o tome da kola dižu prašinu s makadama, pa pas trči postrance. Procjenjuje izdaleka da prilazimo ogradi koju zbog visine ne bi mogao preskočiti. Zato skreće s puta da u širokom luku zaobiđe prepreku. Stanem. Izlazimo iz kola. Dok čekamo da nam se na saputnikov zvižduk pas približi, pruža mi se prilika da ga priupitam još jednom kako se ono preziva. Kad reče, vidim po izgovoru da mu se prezime razlikuje od načina kako ga je izgovorio prvi put. Vraćamo se u kola. On se pogledom nešto sporazumio sa svojim vjernim pratiocem. Kaže mi da vozim još sporije, a pas da će nas pratiti trčeći uporedo s kolima.

Da ne zaboravim, oživljam u sebi način na koji je svoje prezime moj saputnik izgovorio ovaj drugi put. Prema tom izgovoru sad mu je prvi slog uzlazne intonacije, a cijelo prezime onakve intonacione strukture kakva je u imenica *čudak*, *junak*, *pro-stak*, *seljak*, *vještak* itd. Tek što smo krenuli, saputnik jednakim žarom nastavlja priču tamo gdje je stao. Ne pitam ga za pojedinosti, ali razabirem da se nešto zapetljalo. Usred priče dade mi znak da stanem jer se na mjestima na kojima se put sužava pas

¹ Izd. SKD Prosvjeta, Zagreb, 2012.

² Naziv mu jedan onomastičar dovodi u vezu s latinskom imenicom *virgultum*, značenja "pašnjak", v. P. Skok, *Prilozi k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjesta*, RAD JAZU, knj. 224, Zagreb, 1921, str. 26 i 259.

opasno približava točkovima. Čim smo stali, priznajem mu da sam zaboravio kako se ono preziva. Nije mu pravo što mi to mora reći po treći put. Nakon promišljanja reče svoje prezime, ali u obliku koji se razlikuje od načina kako ga je izgovorio i prvi i drugi put. Prekoravam ga da ne zna ni kako se preziva jer mi je prvi put kazao da se zove Rujak, drugi put da se zove Rujak a sad kaže da se zove Rujak. On se tvrdokorno brani. Uzvraća mi da njega ne treba učiti kako da se preziva. Ponavlja za mnom sva tri oblika prezimena i za svaki kaže da ga je dobro izgovorio. Time samo dokazuje da je u svojoj govornoj zajednici usvojio modele po kojima se razlikuje dug od kratkog sloga, silazna od uzlazne intonacije, ali da ove dvije vrste opreka nosilac ne čuje u vlastitom prezimenu. Svoju ljutnju završava upozorenjem da je pas ispred kola, pa samo čeka da krenemo. Zaustavljam se na ulazu u selo. Na rastanku se vrlo srdačno rukuje. Zahvaljuje mi što sam ga povezao, ali ne propušta priliku da mi zamjeri što sam nezgodan za razgovor, što nisam znao saslušati čovjeka koji mi se iskreno povjerio i što sam zaboravan.

Čudan čovjek, samotnjak, tvrdoglavac, ratoborna prznica, primjer da se i u tijelu snažne konstitucije može kriti tankočutna duša. Ne znam kamo se zaputio sa svojim psom, ali znam da odlazi od mene ojađen, s osjećajem neshvaćenosti. Sa sličnim raspoloženjima sjedam u kola da obavim još nekoliko planiranih zadataka. Moj saputnik, očito, nije shvatio zašto sam ga triput pripitkivao kako se preziva ni zašto nisam pažljivije slušao njegove jadikovke.

Dva su važna razloga što sam ovu zgodu ispričao s pojedinostima koje naoko nemaju značajniju ulogu u bilježenju antroponimske građe. Prvi je da pokažem kako su antroponimi dio životne zbilje, srasli s ljudima i njihovim sudbinama daleko više nego što nam se čini da jesu. Zato sam oblike imena (prezimena i nadimaka) bilježio u kontekstu u kojem neposredni govornici izgovaraju spontano imena iz žive upotrebe, a ne oblike kakvi im se čine da bi bili poželjni. Drugi je razlog u vezi s činjenicom da su prezimena nestabilna u većoj mjeri nego ostale antroponimske vrste, naročito u intonacionim dijelovima forme. Posebno je pitanje zašto svoje prezime moj saputnik izgovara u tri intonaciona oblika, a da toga nije svjestan. Na to bi pitanje najkraći odgovor bio da mu se prezime javlja u tri varijante zato što ni jedna od njih nije razlikovna.

Smisao razlikovnosti pokazat ću na primjeru dvaju prezimena iz dvaju sela u neposrednom susjedstvu. Prvo od njih, *Pavić*, javlja se u Đevrskama i to u obliku naglašenog sloga kakav je u imenica *bráco*, *gláva*, *strána* ili *zákon*, a drugo je u Bribiru i razlikuje se od ovoga u Đevrskama samo po tome što mu je naglašeni slog drukčije intonacije jer se izgovara kao u imenica *láđa*, *právdá*, *stráža* ili *zláto*. Nosilac ovoga prezimena iz Đevrsaka ne samo da će s posebnom pažnjom izgovoriti naglašeni slog svoga prezimena, nego će još istaknuti da su *Pávići* u Bribiru, kao što ni nosilac ovoga prezimena u Bribiru neće propustiti priliku da istakne, kad god je to potrebno, kako se svojim prezimenom razlikuje od onih iz susjednog sela. Na ovaj će način svaki od njih stati na granicu na kojoj mu se prezime dodiruje s drugim prezimenom slična sazvučja i svaki će braniti tu granicu da tako obrani svoj identitet. I jedno i drugo prezime razlikovno je u odnosu na ono drugo, makar razlika ne bila velika.

Na moj prijekor da svoje prezime izgovara čas ovako čas onako, moj me saputnik začuđeno pita zar bih ja htio da se on preziva kako drukčije. Sigurnost mu je utemeljena na činjenici da on nesvjesno, bez ikakva napora, bilo kojim oblikom prezimena ostvaruje željeni cilj, tj. da nepogrešivo unutar uže društvene zajednice odvađa od svih ostalih i sebe i sve one koji se prezivaju onako kako se on preziva.

3. Druga zgodu — na putu prema Rudelama

Drugom zgodu doživio poviše Kistanja, na putu prema Rudelama. Rudele se u nekim administrativno-teritorijalnim podjelama prikazuju kao samostalno naselje,

u drugima kao zaselak Ivoševaca. Tek što sam skrenuo s ceste koja vodi prema Kninu i zaputio se u selo, susrećem dva seljaka. Kažem im tko sam i zašto dolazim. Stariji se snebiva da zastane i da sa mnom porazgovara. Mlađi ga na to nuka. Kad ga je udobrovoljio, vidim po načinu na koji oblikuje prezimena iz svoga sela (*Grčić*, *Masníkosa*, *Nikolić* ili *Traživuk*) da se radi o pouzdanom informantu. Ali, prezimena me ne zanimaju. Znam o njima sve značajnije pojedinosti. Jednako tako znam gotovo sve i o obiteljskim nadimcima toga sela. Pitam svog sabesjednika ima li u selu onih kojima je ime *Milan*, znajući unaprijed da ću dobiti potvrđan odgovor. Pitam odmah ima li koji među njima da mu kažu. *Milančina*. Odgovara mi da nema, ali da je bio sve donedavno jedan koji je umro kao starac. Meni je to značajan podatak. Da bi *Milan* bio *Milančina*, treba imati godine starosti. Kako to nije jedini uvjet i jedina značenjska komponenta ove varijante imena, pitam ga da li je taj *Milančina* bio sitan čovjek. Razumio je smisao onoga na što ciljlam, pa mi odgovara sa smiješkom da je taj *Milančina* bio gora od čovjeka, posebno dok je bio u svojim najboljim godinama. Tako sam dobio potvrdu da je konstitucija druga značenjska komponenta ovoga imena.

Imam pred sobom govornika sa značajnom kompetencijom pa pokušavam saznati koje se značenjske nijanse ostvaruju intonacionim varijacijama imena. Pitam ga jesu li toga *Milānčinu* (izgovor kao *pòdvòlčina* od *podvoljak*) zvali još *Milānčina* (izgovor kao *magàrčina*), odnosno *Milánčina* (izgovor naglašenog dijela kao *járčina* od *járah*). Vidim da razmišlja. Pomažem mu potpitanjima, ali ga ona još više zbunjuju. Odgovori su mu neodređeni: »čuje se i ovako i onako«. Kad pokušava objasniti šire, zapetlja se. Meni je jasan razlog: neke jezične signale, prije svega akcente, govornici ostvaruju mimo kontrole svijesti, nepogrešivo podudarno sa značenjskim kontekstom, ali takve vrijednosti nisu podatne da se opišu. Primjećujem da moj saputnik postaje sve nervozniji. Kao da se osjeća krivim što mi na pitanja ne može suvislo odgovarati. Zato mijenjam temu. Pitam ga ima li nadimaka u Rudelama. Odgovara: ne samo da ima, nego nema onoga koji nema nadimka, od djeteta do stare babe. Prisjećam se da je najbolji srpski realista kazao u svom romanu kako u Zvrleju (a Zvrlejevo je literarni naziv za selo uz Krku, dakle u kraju u kojem su i Rudele) »niko nikoga ne zove pravijem prezimenom ni pravijem imenom, nego svako čeljade ima nadimak«. ³ Sagovornik mi spomenu neke od nadimaka, ali naglo zastade. Ohrabrujem ga. Uporno čuti, čuti kao zaliven. Nakon što me prodorno pogledao, reče mi poslije podulje stanke kako mu se čini da sam ozbiljan čovjek, ali da je prava šteta što se bavim ovakvim budalaštinama.

4. Imena kao ogledalo stvarnosti

Smisao onoga što mi je na kraju nenadanog susreta kazao seljak iz Rudela reći će povelik broj čak i obrazovanih ljudi samo što bi isti sadržaj izrekli s više takta, npr. da se imenima može baviti samo onaj koji nema pametnijeg posla. Takve razuvjeravam istinom da se u imenima ogleda čovjekovo kretanje kroz vrijeme i prostor. U prilog ovoj tvrdnji spomenut ću već navedeni primjer iz analize prezimena *Uzelac*. Povezujući historijske činjenice s jezičnim signalima u postavi ovoga prezimena, otkrivamo istinu dublju od one koju spominje historiografija opisom migracija u smiraju turskih ratova na Balkanu. Prema tim signalima *Uzelci* su se našli u migracionoj struji na samom kraju migracionog ciklusa. Jedino se tako može razumjeti činjenica da su Mlečani i Austrijanci useljavali doseljenike u prazne prostore već useljenih mjesta i da su *Uzelcima* (*Uzelcima*) bili nazvani oni koji su se našli u krajevima oslobođenima od turskog okupatora tek pred kraj XVII vijeka, i oni u Lici i oni u sjevernoj Dalmaciji. Glavna je poruka napisâ iz »Prosvjetine« rubrike »Naša prezimena« da zajedno s ostalim vrstama imena i prezimena Bukovice čuvaju trag viševjekovne opstojnosti novoštokavskog, pretežno srpskog, stanovništva na značajnom dijelu sjevernodalmatinskog prostora.

³ Simo Matavulj, *Bakonja fra Brne*, izd. Nolit, Beograd, 1966, str. 15.

НЕ МОГУ СВИ БИТИ КАУБОЈИ

Драго Кекановић

Воде се за руке као дјеца. Стари су, обоје се поштапају, али се држе за руке. Сваког дана тако силазе у парк. Он њу сваког јутра редовито изводи, до друге или треће слободне клупе, на коју онда, када су је пажљиво очистили од трагова синоћњег тулума разузданих тинејџера, као по некој команди, заједно сједају и шуте. Она је, наводно, дементна, посљедњи клинички налази наговјешћују само прогресију болести; он, међутим, нема избора, цијели живот је волио ту жену, прошао је с њом све и свашта, његови су га се одрекли, а њени ње, прошли су, дакле, пакао, једне уске и тијесне средине која осуђује и занавијек проscribeира такву брачну везу, али су понијели своју љубав далеко, у дубоку старост, и његова је посљедња жеља да с дужном (и жељеном, напokon) пажњом и њежношћу испрати њене посљедње кораке. Скаречно је и помислити да је, у ствари обрнуто. А јесте.

Она вам је нека даљна рођака, тетка или стрина, и нашла је начина да вам се повјери. Он је, заправо, на измаку снага, и сваким даном је све дементнији, а она се само претвара, повјерила вам се, с једином намјером да га што дуље одржи у животу: сваког дана она глуми немоћну старицу, гради се да не може ни закорачити без његове помоћи, допушта му да јој сваког јутра бира одјећу за излазак, пристаје и на то да је одијева, (иако више није у стању да јој закопча дугме на кошуљи, али га пушта да дуго петља око тог дугмета) јер он закопчавање дугмета на њеној кошуљи доживљава као свој велики животни подухват. А дементан је он, наравно, само му то она никада неће предбацити. Узеће га за руку и извести у парк.

Да, обрнуто је него што изгледа, у ствари.

На растанку ће вам рећи да је радо, без икаквог крзмања и противљења, пристала на своју улогу, и да јој није тешко да глуми болесну старицу; учинила би она све за свог мушкарца. Ваљда ти је јасно да смо нас двоје, као у некој дјечјој игри каубоја и индијанаца – обоје испали индијанци; не могу сви бити каубоји, још ће рећи.

КАКО СУ СЕ НА ДЕБЕЛОЈ КОСИ НАШЛИ БРАЦАН И ДАНИЦА

БЉЕСАК ЗЛАТНЕ ДВОЈКЕ НА ДЕБЕЛОЈ КОСИ

ЗАПИСИ С КОРДУНА

Жељко Кресовевић

Гледам слике са збора 27. јула на Дебелој коси. Мило ми је што је поново организиран. Да није било тога збора не би било ни мене. Не би ни читали ове редове. На збору поводом Дана устанка 27. јула загледа се Брацан у Даницу и ту поче љубав. Прође отад равније 60. година...

Ћаћа стари збораш. Пожурио са пословима, да може поподне на збор у Дебелу косу. Пере се под штерњом на брзину. Иза тога се брије. Послије на брзака пред шпиглом провлачи руке кроз косу. Рикта своју "кокотицу". Хлаче на њему, већ познате од плавог кангара. Кошуља перлон, прозирна, испод се провиђа шоцмаја. Крагна задигнутиа мало, бећарски. Засукује рукаве. Обува на ноге своје жуте ципеле са назубљеним ђоном. Примакне главу великом огледалу. То огледало са својим богатим резбареним рамом у позлати и скошеним брушеним стаклом на рубовима никако се није уклапало у наш сељачки простор. Мора да га је Ђед Нинко негдје муно

пред крај рата. Задовољан је Брацан изгледом, чешљић ставља у лијеви џеп од кошуље. Уза њега меће и мало шпигалце. Са задње стране уметнута слика Мерлин Монро у црвеној хаљини са задигнутом руком у коси. Већ је помало избледјела. На шпигалце стала крава ту неки дан, па је цакалце напукло у ћошку, ал не мари.

Ево и Стеве Букве, ћаћиног ортака и комшије. Таман се вратио са трогодишњег служења у морнарици. Преплануо на јадранском сунцу. Стари кицош, брчићи поштуцани. Црна му коса к'о угарак, науљена, сва у валовима. Мало, мало, па прстима десне руке пролази кроз своје валиће. На оном најмањем прсту злати се прстен "печетњак" са црним оком. Сједају момани на бицикле окићене рожама. Након пар окретаја педалом ћаћа стаје. Вади из џепа дрвену штипаљку за сушити веш. Ставља ју на ногавицу, да му ланац не замасти хлаче...

У збору код споменика на Дебелој коси

С друге стране Дебеле косе у Которашици спрема се Даница — Дака Николе "Рачка". Некако јој је лакнуло како се старија сестра Анка удала у Леденик. Не треба се више отимати за свилени шос на фалте. Прије је било ко први сажене краве, вата се тога шоса. Тамо негдје пред крај рата сруши се савезнички авион. Пилот се таман приземљио падобраном, кад цуре потрче уз вику према њему. Он се на брзину ослободи падобрана и тутан у шуму. Уплашен провирује из грма. Цуре са мотикама не трче за њим, нег почиње отимачина за падобран. Сва Будачка Ријека шила је шосеве од тог падобрана. Мати облачи нову шарену блузу. На глави одотрага повезана свилена марама. Огледа се у огледалу. Стиска зубе, гледа поносно у своју златну "двојку". Најмлађе дијете старог Николе Маџара "Рачка", његова мезимица. Стари је одрешио кесу да мала стави златну навлаку на зуб. Гледам на телевизији оне црнце репере. Е моји дечки, кад је моја мати имала златан зуб.

Ципеле су нове, мало је и жуљају каишићи. Биле су до сад само у збору у Доњем Будачком на Петрову. Жао јој је нових ципела. Боса ће ићи горе уз Панову долину према Дебелој коси. Горе при самом врху шуме је Јосипово врело. На њему ће опрати ноге и обути се...

Мати са својим цурама из села шпанцира међу зборашима. Поприча са познатим, родбином. Гледа у лицитарска срца. Прислони се уз ограду споменика. Окреће се к'о сунцокрет. Златна двојка само блиска, мами просце. Дечки нису баш нешто за шетњу. Стево и Брацан стоје под јелићем. Кибе на цуре што пролазе, мјеркају. Тата поправља "кокотицу", подиже навише кракну на перлон кошуљи. Ослонио једну ногу на дрво, прекрижио руке. На лијевој сат. Руска "Ракета" од 10 рубиса. Каиш на сату од змијеће коже. Направио га сам за вријеме служења војске као везиста на Ђердапу. Погледава на сат. Нема казаљке за минуте, отпала му. Ал нема везе, главно да се окреће она главна.

Уто засвираше Купљенчани. Сале Електричар поче ситан вез на приму, јавише се бугарије, ухватише пратњу. Груну бас. Загледао се Брацан у Даницу. Мала "кај пуце", Округле главице, лијепа смеђа ока. Лагашка је, док плешу једва земље дотиче. Заврши дрмеш, Брацан оде Стеви под јелић. Показује му на малу што се наслонила на ограду споменика. Стево је тражи погледом међу хрпом цура. Засмета му мало ниско сунце на заласку. Закили на оно своје црно бећарко око:

- Ел то она маћа. Са златним зубом?

- Та је!

.....

NIN-OVA NAGRADA

NISU JE UVIJEK DOBIVALI NAJBOLJI

PIŠE: Bojan Munjin

Što će biti dalje s NIN-ovom nagradom? Ona će se morati iznova probijati kroz ova oskudna vremena i neka nova iskušenja ali, kao i uvijek, sa nadom novih generacija da je pisanje život

Svake godine u januaru javnost sklona literaturi s nestrpljenjem iščekuje jedan događaj – proglašenje dobitnika NIN-ove nagrade. Kao što već znamo, dobitnica za 2016. godinu je Ivana Dimić, književnica i dramaturginja i to je šezdeset treća laureatkinja ove nagrade koja se dodjeljuje još od davne 1954. godine. Iako je ovogodišnja dobitnica do sada napisala pet knjiga kratkih priča, drama i TV scenarija, ona je nešto više poznata kazališnoj, a manje čitalačkoj publici, ponajprije po svojim angažmanima u nekoliko elitnih beogradskih kazališta: Ateljeu 212, Narodnom pozorištu i Beogradskom dramskom pozorištu, te je time, čini se, njen literarni uspjeh još značajniji. Do nagrade je Ivana Dimić došla probivši se među više od 170 prijavljenih autora i izborivši se u užem izboru od 11 pisaca među kojima su bila i imena kao što su Vladislav Bajac (*Hronika sumnje*), Svetislav Basara (*Andrićeva lestvica užasa*) i Vladan Matijević (*Susret pod neobičnim okolnostima*), od kojih su posljednja dvojica već jednom dobila ovu nagradu. U zlatnim vremenima NIN-ove nagrade prijava je bilo daleko manje: pisci koji su sa svojim knjigama uopće ulazili u selekciju, od ne više od dvadesetak romana, smatrani su ljudima posebne vrste, a današnju masovnost i demokratičnost ponude možemo pripisati refleksom nekog potpuno drugog vremena u kojem pismenost, posjedovanje kompjutera i gotovo manična digitalna komunikacija ohrabruju puno veći broj potencijalnih kandidata. Osim toga, nekada se pisalo o tzv. velikim temama i pisci su 'imali što da kažu', dok se danas mnoga pitanja kreću negdje oko površine, obavijena su splinom reciklirane poetike ranijih naraštaja i isporučena su bez velike drame i uzbuđenja. Na početku i dugo godina potom, nagrada

beogradskog tjednika NIN značila je nešto posebno: bila je ovijena aurom književne i intelektualne izuzetnosti i pojavila se otprilike u vremenu kada je Jugoslavija željela pokazati da ona politički nije isto što i istočni blok, a kulturno da je to zemlja u kojoj cvjeta stotinu cvjetova. Bilo je to vrijeme sporog, ali istrajnog napuštanja tvrdog *socijalističkog realizma* u literarnom prikazivanju stvarnosti, u postupnom izostavljanju tema vezanih za Drugi svjetski rat, kao i tragičnog patosa u intonaciji priče, jer, naročito nakon onog famoznog Krležinog govora na kongresu pisaca 1952. godine u Ljubljani, nova književna poetika kao i mlada generacija pisaca željeli su svoje mjesto pod suncem. Treba odmah reći da u zemlji nadarenih pisaca koja je nakon Drugog svjetskog rata stvorena pod zastavom socijalizma, NIN-ova nagrada je s jedne strane u sebi posjedovala taj visoki električnost borbe za književni prestiž, ali sa druge strane uvijek je vladala neka vrsta političke napetosti oko toga što se zaista događa iza zatvorenih vrata 'šutljive petorke' ili tog vrlo delikatnog žirija NIN-ove nagrade. Pitanje svih pitanja glasilu je: tko od trenutnih književnih veličina u toj sobi najbolje stoji, a tko – iz određenih razloga – nagradu sigurno neće dobiti. Tako je prvi dobitnik nagrade, u selekciji književnih djela s područja čitave Jugoslavije, bio Dobrica Ćosić za roman *Koreni*, koji je tu nagradu dobio na raskršću politike i literature. Otpora odlukama žirija u prvo vrijeme, barem onog javnog, nije bilo, jer kao što je bilo neumitno da Jugoslavija ima vrhunske pisce, tako je svima bilo jasno da zadnju riječ o većini pitanja ima – partija na vlasti. Ipak, nepolitički rečeno, kada se pogleda tko je sve dobio NIN-ovu nagradu, naročito u prve tri decenije, onda se slobodno može reći da je to bila prva liga jugoslavenske i kasnije srpske književnosti. Nagrada je prolazila različita vremena i političke režime, ali je u sebi uvijek imala nešto od tog uzbuđenog pogleda na Olimp: radilo se ili o glamuru velikih pisaca ili o patosu značajnih tema ili o svemu tome zajedno. Ako zamislimo jednog Miroslava Krležu i njegove *Zastave* ili Ranka Marinkovića s *Kiklopom* koji su NIN-ovu nagradu dobili 1962. odnosno 1965. godine, ili jednog Oskara Daviča koji je čak tri puta dobivao ovu nagradu, pa Miloša

Crnjanskog i Mešu Selimovića, Borislava Pekića i Mirka Kovača, koji su se nizali jedan za drugim u prvih dvadesetak godina ovakve selekcije, onda znamo o čemu je riječ. Uglavnom svi pisci uz koje smo odrasli i koje smo voljeli bili su tu; uz spomenute, svoje mjesto su na slavnim popisima zauzeli i Radomir Konstantinović, Slobodan Selenić, Bora Ćosić, Slobodan Novak, Milorad Pavić, Dubravka Ugrešić, Živojin Pavlović, Vladimir Arsenijević, David Albahari, Dragan Velikić i mnogi drugi. Čitava hrestomatija literarne estetike južnoslavenskih prostora i historijat književnih tendencija sadržan je u dugom nizu dobitnika NIN-ove nagrade, koja je tako ostala i najznačajniji trag jednog plodnog, ali i burnog kulturnog i političkog vremena. U instituciji NIN-ove nagrade sukobljavali su se naraštaji 'starih' i 'mladih', klasična pripovjedna proza i nove tendencije, lijeve ideje i tradicionalni nazori, opozicija i oni na vlasti. Ipak, bilo bi previše naивно misliti da su literarna uzbuđenja, strasne polemike i pikantne priče iz književnih kružaka bili jedina stvarnost među piscima na južnoslavenskom književnom nebu. Postojali su i puno ozbiljniji vjetrovi koji su neprestano puhali i kojih su se mnogi književnici morali čuvati, a mnoge velike pera ti vjetrovi brutalno su bacili na marginu, oštetivši im egzistenciju, život i karijeru. Tako su incidenti sa NIN-ovom nagradom počeli već od početka kada je, kako rekosmo, te 1954. godine nagradu dobio Dobrica Ćosić za *Korene*, a ne Ivo Andrić za *Prokletu avliju*. Tadašnji član žirija Borislav Mihajlović Mihiz napisao je da „najnovija novela pozajmljuje mnogo svojih valera od onoga što se već odavno oseća kao pripovedački svet Ive Andrića“, odnosno, kratko rečeno, da to djelo ne prelazi razinu obične priče, iako je svima bilo jasno da Ćosićevi Koreni moraju dobiti nagradu, jer je njihov autor tada bio neupitni miljenik komunističke partije. Čak formalno, Ćosić nije zasluživao nagradu (za 1954. godinu), jer je roman objavljen u prvim danima 1955. godine, pa je i samo dodjeljivanje nagrade (kao i veliki intervju s Ćosićem u NIN-u) pomaknuto za trideset dana. Jednako tako prolazili su kasnije i drugi koji su „kukurikali prije vremena“ i potom, zbog namirenja nečijih savjesti, dobivali istu nagradu za značajno slabije romane. Važno je da onda kada su ju trebali dobiti, na njihovo mjesto dolazili su puno minorniji pisci. „NIN-ovu nagradu nije uvijek dobivala najbolja knjiga“, rekao je nedavno ovogodišnji predsjednik žirija NIN-ove nagrade, Božo Koprivica. Ili kako je kazala Gordana Ćirjanić, književnica i jedna od dobitnica NIN-ove nagrade (2010): „Time se činila dvostruka nepravda: prema nenagrađenima, među kojima se uvek nađe neki pisac koji se istrajno gradio, ali takođe i prema nagrađenom piscu koji, zbog pet minuta slave, gubi samokritičnost na kojoj počiva tajna umetnosti.“ Ta 'dvostruka nepravda', u poslijeratno vrijeme političke strogosti, posjedovala je i svoj ideološki Damoklov mač koji nije štedio nepodobne pisce, pa najprestižniju nagradu iz vremena Jugoslavije, koju su još nazivali i *književnim praznikom*, nisu dobili pisci kao što su bili Vladan Desnica, za roman *Proljeća Ivana Galeba* (1957), Miodrag Bulatović za *Crveni petao leti prema nebu* (1959), Dragoslav Mihailović *Kada su cvetale tikve* (1968), Svetislav Basara za *Famu o biciklistima* (1987). Dobro nisu stajali niti Miloš Crnjanski i Borislav Pekić, koji su, doduše, nagradu dobili, ali su, kao krajnje politički nepodobni, polovinu karijere proveli u inozemstvu... U slučaju Vladana Desnice, on je, kako za njega kaže Miljenko Jergović, bio „mimo svijeta“ i pisao je nestvarno suptilne romane, što pored političkih komesara ranog socijalizma jednostavno nije moglo proći, dok recimo *Crveni petao leti prema nebu* nije mogao dobiti nagradu, jer njegov

autor, Miodrag Bulatović, nikako se „svojim ponašanjem i ciničnim izjavama nije uklapao u uštogljeno socrealističko društvo polovinom pedesetih godina“, kako o tome vremenu piše novinarka Milka Lučić. Te 1959. godine, kada je u konkurenciji bio *Crveni petao*, nagrada nije dodijeljena da bi se, kako je objasnio žiri, „stimuliralo književno stvaralaštvo“, što god takva pljesniva formulacija tada značila. U slučaju pak Dragoslava Mihailovića i njegovog romana *Kada su cvetale tikve*, nagradu nije mogao dobiti politički zatočenik Golog otoka, uz činjenicu da je istoimena predstava prema Mihailovićevom djelu u Jugoslovenskom dramskom pozorištu bila zabranjena na inicijativu Josipa Broza Tita lično. Nagradu nije dobio ni Momo Kapor, iako je dosta puta bio u konkurenciji i barem jednom, recimo za roman *Foliranti*, tu je nagradu mirne duše mogao i dobiti. O toj svojoj umjetničkoj traumi Momo Kapor je svojevremeno pisao: „Jedina nagrada koju sam zaista želeo bila je NIN-ova nagrada za roman godine. Sedam puta bio sam u najužem izboru! Pobeđivali su me klasik Jure Franičević Pločar, za roman *Vir*, u kome se hrabro dokazuje da su komunisti bili ljudi, a takođe i Petko Vojnić Purčar sa romanom čijeg se naslova ne sećam. Kada me je pobedio Pavao Pavličić, odveo sam njega i Igora Mandića na večeru u Klub književnika da to proslavimo! Još se osećam kao Oliver Twist srpske književnosti.“

U instituciji NIN-ove nagrade sukobljavali su se naraštaji "starih" i "mladih", klasična pripovjedna proza i nove tendencije, lijeve ideje i tradicionalni nazori, opozicija i oni na vlasti

Zbog mnogih nezaliječenih rana, nepravdi i neugodnih polemika, bilo je oko NIN-ove nagrade i tzv. demonstrativnog pucanja po šavovima: nagradu za roman *Peščanik* koju je dobio 1972. godine, Danilo Kiš je vratio, 1978., posle optužbi da je njegova *Grobница za Borisa Davidoviča* plagijat, a nagradu za roman *Hleb i strah*, vratio je Milisav Savić 1992. godine nakon novinskih napada na njega u tom istom NIN-u, „u ime odbrane dostojanstva spisateljskog poziva“. Neki pisci su se povlačili iz izbora za NIN-ovu nagradu prije konačne odluke: Radomir Konstantinović (1996), povlačeći svoj roman *Dekartova smrt*, a potom su svoje romane povlačili i Sreten Ugričić i Saša Ilić (2010) i Miloš Živanović (2011).

Od te prve godine i *Proklete avlije* Ive Andrića koja nije dobila NIN-ovu nagradu, a trebala je, ovo najznačajnije jugoslavensko književno priznanje nosilo je dva lica: jedno blještavo na kome su se oslikavala imena stvarnih velikana, i drugo, ružno, na kojem su se vidjeli tragovi svih demona kulturne i političke stvarnosti ovih prostora. To ružno lice dobro je opisao novinar Momčilo Đorđević u izvršnoj knjizi *Tragedija jednog naroda – šta ljude u*

Srbiji nagoni da rade protiv sebe. Jedan poveći odlomak tiče se životnog puta i sudbine već spomenutog Borislava Mihajlovića Mihiza, jednog od najvećih književnih kritičara i intelektualaca u Srbiji, ali, paradoksalno, i čovjeka koji je bio aktivni sudionik u moralno mutnim poslovima pri dodjeljivanju NIN-ove nagrade. Kao osvjedočeni antikomunist, bio je član tog prvog žirija koji je NIN-ovu nagradu dodijelio iz političkih razloga visokopozicioniranom komunističkom prvaku Dobrici Ćosiću, čak je to, kako smo pokazali u ovom tekstu i javno branio, ali je bio član žirija i 1989. godine (o tome događaju piše Đorgović), kada se 'iz patriotskih razloga' nagrada morala dodijeliti Vojislavu Lubardi za roman *Vaznesenje*. Nakon (telefonskih) utjecaja sa strane na čak četvoricu članova žirija i izrežirane dodjele nagrade, prema pisanju Đorgovića, zgroženom članu žirija Gojku Tešiću, prišao je Mihiz, očinski ga potapšao po ramenu i kao mlađem kolegi rekao: „Ne sekirajte se, tako se to uvek radilo.“ Kronologija tih pokvarenih poslova bila je toliko duga i toliko vidljiva da je i sam osnivač nagrade na kraju morao reagirati: godine 2005. na pedesetogodišnjicu NIN-ove nagrade formiran je žiri za *NIN Off* – izbor deset romana koji su u posljednjih 50 godina nagradu morali dobiti a nisu je dobili. Naravno, na popis je odmah stavljena Andrićeva *Prokleta avlija*, Desnićina *Proljeća Ivana Galeba*, Seobe Miloša Crnjanskog, Basarina *Fama o biciklistima*, Dorotej Dobrila Nenadića, Pevač Boška Petrovića...

**Na vrlo neobičan način,
spajajući dramski dijalog
i kratke filozofske etide,
autorica govori jezikom
vlastitog proživljenog
iskustva iz kojega ima pravo
da razmišlja o životu, patnji,
ljubavi i smrti**

Veliki dobitnici ove nagrade ukazuju na sav umjetnički talent i pripovjedačku kreativnost najboljih pisaca jednoga vremena, a zli duhovi NIN-ove nagrade mračno oslikavaju činjenicu da je na području književnosti južnoslavenskih naroda (kao uostalom i na drugim područjima života) bilo učinjeno mnogo krivih poteza i svjesnih nepravdi. Bio je to, u duhovnom smislu, smrtni grijeh jedne zemlje i njenih ljudi praktički do danas: to je u slučaju NIN-ove nagrade za posljedicu imalo devalviranje kriterija književnih vrijednosti i unižavanje temeljnih postulata poštenja i iskrenosti u međuljudskim odnosima, zbog čega je dolazilo do različitih moralnih izopačenja i do uništavanja umjetničkih karijera i egzistencija mnogih dobrih pisaca. Jedan od antijunaka tog moralnog košmara, Borislav Mihajlović Mihiz, umro je 1997. godine „zgrožen onim oko sebe i u sebi“, potpuno sam i izoliran od svijeta. O Mihizu, ali i o tome vremenu književnik Brana Crnčević je zapisao: „Poštujem njegovu, i svačiju smrt, više od naših prola-

znih i bljutavih života kojima su nas vreme i ideologija kaštigovali. Svi su na sve pristali i to je nepodnošljivo. Rak duše, to je naša boljka.“ Rečenica kojom je Mihiz pozdravio Ćosićeve *Korene*, taj prvi grijeh u izboru NIN-ove nagrade, glasila je: „Ćosićeva Srbija je kazan koji vri i bunca i kolje i stiče i posluje.“ Ta rečenica postala je zla kob ne samo NIN-ove nagrade nego i mračni usud javnog, kulturnog i političkog života prostora znatno šireg od tadašnje Srbije.

**Kod pojedinih pisaca vidi se
da se radi o meštrima od pera
i iskusnim vukovima domaće
literature, ali mnoge rečenice
nas ostavljaju bespomoćnima,
ravnodušnima,
nezainteresiranima i
hladnima**

Raspad Jugoslavije, ratovi, nasilje, tranzicija i kapitalizam na balkanski način, zadali su težak udarac NIN-ovoj nagradi. Ona se i danas čeka s nestrpljenjem i znatiželjom, ali sada više u sebi nema onu vrstu kreativne supstance i magične energije kakvu je imala nekada. Sa puno gorčine o tim prijelomnim godinama pisao je književni kritičar Saša Ilić: „Od memorandumске 1986. do petooktobarske 2000. godine, NIN-ova nagrada je zabeležila ukupno četiri pogotka: *Forsiranje romana reke* Dubravke Ugrešić (1988), *Sudbina i komentari* Radoslava Petkovića (1993), *U potpalublju* Vladimira Arsenijevića (1994) i *Mamac* Davida Albaharija (1996). Naspram njih stoji jedanaest naslova, počev od *Testamenta* Vidosava Stevanovića (1986) do *Sitničarnice 'Kod srećne ruke'* (2000) Gorana Petrovića. Neko, ko bi ovakav skor posmatrao sa strane, s pravom bi se zapitao šta to nije bilo u redu tokom tih godina. Jednostavan odgovor bi glasio da je najpre tekla opsežna priprema za rat, koju je svojski podržala i infrastruktura NIN-ove nagrade, da bi se potom prešlo u permanentno ratno stanje koje je samo privremena promena u konstelaciji žirija sredinom devedesetih dovela do poremećaja.“ Ilić NIN-ovu nagradu nakon Miloševića naziva „starom sluškinjom dnevne politike i tranzicijskih lobiranja“ koji „nikada nisu demonstirani i koji su izborom članova žirija nastavili da demonstriraju svoju moć sve do danas.“ Najznačajnija književna nagrada ovih prostora na krajnje dramatičan način oslikavala je čitav mozaik odnosa snaga, od estetskih do političkih, da bi se na kraju sve slomilo u sudaru 'lijevih' i 'desnih': jugoslavenska ljevica se neslavno razbila u paramparčad, a desnica je otišla još dublje u mrak osvetoljubivosti i primitivizma.

Ipak, godine su prolazile i vrijeme se neumitno promijenilo: kultura, pa i književnost, prestali su imati ono posvećeno mjesto koje su imali samo koju deceniju prije, pa ono što pisci danas pišu nema više onu notu magičnosti kao nekad. Kako kaže književni kritičar Mladen Šukalo, „romane sada

pišu svi, bez obzira na umešnost, znanje, zvanje i zanimanje.“ Paradoksalno, knjiga je u knjižarama sve više, ali sve je manje one atmosfere čitanja i razgovora o dobroj knjizi kojom su se oduvijek hranili i pisci i njihova publika. Ili, kako kažu kroničari suvremene književne scene ne samo u Srbiji: danas se može govoriti prije o simulakrumu književnosti (time i romana), a manje o književnosti samoj.

Današnju kakofoniju na književnoj sceni dobro je obrazložio Mihajlo Pantić, ustvrdivši kako su „područje romana, kao i sama stvarnost postali haotično polje komešanja najrazličitijih mogućih fabulacija i konfabulacija, bez jasnog društvenog odgovora...”

U danima pred proglašenje ovogodišnje NIN-ove nagrade, dakle sredinom siječnja, ta svijest o estetskom padu i eroziji literarnih vrijednosti književnih djela nije se promijenila. Članovi žirija koji su bili zamoljeni da nešto zbirno kažu o trendu koji je aktualan u srpskoj književnosti, u svojim ocjenama nisu bili naročito blagonakloni prema stanju stvari na literarnoj sceni. Tako već spomenuti predsjednik žirija Božo Koprivica smatra da se na toj sceni „sve više prostora daje amaterizmu“, te da je pad osnovnih kriterija u kojem tavorimo posljednje tri decenije vidljiv i u književnosti. Književni kritičar Mihajlo Pantić smatra da se u književnosti i u društvu radi o „raspadu sistema“, dok treća članica žirija Tamara Krstić smatra da se nerv suvremene literature u Srbiji može objasniti tek kao „buka i bes praznine“. Ako čak i napreskoke zaronimo u pojedine naslove, među 11 koji su ušli u uži izbor za NIN-ovu nagradu, brzo ćemo zaključiti da ima dosta istine u otužnim konstatacijama članova žirija. Listajući predložene knjige, uz pojedina respektabilna imena kao što su Svetlana Slapšak, Muharem Bazdulj i već spomenuti Basara, Matijević i Bajac, uočićemo šarenilo žanrova, ambicioznih naslova i grafički zavodljivo opremljenih knjiga, za koje se većinom i na nesreću – jednostavno ne uspijevamo ‘zakačiti’ ni u prvom, a ni u drugom čitanju. Osim činjenice da se radi o krajnje širokom rasponu tema, od španjolskog građanskog rata i memorabilija na temu Jugoslavije, do distopijske naučne fantastike i horor fantastizma, teško da možemo reći, kao što smo činili nekada, da nas je neka od ovih knjiga toliko ‘zgrabila’ da smo je pročitali za jednu noć i sljedeće jutro predložili prijateljima.

Kod pojedinih pisaca vidi se da se radi o meštrima od pera i iskusnim vukovima domaće literature, ali mnoge rečenice nas ostavljaju bespomoćnima, ravnodušnima, nezainteresiranim i hladnima. Zašto su mnoge od tih knjiga napisane baš sada, kakve veze one imaju na nekoj dubljoj

ravni sa današnjom stvarnošću, koliko nas se one zaista tiču – pitanja su na koja nemamo odgovora. Ono najvažnije čega u njima nema, bar ne u značajnijoj mjeri, jest taj eros dobre priče, taj magnetizam lucidne misli koja se onda lijepi na čitaoca, njegovu fantaziju, probleme, život... Nema više smisla sjećati se tih Seleničevih romana koji su sa tako važnim temama, tako pitko klizili u našu dubinu ili jedne Dubravke Ugrešić, Pekića ili Crnjanskog, ali nema smisla ni današnje vrijeme na bilo koji način uspoređivati s njihovim. Tu današnju kakofoniju na književnoj sceni dobro je obrazložio već spomenuti Mihajlo Pantić, ustvrdivši kako su „područje romana, kao i sama stvarnost postali haotično polje komešanja najrazličitijih mogućih fabulacija i konfabulacija, bez jasnog društvenog odgovora...“, odnosno, kako je utvrdila Tamara Krstić, također članica ovogodišnjeg žirija, „današnja književnost, osiromašena selfi kulturom i dominantnom željom za samopromocijom, pukim nizanjem događaja smisao bivstvovanja odvodi u zaborav.“

Izuzetak ipak čini knjiga Ivane Dimić, *Arzamas*. Na vrlo neobičan način, spajajući dramski dijalog i kratke filozofske etide, autorica govori jezikom vlastitog proživljenog iskustva iz kojega ima pravo da razmišlja o životu, patnji, ljubavi i smrti. Ili, kako je to jednom plastično opisala dramska spisateljica Milena Marković: „Treba vlastitu kožu rastegnuti na bubanj i po njoj udarati svaki dan“. Lična sudbina je, crno humorno rečeno, Ivani Dimić posljednjih devet godina bila naročito naklonjena: ona se sama brinula za dementnu majku i o tome između ostaloga govori ovaj roman. Naravno, to nije autobiografska knjiga, nego priča o jednoj majci u poznim godinama i o njenoj kćeri, kroz pasaže često mučnih i po kćerku iscrpljujućih razgovora sa majkom. U infantilnoj i ležernoj sebičnosti i tvrdoglavosti majka se neprestano gubi, ostavljajući kćeri tek trenutke predaha u svakodnevnom životu koji je za nju postao blizak noćnoj mori. Na tim rubovima između neprestane brige, psihičke iznurenosti i gubitka kontrole, kćerka zapisuje tragove svojih misli, fantazija i lamentacija. Taj spoj prikaza tegobnog života, sa razmišljanjima koja lebde nad tom stvarnošću kao tiha molitva onog najboljeg u nama – to je snaga ove knjige koja na kraju neizdržljivost muke preobražava u ljubav i toplinu. Termin „*Arzamas*“, koji je autorica pozajmila od Viktora Šklovskog, označava mjesto gdje se u užasu spajaju sreća i smrt, pa bi se ovaj vrlo intiman roman mogao u širem imaginativnom luku shvatiti i kao metafizički otisak naše sveukupne egzistencije na zemlji. Ova suptilna knjiga pokazuje da se najveća muka našega života, kao i njegova najdublja radost, nalaze na jednakoj udaljenosti od temeljne ljudske biti, koja, da bi došla do svoga ispunjenja, mora proći – noseći ljubav na dlanovima – kroz tamni tunel čovjekove egzistencije.

Konačno, roman *Arzamas*, nije imao tu ambiciju da prebriše sve traume oskudne književne sadašnjosti i da ispravlja nekadašnje grijehe žirija i utjecajnih kružaka, ali je uspio u jednom: povratio je dignitet NIN-ovoj nagradi poslije duže vremena, a u literaturu je vratio uvjerljivost proživljene egzistencije, suptilnost autorskog rukopisa i katarzični smisao pisanja uopće.

Što će biti dalje s NIN-ovom nagradom? Ona će se morati iznova probijati kroz ova oskudna vremena i neka nova iskušenja ali, kao i uvijek, sa nadom novih generacija da je pisanje život. Stoga, završimo ovaj tekst o toj slavnoj nagradi s rečenicom koja je služila i idealima i iluzijama, a i oduvijek se dopadala i političarima i piscima: „Borba se nastavlja“.

ЗАХАР ПРИЛЕПИН: ПИСМА ИЗ ДОНБАСА, ЛОГОС, БЕОГРАД, 2016., ПРЕВЕЛА РАДМИЛА МЕЧАНИН

ПИСМА ИЗ СТАРОГ КРАЈА

пише: Чедомир Вишњић

Ово је књига о борцима и творцима Нове Русије, о људима који су кроз отпор стизали до идеје, кроз борбу до водства, који су се одлучили силом супротставити насиљу „Мајдана“ и његових промотора и донатора. И у томе је велика одговорност и заслуга Прилепина, писца превођеног на све европске језике, који је за стипендије и медијску промоцију могао лако продати све око себе, па и отаџбину

Ни Бог драги не зна ко је на овим нашим узмијешаним славенским просторима придошлица, а ко повратник. И што је коме од нас стари крај, а што будући завичај. И у ком тренутку је ко досељеник, а ко становник. Једино је сеоба на запад, са великим или малим почетним словом, духовна или физичка, увијек задња сеоба, и за њу не вриједи позната мисао Милоша Црњанског. Уосталом, о томе и говори други његов роман, онај лондонски.

Да не заобилазимо. Мора да има у данашњем Доњецу и Луганску у „новој Русији“, и поред свих предсовјетских и стаљинских пресељавања и мобилизација, мора да има етнички претопљених потомака нашег крајишког свијета који је још половином 18. вијека први пут побјегао од њемачког реда и запта. Неодољиво нас аналогije вуку ка закључку да је Доњецка Република настала на кућишту краткотрајних „Нове Србије“ и „Славјаносрбије“. У тренутку у којем су им опет пришли стари непријатељи (са увијек исте стране) све служећи се унијатима, католицима и осталим плахим и бахатим.

Ако ни због чега другог, а оно зато би морао постојати посебан интерес нашег српског културног круга за збивања на овом крају свијета. Па и за књиге каква је ова великог руског писца Захара Прилепина Писма из Доњеца. Књига која још једном свједочи да јавни и публицистички ангажман, кад је пунокрвни искрен, ни

великом писцу нимало не шкоди, ако данас великом писцу кула бјелокосна уопће приличи. Ако је у Русији и њеној књижевности таква кула уопће постојала и дуже радила.

Ово је књига о борцима и творцима Нове Русије, о људима који су кроз отпор стизали до идеје, кроз борбу до водства, који су се одлучили силом супротставити насиљу „Мајдана“ и његових промотора и донатора. И у томе је велика одговорност и заслуга Евгенија Николајевича Прилепина, писца превођеног на све европске језике, који је за стипендије и медијску промоцију могао лако продати све око себе, па и отаџбину. А он кренуо за „Крајину“, да напише есеј о „Мотороли“, команданту одреда „Спартак“, о пјесникињи Ани Долгаревој, о Грузину у руској војсци, о новинарки која прича најстрашнију причу ове књиге; о злочину украјинске стране у Одеси у Дому синдиката, гдје је затворено, а онда хлором отровано неколико стотина проруских демонстраната, а они који су скакали из запаљене зграде сурово су линчовани. За причу би цијели свијет знао да су улоге биле обрнуте, можда би и геноцидом била проглашена.

О чему пише Прилепин? Пише о улози добре књижевности у стварању и чувању слике једног времена, најбољи примјер је оно што су Блок, Мајаковски, Јесењин учинили за совјетску власт, да би другој страни истресао истину у лице: „добра је вест за мој пристрани

укус, то што мајданска страна воли не само патетику, већ отрцану, рђаво римовану патетику". По некој дубљој законитости све такве спонзорисане покрете прати лоша књижевност. Они, уколико су искрени, желе да напусте вријеме и свијет књиге и књижевности. То смо гледали и на нашем терену.

Пише о томе да је убијање започела украјинска страна, сигурна у слику догађаја коју су свијету нудили западни медији. Увјерена да се злочин исплати ако се медијски покрије, да се против Руса, као и против Срба, или још и прије и више, све може и смије.

Омиљени и главни полемички противник Прилепина у овим текстовима нису Украјинци него Руси, подложни западној пропаганди. Они „прогресивни“ Руси, који вјерују „да на страни Украјине ратују најбољи људи државе – бизнисмени, новинари и оперски певачи, а с ове – алкохоличари и ништаци“

Пише о младој генерацији Руса који су живјели у Украјини и определијели се за страну Мајдана. О генерацији образованој на украјинским националистичким школским програмима, на измишљеној хисторији, на потенцирању разлика и сукоба са Русијом, и која као свој одговор на сва тешка питања прошлости, напокон жели да учествује у нечему што није обиљежено истоком, заосталашћу, несрећом. Пишући о томе, Прилепин полемиче са оним значајним дијелом Руса који су спремни рећи како заправо Украјина нити не постоји, како је она измишљена у некаквом западном политичком лабораторију. „Чињеница је да она постоји“, то је порука коју он шаље с крвавог бојишта, али он Украјину разликује од гласне „зиг-хајл омладине“, од елите која води земљу, али још увијек учи украјински, од „интелигенције помућеног разума“. Он настоји сачувати живу руско-украјинску везу, па понавља, „Украјина није крива“.

Омиљени и главни полемички противник Прилепина у овим текстовима нису Украјинци него Руси, подложни западној пропаганди. Они „прогресивни“ Руси, који вјерују „да на страни Украјине ратују најбољи људи државе – бизнисмени, новинари и оперски певачи, а с ове – алкохоличари и ништаци“. Управо је овај дио приче кључни у стварању целовите слике подјеле улога и конструкције оне стране која је предодређена за пораз и која је основа за прозападно расположење младе генерације Украјинаца који желе да учествују у нечем јачем, поузданијем.

У причи о Гризину Тајмуразу дохвата се мотива запаженог и у овдашњим ратовима, да гину они људи који се огрешују о основне норме хришћанског и сваког морала. Они који пљачкају, који имају нечисте мотиве, који пију. Они своју главу нуде унапред богу рата као прву жртву.

Често се аутор осврће и на украјинску сртану. Баш Грузин пита за њихове војничке квалитете: „На доњецком аеродрому сам тек почео да поштујем момке који су после напада на аеродром остали на првом спрату. Жао ми је, наравно, што нису међу живима, у том смислу да они не могу причати о том хероизму... Зато што су они, прво, имали могућност да оду, друго имали су могућност да се предају, и треће, могли су да изаберу неки свој пут. Али они су изабрали свој једини пут – издржали су до краја. Момци који су остали тамо, заиста морају бити прави хероји за данашњу Украјину...“.

Прилепин пази да ничим не повреди народ Украјине иако је, што се тиче исхода ове ратне драме, сурово искрен:

„А када престане раскол, загрлићемо се са онима који су нас чекали.“

А остали ће таворити као сирочад, без родбине, без кормила у глави, на канадском далеком ветру.

То се догађало више пута. И опет ће се поновити. Украјина ће доћи до истине: њена срдачна, добра и разумна већина“.

Способност једне стране да доживи другу и понуди јој какав-такав излаз, чак без обзира колико искрен, увијек је израз снаге и то овај аутор добро зна. Зато нуди канадски вјетар у коси националистичкој омладини, а ништа јој се неће друго и нудити, осим канадских шума или градилишта, или, служења у специјалним полицијским јединицама намијењеним за ратовање са Русима. Да тако затворе круг и животни смисао властите странпутице.

Читање књиге Захара Прилепина неизбежно нуди асоцијације на хрватску ситуацију из 90-их и њен крајишки фронт. Аналогије су бројне и често су темељ данашњих чврстих опредељења у овом несретном рату. Међутим, управо са српске стране мора се истакнути једна „нелогичност“ у распореду снага. Наиме, по казивању овог аутора, по слици коју нам он нуди, руска страна по озбиљности свог посла, више личи на хрватску него на ону крајишку. На хрватску страну личи и по озбиљности подршке из залеђа коју прима украјинска страна, али то се зна. Ово је књига о учесницима једног братоубилачког рата.

Књигу смо добили захваљујући издавачкој кући „Логос“ из Београда, њеном власнику и уреднику Владимиру Меденици. Захваљујући мисионарској озбиљности са којом он и његова издања одржавају и његују српско-руске културне и духовне везе, мимо трендовске националистичке публицистике, а на врховима досегнутог нивоа тих веза. Његов „Ћоше“ на сваком Београдском сајму књига представља незаобилазно мјесто за све који долазе пописати педесетак важних наслова који се појаве годишње на српској издавачкој сцени. Књигу је превела Радмила Мечанин, којој је ово један од бројних послова, на тој истој српско-руској релацији. Око „Прича из Донбаса“ окупили су се поуздани људи. Треба их читати.

ЦРТИЦА ПО ИЗБОРУ ЧЕДОМИРА ВИШЊИЋА

МЕНИЦА ЗА ТАКСУ

Кад је г. Јаша Продановић постао министар просвете, један од првих указа био је указ о одликовању наших књижевника и уметника. У томе је указу био и Бранислав Нушић, који је био одликован орденом св. Саве V степена. Такса за тај орден износила је 120 динара, што је у оно време био велики новац који Нушић није могао наједанпут да прикупи, већ је морао да се задужи и плати таксу. Први потписник био му је Јанко Веселиновић, а другога никако није могао да нађе, те се упути право господину министру:

— Здраво Нушићу, којим добром? дочека га министар.

— Није добро, зло је, Јашо, не могу да нађем трећег на меници, а треба ми новац за орденску таксу. — Па? — Па ништа. Ја те нисам молио да ме предложиш за одликовање, ти си замесио, ти ћеш и да потпишеш. Иначе ја остадох без ордена!

Министар се насмеја, окрете меницу и потписа. Та се меница дуго вукла са врло малим отплатама, тако да је последња сума дочекала чак и мораториум 1912. године и у њему усахнула.

РЕСТАУРАЦИЈА МАНАСТИРА

У предлогу буџета, једне године у предратној Србији, била је поменута и једна позамашна сума за рестаурацију наших манастира.

На читању буџета у начелу министар просвете и црквених послова устао је да образложи потребу рестаурације, јер су готово сви манастири били осуђени да их потпуно уништи „зуб времена“. После говора министра просвете који је добио аплауз чак и од опозиције, јер у питању је био спас наших националних старина, затражио

је реч владин посланик Станко Петровић, који је увек носио народно одело, и почео врло љутито да протестује:

— Иако сам владин посланик, ја ћу гласати против буџета Министарства просвете и црквених послова, јер тај издатак не може одобрити ниједан патриота! Доста је нама, браћо, кафанчина и механчина по градовима и селима, доста се народ трује ракичином и винчином, па сада још да отварамо на државни трошак и ресторације по манастирима!

— Ама, ћути, немој да се брукаш, седи! опомињали су га најближи пријатељи, покушавајући да га физички приморају да седне и ћути.

— Нећу да ћутим! издера се Станко, нећу, 'оћу да кажем да за ту државну и нашу бруку нећу да гласам, па ето!

ИСКРЕН БЛАГОСЛОВ

За време балканских ратова налазио се у српској војсци као добровољац Црногорац Вуле. Првог дана, кад је дошло време ручку, он је са својом порцијом пришао казану. Кувар му насу пуну порцију јела и даде му цео хлеб. Вуле зачуђено упита:

— А, вјере ти, брате Србине, је л' ово све за мене?

— Све, одговори кувар.

Вуле, сумњајући у кувареву изјаву, окрете се, па кад виде да су сви војници добили исто толико јела и хлеба упита:

— А 'рани ли Србија вазда своју војску овако?

— Увек, одговори кувар.

— Е, да Бог да и свети Василије Острошки, вјечито ратовала! узвикну Вуле.

Из Болњикави списи ошишаног јежа, Политичка историја,
година III, број 7, Београд, новембар 1939.

ВЛАДИМИР ТАБАШЕВИЋ: *ПА КАО*, БЕОГРАД: ЛАГУНА, 2016.

ПАКАО, ТО СУ ДРУГИ

пише: Сања Шакић

Најтужнија заблуда пуковника Фројда је његова истинска вјера да је у кретању повијести он био важан и да његов животни пут „једино историја може исправно разумети“. Повијест се у роману не разумијева као фактографско писање о стварним догађајима него прије као кривотворење стварности, а стварност постаје кривотворина чим се крене приповиједати и претварати у причу

Потребни смо једно другом иако једно у другом видимо ко зна шта.
Владимир Табашевић, *Па као*

Млади београдски pjesник и прозаист Владимир Табашевић (Мостар, 1986.) објавио је у Лагуни свој други роман *Па као* који се, као и претходник му, нашао у финалу Нинове награде за роман године с романима *Хроника сумње* Владислава Бајца, *Сусрет под необичним околностима* Владана Матијевића и *Арзамас* Иване Димић. У књижевном опусу Табашевић има четири збирке поезије *Коагулум* (2010), *Трагус* (2011), *Кундак* (2012) и *Хрватски кундак* (2014), а за свој први роман *Тихо тече Мисисипи* (2015/2016) награђен је регионалном наградом „Мирко Ковач“ за најбоље дјело младог аутора.

Роман о „историји, љубави и другим неспоразумима“, како стоји у поднаслову, приповиједа причу о младом и неоствареном писцу Емилу који је плаћен да напише књигу мемоара старог пуковника Фројда. Док слуша и биљежи пуковникова сјећања, Емил поближе упознаје његову његоватељицу Ану, а њихов однос убрзо прераста у љубавну везу, односно, неспоразум зван љубав. Љубавни однос у роману полигон је на којем се у односу двоје људи приказује немогућност аутентичне и непатворене блискости. У трокут Емил – Фројд – Ана уплићу се замршени и затровани обитељски и друштвени односи због чега је, у оптици романа, блиски сусрет с другим увијек осуђен на промашај и трагичан крај.

Први дио романа приповиједа млади писац и pjesник који причу организира око фигуре пуковника Фројда, како га је сам назвао, и његове

жеље да причу о властитом животу претвори у књижевност. Мемоари или збирка pjesама у настајању који ће бити насловљени као *Пакао* доступни су нам само у фрагментима, а као читатељи присуствујемо заправо прикупљању, селекцији, редукцији и реинтерпретацији материјала једног живота којему писац треба дати књижевни облик. Све што Емил у коначници произведе два су недовршена дјела: уметнути роман *Офсајд звани љубав*, написан криомице за Ану и обрану њезине части, и збирка pjesама *Пакао* за пуковника Фројда. Други и завршни дио романа, у којем се измјењују гласови Емилових родитеља и самог Емила враћа нас у прошлост те функционира као алтернативни почетак романа у којем се разоткривају могући мотиви протагонистових поступака и разумијевања свијета и себе.

Истицање успоредабе и понављања у наслову романа, те подцртавање вишезначности досјетљивим језичним играма, пресликава се на односе међу ликовима који се у роману грозничаво врпоље између пакла људских односа и незадовољавајућег као људског односа. Роман *Па као* мало тога приводи крају не пружајући осјећај заокружености и целовитости свијета у којем је све јасно, али оваје није ријеч тек о површности приповједног текста који није у стању довести причу до крајњих конзеквенци. Наиме, роман од почетка показује лажном идеју да је успостављање јасног почетка и краја могуће. Обрађујући се у посвети генерацији одраслој у периоду транзиције, роман се отвара констатацијом како се између почетака и крајева одвија прави живот. Вјера у конструирање приче о себи с прецизним почетком и крајем само је тлапња генерације на заласку која је својим прошлим животним изборима контаминирала друштво и неповратно оштетила генерацију

која је стасала у периоду оног што су они проглашавали новим почецима. Књижевности је одузета могућност преношења било какве истине, писац није проповједник и пророк, а Емилови рукописи остављени су у наслијеђе неком новом времену које долази. Мит о настанку и почетку приповједач ће проказати управо као мит демонстрирајући даље у тексту како се свака прича о почетку лако може прозријети као лаж, укључујући протагонистову причу. Слиједимо ли даље ову значењску нит, најтужнија заблуда пуковника Фројда је његова истинска вјера да је у кретању повјести он био важан и да његов животни пут „једино историја може исправно разумети“. Повијест се у роману не разумијева као фактографско писање о стварним догађајима него прије као кривотворење стварности, а стварност постаје кривотворина чим се крене приповиједати и претварати у причу. У тој фалсифицираној стварности Емил и Ана само су утваре осуђене на претварање, ни хероји ни кукавице: „претварамо се да нисмо чули ништа, а затим се претварамо да се нисмо претварали“. Међутим, због материјалне користи и борбе за пуко преживљавање и Ана и Емил свјесно пристају партиципирати у чишћењу, поспремању, исправљању, пеглању и фабрицирању Фројдове животне приче – Ана то чини дословно као Фројдова његоватељица и спремачица, а Емил као нотар и списатељ који ће „један генијалан живот“ уобличи у неку књижевну форму.

Занатска производња књижевног текста мотивирана новчаном наградом, у сврху придавања важности људима и појавама којима мањка оправданих разлога за важност, очигледно се може читати као критика аматеризма и конформизма у књижевности. Емил ће јасно утврдити како талент за књижевност не посједују ни он ни Фројд, те да је улога књижевности сведена на танку мембрану којој је сврха превладавање генерацијског јаза између старца и младића: „Књижевност је ту била само начин да један другог не убијемо кад већ морамо да постојимо истовремено на овом свету...“ Стари пуковник који броји дане до смрти није тек мета за изругивање, мржњу и ироничне доскочице, него се прича о њему лагано трансформира у причу о Емилу – пишући о другом, Емил цијело вријеме приповиједа причу о себи. Како не би запао у иронизирање које је сврха самоме себи и које неће произвести ништа вриједно спомена, уметнути роман *Офсајд звани љубав* настаје као осветнички подвиг у којем су писање и воља довољни да униште неподношљиво биће пуковника Фројда. Писати о Фројду, умјесто за Фројда, препарирање умјесто балзмирања, увоштавање умјесто умоштавање, постаје једини стваралачки принцип у који протагонист вјерује: „Ја Фројда видим својим речима и ништа му ту не може помоћи. Подаћу му се, сасвим.“ Фројд наивно разумијева писање и књижевност као начин преношења (ауто)биографског ја у текст при чему књижевни текст постаје медиј којим наводно аутентичну и истиниту причу о себи преноси генерацијама које долазе. Пуковник се до суза поистовјеђује с измишљеним ликом жртве чија ће смрт оправдати све промашаје једног живота: „Некаква, бар узалудна жртва ми дајте да будем.“ Док роман критикује схваћање књижевног текста као еманације његова аутора, он истовремено иронизира критику половичне књижевности почевши од самог наслова романа па све до Емилових незавршених књижевних дјела: „Фројд од мене жели управо такву књижевност. Половичну, у којој је све нешто као отворено.“

Поигравање значењем у наслову романа најјасније сигнализира разумијевање језика романа као простора игре и експеримента, а исто можемо рећи за именовање ликова. Емил је добио име по Émilu Zoli, писцу *Germinala*, омиљене књиге његове мајке, коју је по властитом признању прочитала прекасно, односно, тек кад јој је живот почео наликовати на

Germinala. Па као преузима симболику *Germinala* осликавајући мјесто у којем се упознају отац и мајка – рудник је пакао који упропаштава и гута људе, деформира природу и живот људи који у њему раде – али од поетике реализма и натурализма одваја га избјегавање реалистичког модуса приповиједања. Писац из друге руке, како ће се описати Емил, понире у себе имплицирајући могућност насљедне дегенерације. У складу са Золином поетиком, могли бисмо рећи и да у поступцима ликова романа превладавају жеље, нагони и страсти које не могу контролирати, али *Па као* одводи ову идеју у други смјер. Емилом и Аном не управљају анимални нагони, него разорене обитељске приче из којих долазе. Наслијеђени обрасци понашања пресудит ће њиховој љубавној вези јер обоје преузимају стереотипне родне улоге мушкарца и жене, а које су посљедице таквог разумијевања мушко-женских односа роман објашњава као неправду којој се појединци не могу одупријети: „Ана види колико је жена неправедно приморана на то *заувек*, и колико је мушкарац, опет неправедно, приморан на то *неко*...“ Из перспективе мушких ликова романа, љубавни однос сведен је на сурову телесну и емотивну посесивност због које је друга страна осуђена на мучење и искориштавање. С друге пак стране, очекивања жена сведена су на маштарије о фаталној љубави (у случају Фројдових љубавница које му шаљу љубавна писма) и жељу за браком и потомством због које су приморане да себе сведу на ништицу. Појавом оца, Ана пожели брак, али с партнером којег не може сусрести у стварности, а посебно не у Емилу који се, неостварен и одбачен у љубавној вези, трансформира у чудовиште. Однос који је можда и почео као искрени интерес и препознавање сличности, показат ће се као пакао: „никако не смемо волети једно друго у тој заблуди да је реч о истом.“

Спајањем слагалице о Емилу у завршном дијелу романа снажно одзвања Сартреова мисао да су пакао други, која се у роману може протумачити као истраживање себе и властитог поријекла. Истраживање себе не може се подузети без разумијевања и усвајања мишљења других о себи, па је због тога повратак у Емилову претповијест изнимно важан за разумијевање протагонистове мотивације. Емил је за оца и мајку „место порицања прошлости“, али он и даље у себи носи сву прошлост који његови родитељи не могу заборавити и опростити себи („Тај бол у њему, то је оно што ће он постати“). У роману *Па као* истраживање себе и приповиједање приче о себи нису довршене приче, те не постоји приповиједна инстанца која нам јасно и прецизно тумачи узроке и посљедице – све је пропуштено кроз призму непоузданог приповиједача и протагониста Емила.

Грозничава измјена фокуса и комбинација различитих типова исказа чине *Па као* амбициозним и напетим штивом који вишезначност остварује бројним референцама, парафразама и језичним играма. Није ријеч о савршено успјелом роману – неки дијелови су заморни и непроходни, други пак стрше из романа – и доима као да су неки приповиједни рукавци вишак, те недостаје финоће у обликовању и преношењу садржаја. Ријеч је захтјевном роману који читаоцима нипошто не излази у сусрет поједностављивањем и извођењем закључака, па можемо претпоставити како се овај роман неће свидјети свима. Стварност коју роман описује мрачна је и окрутна, али ријеч је о комплексној причи која се отвара различитим читањима постављајући провокативна питања генерацији којој је намијењен као и оној која јој је претходила. Какви год били резултати избора за роман године, домишљат и маштовит језик романа, којим се амбициозно и храбро захваћају проблеми друштвених, класних и интимних односа, чини Табашевићев *Па као* романом који заслужује сваку препоруку.

RAY JACKENDOFF: *PRAKTIČNI VODIČ KROZ MIŠLJENJE I ZNAČENJE*, INSTITUT ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE, ZAGREB, 2016., PRIJEVOD: ANITA PETI-STANTIĆ

JEZIK KAO PROZOR U LJUDSKI UM

PIŠE: Virna Karlić

Sva djela Raya Jackendoffa povezuje pristup jeziku kao prozoru u svijest i funkcioniranje ljudskog mozga i uma. Praktični vodič, kao knjiga o fenomenima kojima je autor posvetio cijeli svoj radni vijek, također se bavi pitanjem što nam jezik govori o našem mozgu i umu

Misterij ljudskog uma

Kako funkcioniraju mozak i ljudski um? – veliko je pitanje i jedan od najvećih misterija koji zaokupljaju mislioce i znanstvenike kako u prošlosti tako i danas. Još su starogrčki filozofi raspravljali o prirodi ljudskog mišljenja i znanja, a daljnjim razvojem filozofije i znanosti pojavljuju se različiti pristupi i tumačenja funkcioniranja ljudskog uma. Razumijevanju toga fenomena posebice su tijekom 17. i 18. stoljeća pridonijeli filozofi poput Descartesa, Barkleya, Hobbesa, Humea, Kanta, Lockea i drugih. Veliki preokret u proučavanju ljudskoga uma donio je Wilhem Wundt utemeljivši eksperimentalnu psihologiju, a tijekom 20. stoljeća uspostavljaju se brojni drugi pravci u psihologiji koji iz različitih perspektiva sagledavaju ljudsku psihi (bihevioristički, psihoanalitički, geštalt i drugi).

Novi zaokret nastupa sredinom 20. stoljeća osnivanjem polja umjetne inteligencije te razvojem kognitivne psihologije, usmjerene na spoznajne procese te procese kojima se stječe znanje i rješavaju problemi (kognitivni procesi): percepcija, pozornost, pamćenje, mišljenje, učenje i govor. Sedamdesetih godina kognitivna se znanost počinje profilirati kao zasebno znanstveno područje te kao nova akademska disciplina koja se bavi proučavanjem uma i inteligencije. Kognitivna znanost veliko je polje i pokriva široki dijapazon tema o kogniciji, a podrazumijeva interdisciplinarno proučavanje koje povezuje razna relevantna polja u koja spadaju psihologija, psihijatrija, neuroznanost, lingvistika, antropologija, računarstvo i biologija. Danas, programi kognitivne znanosti postoje na desecima sveučilišta širom svijeta.

Jezik kao ogledalo uma

U posljednjih pedesetak godina jezik (njegovo znanje i upotreba) počinje se promatrati kao kognitivni fenomen, a u središte pažnje postavljaju se procesi nje-

gova usvajanja i upotrebe. Razvojem kognitivne znanosti sedamdesetih godina 20. stoljeća kognitivna se lingvistika izdvaja kao zasebna grana lingvistike koja jezik promatra kao dio ljudskoga spoznajnog sustava i proučava ga u sprezi ponajprije s percepcijom, mišljenjem i razumijevanjem, s kojima je u izravnoj i neprekidnoj interakciji. Ova se disciplina razvila kao reakcija na prethodne formalistički orijentirane pristupe u lingvistici, u čijem je fokusu bila jezična struktura (gramatika), dok su gotovo u potpunosti zanemarivali značenje kao predmet svojega bavljenja. Kognitivna lingvistika teorijski se oblikovala sredinom osamdesetih godina, objavljivanjem dvaju temeljnih djela: *Temelji kognitivne gramatike* Ronalda W. Langackera i *Žene, vatra i opasne stvari* Georgea Lakoffa.

Do današnjih dana kognitivnolingvistička istraživanja donijela su značajne rezultate na planu razumijevanja odnosa jezika i ljudskog uma. Unatoč tome, ta je mlada disciplina u Hrvatskoj tek u povojima. Upravo je zbog toga posebno značajno objavljivanje prijevoda knjige *Praktični vodič kroz mišljenje i značenje* Raya Jackendoffa, jednog od vodećih živućih svjetskih lingvista koji je svojim istraživanjima jezika i ljudske percepcije značajno doprinio kognitivnoj znanosti. Konceptualna semantika, odnos jezične i drugih umnih reprezentacija (vizualne, slušne, dodirne) i njihova međusobna premreženost te povezanost jezika s drugim kognitivnim sustavima samo su neka od područja kojima se ovaj autor posvetio u nizu značajnih knjiga koje je objavio u posljednjih tridesetak godina svojega rada (*Obrasci u mozgu: Jezik i ljudska priroda, Temelji jezika, Značenje i jezik, Jezik, svijest i kultura: rasprave o mentalnoj strukturi* i dr.).

Sva djela Raya Jackendoffa povezuje pristup jeziku kao prozoru u svijest i funkcioniranje ljudskog mozga i uma. *Praktični vodič*, kao knjiga o fenomenima kojima je autor posvetio cijeli svoj radni vijek, također se bavi pitanjem što nam jezik govori o našem mozgu i umu, s time da je njezina posebnost u tome što nije posve-

ćena samo stručnjacima nego „će biti razumljiva svakome tko je zainteresiran za probleme mišljenja i značenja“ (str. 9). Riječ je, dakle, o djelu koje na pristupačan način — pisana je neformalnim stilom, organizirana je u kratka poglavlja te obiluje slikovitim i često duhovitim primjerima — raspravlja o izuzetno složenim i izazovnim temama, predstavljajući autorove inovativne, a nerijetko i provokativne ideje (u odnosu na tradicionalna tumačenja). Zahvaljujući prijevodu ovakvoga vodiča kognitivna će znanost o jeziku postati pristupačnija hrvatskim znanstvenicima, ali i široj javnosti, što je njegova posebna vrijednost.

Put kroz intelektualna minska polja

Vodič kroz mišljenje i značenje Ray Jackendoff posvećuje nekolicini pitanja oko kojih gradi i organizira poglavlja knjige: *u kakvoj su vezi naš jezik i mišljenje; što se događa u našim glavama kada mislimo, svoje misli oblikujemo u govoru i razumijemo što drugi ljudi kažu; što se događa u našim glavama kada percipiramo svijet, govorimo o njemu i u njemu djelujemo; što se događa u našim glavama kada mislimo o nečemu što želimo reći; što od svega toga činimo svjesno, a što nesvjesno i što je u konačnici svijest?* Kako sâm autor ističe u uvodniku, u ovoj knjizi fokus nije usmjeren na proučavanje gramatike, nego na proučavanje značenja jer „ako postoji veza između jezika i mišljenja, ona se uspostavlja značenjem“ (str. 15). Cjelokupno svoje istraživanje autor na kraju uvodnika naziva „putom kroz intelektualna minska polja o odnosu jezika i mišljenja, kao i o pitanju zašto su jezik i mišljenje otporni na filozofsko mišljenje i gdje su granice ljudskoga razumijevanja“ (str. 17).

Vodič je podijeljen u četiri tematske cjeline. Nakon autorova Predgovora slijede poglavlja: *Jezik, riječi i značenje* (poglavlje posvećeno trima temeljnim pojmovima iz naslova te ekspliciranju perspektive proučavanja odnosa jezika i mišljenja zastupljenog u knjizi); *Svijest i percepcija* (poglavlje posvećeno autorovoj Hipotezi o nesvjesnom značenju, pojmovima mišljenje i svijest te njihovim neverbalnim oblicima); *Referencija i istina* (poglavlje posvećeno odnosu jezika, značenja i stvarnosti te pitanjima konceptualizacije misli i istine); *Racionalno i intuitivno* (poglavlje posvećeno odnosu racionalnog i intuitivnoga mišljenja te različitim perspektivama pristupanja fenomenima). Na kraju knjige priložene su autorove Preporuke za daljnje čitanje organizirane prema poglavljima knjige, imensko i pojmovno kazalo te pogovor pod naslovom *Matematički um lingvista* prevoditeljice i priređivačice Anite Peti-Stantić, u kojemu je ponuđen jezgrovit prikaz sadržaja i značaja ove knjige, kao i autorova cjelokupnog rada.

Velika pitanja

Budući da je riječ o opsežnoj knjizi složenog sadržaja u ovom prikazu će biti prikazane tek neke od tema koje se u njoj obrađuju. U prvoj cjelini autor otvara knjigu „velikim pitanjima“ te raspravlja o njima (*Što je jezik? Što je riječ? Što je značenje? Određuje li naš jezik naše misli?*), pobliže određuje predmet svojega bavljenja, kao i perspektivu i teorijsko-metodološki okvir istraživanja. Za razliku od tradicionalnih pristupa koji definiraju jezik kao apstraktni sustav koji postoji neovisno o bilo kojem od svojih govornika, polazeći od neobičnog pitanja *Gdje se nalazi jezik?*, Jackendoff utvrđuje kognitivističku definiciju jezika kao sustava (i riječi kao njegovih jedinica) smještenog u glavama govornika koji se njime služe za oblikovanje poruka. Odredivši jezik i njegov leksikon kao nešto što se nalazi u glavama ljudi, autor ukazuje na povezanost jezika i uma, na kojoj se zasniva sve što slijedi u nastavku knjige i što odgovara temeljnim postavkama kognitivne lingvistike.

Drugo „veliko“ pitanje koje autor postavlja u ovoj cjelini tiče se značenja. *Kako uopće definirati nešto apstraktno poput značenja?* — pitanje je s kojim se filozofi i lingvisti suočavaju od samih začetaka promišljanja o jeziku, a njegova kompleksnost ukazuje na razloge zbog kojih je značenje tako iznenađujuće kasno postalo predmetom sustavnog lingvističkog bavljenja. Autor u knjizi „probija led“ postav-

ljanjem naizgled jednostavnog pitanja o tome što uopće znači riječ značenje, ukazujući na višeznačnost toga pojma i uzroke njegove teške „uhvatljivosti“ u okviru strogo zadane definicije. U nastavku se autor bavi obilježjima i raznim aspektima značenja te na kraju cjeline otvara treće „veliko pitanje“ — pitanje odnosa jezika i uma: *Određuje li jezik naše misli?* O tom pitanju autor progovara raspravljajući o čuvenoj Sapir-Whorfovoj hipotezi o međuovisnosti jezične strukture i načina na koji ljudi percipiraju stvarnost.

Značenje, mišljenje, svijest, stvarnost, istina

Drugu cjelinu knjige autor posvećuje predstavljanju svoje *Hipoteze o nesvjesnom značenju*, prema kojoj su značenja riječi, iskaza i rečenica skrivena: dok nam intuicija govori da čovjekove verbalne predodžbe jesu ujedno i njegove svjesne misli, Jackendoff smatra da čovjek svoje verbalne predodžbe poistovjećuje s mišljenjem jer njihov (zamišljeni) izgovor prati osjećaj smislenosti, stoga „same verbalne predodžbe nisu misli, nego su povezane s mislima“ (str. 105). Dakle, prema autorovoj Hipotezi čovjek ne može biti svjestan svojih misli dok se ne uobliče u riječi. S ciljem pojašnjavanja *Hipoteze* naredna su poglavlja knjige posvećena pojmovima svijesti te svjesnog i nesvjesnog, razmatraju se najprestižnije teorije svijesti te se promatra odnos između postavki *Hipoteze* i stajališta o svijesti među suvremenim filozofima i neuroznanstvenicima. U nastavku poglavlja autor se okreće neverbalnim oblicima mišljenja i svijesti — prvenstveno vizualnoj i haptičkoj (dodirnoj) percepciji te pitanjima odnosa između jezične i drugih tipova reprezentacije.

U narednoj cjelini autor se okreće pitanju odnosa između jezika i stvarnosti. Raspravlja se o tome kako čovjek riječima označava predmete, osobe i pojave iz svijeta koji ga okružuje. U skladu s kognitivnom perspektivom autor drži da ljudi jezikom mogu upućivati samo na ono što su prethodno konceptualizirali u svojoj svijesti, stoga se otvara pitanje što uopće podrazumijeva proces konceptualiziranja misli. Završna poglavlja ove cjeline autor posvećuje temi istine, njezinoj definiciji te filozofskim problemima njezina određivanja činom procjene, kao i prednostima njezina proučavanja iz kognitivističke perspektive.

Racionalno versus intuitivno

Završna cjelina knjige posvećena je pitanjima što je to racionalno mišljenje, u kakvom je ono odnosu s intuitivnim mišljenjem i u kojoj mjeri zapravo mislimo racionalno. Nadalje, autor preispituje čemu služe ta dva tipa mišljenja te koja su ograničenja jezika kao njegovog pomoćnog sredstva. Jackendoff u ovoj knjizi zastupa stav da veličanje racionalnoga i zanemarivanje intuitivnoga mišljenja nije opravdano te da „racionalno mišljenje nije ni jedini ni najviši cilj našega mentalnoga života te bi intuiciji trebalo posvetiti barem istu takvu pažnju“ (str. 268) jer „[...] ono što doživljavamo kao racionalno mišljenje nužno podupire temelj intuitivne procjene. Intuicija nam treba zato da nam kaže jesmo li racionalni!“ (str. 237). U zaključnom poglavlju autor raspravlja o postojanju različitih perspektiva znanstvenog i filozofskog pristupanja fenomenima te ukazuje na važnost njihova osvještavanja, poznavanja njihovih prednosti i nedostataka te pravilne primjene u odnosu na predmet i cilj proučavanja.

Praktični vodič kroz mišljenje i značenje Raya Jackendoffa knjiga je o višeslojnoj premreženosti jezika i uma, a svjedoči o tome što se sve posredstvom jezika može spoznati o ljudskom umu i mišljenju — temi o kojoj se i danas tako malo zna. Iako je riječ o knjizi namijenjenoj široj čitalačkoj publici bez nužnog lingvističkog predznanja, valja istaći da zbog složenosti problematike kojom se bavi ona ipak zahtijeva čitateljevu punu pažnju i usredotočenost. Toplo je preporučam svakome zainteresiranome za tajne funkcioniranja ljudskog mozga i mišljenja, jer jezik doista jest prozor u ljudski um.

СРБОЉУБ ЗОРИЦА: ПРИЧА ЈЕДНЕ ЖЕНЕ, СРПСКО КУЛТУРНО ДРУШТВО „ЗОРА“, КНИН-БЕОГРАД, 2016.

НЕДОРАЂЕНА КЊИГА

пише: Слободан Грубач

Понављам, „Прича једне жене“ Србољуба Зорице је необрађени дијамант, књига са двадесетак страница достојних Шимуновића, красно вођене приче, одлично креираног lika Љепосаве, дивних пејзажа, буре, документарна у описима живота, навика, обичаја и језика Равних котара и Буковице

Србољуб Зорица рођен је 1949. године у Кожловцу код Бенковца. Просвјетни радник, новинар, директор у Бенковцу те професор српског језика у Сурчину. Живи и дијели судбину прогнаног српског народа.

Објавио је књиге *Нових надахнућа врело*, Загреб (нема других података), *Шапат крша и сјенка снова*, запис о далматинском селу Кожловцу, Београд (нема других података).

У својој трећој књизи *Прича једне жене* на овитку истиче своје намјере:

„Оцртан је лик једне жене у устаљеним стегама чији су коријени у давној прошлости. Ријеч је о својеврсном настојању да се разоткрије неправда према жени и невоља која се из крутих начела рађа у њеној свакодневници“.

Прича је потресна и трагична. Осамнаестогодишњу Љепосаву отац удаје, предаје сеоском женскару, удовцу са троје женске дјеце и одбеглом другом женом која ће се вратити у кућу, па ће удовац спавати између двију жена. Након њеног писма отац је враћа кући гдје рађа сина којег судски мора предати бившем мужу. Удају је за богаља у породицу са тридесетак чланова.

Рађа сина, али ни то је не спашава понижења, ни њу и њеног мужа и батина најстаријег дјевера Стевана, који је замијенио изнемоглог оца. Опет се враћа својој кући, оставља малог сина. Отац је изнова даје удовцу Павлу са четворо дјеце. Роди опет сина, па двије кћери и сина. Други је свјетски рат, старији син гине од гранате.

Подложност, послушност, бескрајни радови, мука да се дође до хране и најскромнијих потреба, свакодневни терор мушкараца у опхођењу и поступцима, најзад и батине обиљежит ће Љепосавин живот. Мали предах у трећем браку када је остарјела, нови грађански рат, трагедија народа, погибија најстаријег сина и снахе, лијечење у книнској болници, уже око врата у својој кући, убиство или самоубиство — завршетак је Љепосавин.

Прича (истинска судбина жене — истакао нам је аутор на промоцији 12. новембра 2016. у СКД „Просвјета“ Книн) је својом трагичношћу фасцинирала Србољуба Зорицу. Приступио је писању таквог сижеа и насловио га неутрално „Прича једне жене“.

Настала је подужа приповијетка, око сто педесет страница. Лик Љепосаве је остварен до тананости описа изгледа, размишљања, рада, поступака, њених вјештина, говора, изјава и сукоба. Доживљавамо је живу, увјерљиву у сваком тренутку. То је основна вриједност приче. Описи послова, пејзажа, временских промјена и ненадмашни описи буре изузетно су увјерљиви. Писац биљежи аутентични говор, идиом Равних котара и Буковице па ће ова књига бити добар извор за изучавање језика који нестаје. Описани обичаји, начин живљења, изглед ношње, сви послови у кући и пољу, порођаји, одгој дјеце, судбина људи, права фреска, готово документарна социолошка и етнографска студија.

**„Оцртан је лик једне жене
у устањеним стегама
чији су коријени у давној
прошлости. Ријеч је о
својеврсном настојању да
се разоткрије неправда
према жени и невоља која
се из крутих начела рађа у
њеној свакодневници“**

Зорица је исписао двадесетак прекрасних страница, десетак дивних уломака у описима. Међутим, шта се десило с овом књигом? Прочитао сам је неколико пута, с оловком у руци, чудио се, љутио и одушевљавао појединим страницама. Како оцијенити ову књигу? Шта уопће рећи? Или је препустити њеној судбини.

Писац је имао дијамант у рукама, наравно дијамант нађен у природи, али није имао снаге, воље, вјештине, знања да упорно бруси и изведе фасете па је остао мутан, недорађен, са пар просјаја у двадесетак страница при крају књиге.

Реченице обезвређују сувишне ријечи. Свега и свачега у Зоричиним реченицама има. Почињу са И, А, и осталим везницима. Оваквих почетака реченица има толико да умртвљују причање и опис. То замара читаоца, одаје невјештину у писању, реченице су оптерећене сувишним додацима, уметцима или жељом да се нешто објасни сувишним гомилањем ријечи блиског значења итд.

Онај, њихово, ипак, чак, као да, донекле ове, ондашње, некако, баш, овакве и сличне ријечи уметнуте испред или у средини реченице умјесто директног описа, упропаштавају

смисао и значење свега. Неприродних и натегнутих реченица има превише, синтагма из петпарачких књига такођер: *у провалији живота, жељне загрљаја, његова краљица, оду радости, патријархални поглед, како су је навике водиле, усуд искован вољом других, и пружи јој подршку, ново поглавље живота, гранути прихватљивија животна стаза, отвори нове странице у животу, кроз безвољну брачну воду, неке нарочите раскрснице у животу...* Ово сам узео из првих тридесетак страница да бих доказао тврдње о недорађености рукописа.

„Дакање“ (да кажем, да видим, да мислим...) је негирао још Маретић. Књига је сва у том „дакању“. Увјерен сам да то није особина буковичког говора па и то придоноси монотонији, могло се чешће употребити инфинитив.

Понављам, „Прича једне жене“ Србољуба Зорице је необрађени дијамант, књига са двадесетак страница достојних Шимуновића, красно вођене приче, одлично креираног лика Љепосаве, дивних пејзажа, буре, документарна у описима живота, навика, обичаја и језика Равних котара и Буковице. Књига је то парадокс и недорађености, лоших поредаба, баналних додатака и уметака непотребних у писању.

**Подложност, послушност,
бескрајни радови, мука
да се дође до хране и
најскромнијих потреба,
свакодневни терор
мушкараца у опхођењу
и поступцима, најзад
и батине обиљежит ће
Љепосавин живот**

Мислим да би аутор требао изнова написати исту књигу, очистити, средити и поједноставити реченице па би прича засјала у својој могућој љепоти.

Наши издавачи очито немају критерија, немају рецензената и људи који живе за књигу. Зорици је требало помоћи да с мало више пажње и труда напише добру књигу. Он посједује дар запажања и вођења приче, дар лијепог писања, мало савјета учинило би ову књигу значајном.

Непотребне аматерске слике на првој и задњој корици унизили су графички изглед књиге, лик равнокотарске жене сведен је на карикатуру. Нажалост, у књижевности пут од успеха до неуспеха зна бити врло кратак. Прошао га је и Србољуб Зорица.

ГОРАН ЧОЛАКХОЦИЋ: *НА КРАЈУ ТАЈ ВРТ*, СКУД ИВАН ГОРАН КОВАЧИЋ, ЗАГРЕБ, 2015.

ЖУДЊА ЗА ТЛОМ

пише: Срђан Гагић

**Чолакхоџићев песнички свет:
то је свет смене годишњих
доба, земљиних циклуса, лирска
енциклопедија биља, те интимна
онтологија односа човека и
природе у стиховима који се,
пored изразите интуитивности,
одликују скоро опипљивом
чулношћу и добрим познавањем
света о којем се пева**

Сваке нас године језички простор који називамо регионом обрадује са неколико добрих првих књига које углавном дугујемо још живој институцији књижевног конкурса. У години која је иза нас, међу песничким првенцима издвојила се збирка „На крају тај врт“, награђена на *Горановом прољећу*. Аутор збирке, Горан Чолакхоџић, у тренутку објављивања, пажљивијем читаоцу био је већ познат као преводилац неколико књига и песник који је поезију објављивао у књижевној периодици и на порталима. Првом збирком се утврдио као зрео песнички глас, чија поезија квалитативно надилази генерацијски оквир.

Чолакхоџићева збирка успешно је конципирана, кохерентна и заокружена. Композиција збирке изграђена је кроз пет песничких циклуса различитог обима и песничких форми – од делимично римованих строфоида до песама у прози, које се померају кроз временске циклусе и прате просторна транспоновања песничког субјекта, да би се напослетку вратила ка *врту* као полазишту. Аутор се кроз различите конструктивне и ритмичке јединице креће с лакоћом доброг познаваоца језика, његовог ритма, лексике и вешто се њима поиграва. Природа није само импресионистички пејзаж очекиваног колорита; то је цео каталог онога што је чини системом који треба разумети, дешифровати, у којем треба очувати властиту позицију, упркос цивилизацијском одмаку од њених простора.

Збирку отвара стих Ивана Шамије *Дане сам проводио припитомљавајући смрт са вртларском стрпљивошћу*, који не само да декларативно опредељује аутора према овој поезији, са којом је

Чолакхоџићева поетика блиска и сродна, већ и најављује неке од главних тематских преокупација, што ће у коначници конституисати тематско-мотивски оквир збирке *На крају тај врт*. А врт је, као култивисани лик биљног света и његових становника, део елементарног човековог окружења, интегрисан у оквир савременог постојања; он је и на почетку и на крају збирке, као што је и на крају животног циклуса. Књига свој зенит достиже управо у песмама посвећеним врту – оном који се налази на спојници између природе и града, који за лирског субјекта има смисао резервата у којем се чувају човеково стварно порекло и коначно станиште.

Почетним стиховима првог циклуса, који носи назив *Детаљне припреме*, већ смо уведени у Чолакхоџићев песнички свет: то је свет смене годишњих доба, земљиних циклуса, лирска енциклопедија биља, те интимна онтологија односа човека и природе у стиховима који се, поред изразите интуитивности, одликују скоро опипљивом чулношћу и добрим познавањем света о којем се пева. За разлику од оних песника природе који у комуникацију с њом улазе са осећањем странца, у коју се измештају из другачије свакодневице као неко ко се од природе већ одделио, те покушавају из ње да апстрахују некакав виши смисао постојања и апсолут – природа је код Чолакхоџића она у којој постоји интегрално место за човека које није доведено у питање чак ни његовом отуђеношћу. Чолакхоџићева природа је сукус по себи – она сама је иманентни смисао света, оно видљиво је већ по себи поприште смисла. Аутор *Врта* није мистички песник – код њега је корпус природних ликова света оно што по себи даје увид у суштину, што себе осмишљава, собом опстаје.

Први циклус доноси неке од најуспелијих песама у збирци. Већина, а нарочито оне које говоре о сложенем односу лирског субјекта с природом, указују на зrelu, комплексну песничку свест. Ово нису у намери дескриптивне песме – односи, перспективе и чулни импулси које лирски јунак *Врта* перципира, само су његове и не одговарају увек стварним пропорцијама и односима. Оне проистичу из Чолакхоџићеве оптичке инвенције, из способности онеобичавања уобичајених односа, те баратања оригиналним, сликовитим стилским средствима. Треба одмах на овом месту рећи и то да у Чолакхоџићевом првенцу готово да нема неуспехних песама. Ако је понешто мање убедљив у појединим песмама жовијалног, лудичког штимунга, које говоре о љубави и телесности као могућем односу с другим, каква је, рецимо, *Ab ovo usque ad mala*, то се евентуално може приписати различитом доживљају и хијерархизацији коју љубавна тематика заузима у овој поезији, али никако и песничкој инсуфицијенцији. Љубав и други нису један од фокуса Чолакхоџићевог првенца и у складу с тим га треба и читати.

Обред иницијације читаоца почиње *назнакама*, које долазе истовремено кад и за самог лирског јунака – оне најављују јесен, јављају се тек *ријетко и кратко* а коначан весник је *прво јутарње стезање у грлу* које уводи јесен са спољашњег, на интимни план. Она продире физички; лирски субјекат и сам осећа физичке промене које доноси нови годишњи циклус. Тако се назнаке са простора природе преносе на интимно које је овде, понешто неочекивано, сам организам: ако као транзит интимног

схватимо тело, и то његову унутрашњост, шупљину, онда човека видимо као нераскидив део природе који се и сам трансформише осећајући кретања у природи, чије физичке и психофизичке промене као што су грлобоља, псоријаза или меланхолија, долазе очекивано, као и промене које се виде у врту. Такво је пенетрирање обострано – нешто касније у збирци, у песми „стајали смо и користили перфект“, и човек физички продира у утробу земље: *сада обојица гурамо шаке у податну таму/ све се догодило док још и није, добра је земља.*

Први циклус који нас уводи у атмосферу природе која се гаси, заправо нас упознаје с лирским субјектом који у том гашењу саучествује. Гашење природе у хладна годишња доба претвара свет у велики зимски сан, а сан је увек један начин умирања – па тако и онај када, ујесен, лирски субјект чека *увијек бескрајно стрепећи од тренутка/заспавања, јер се не може исјећи, спознати, с њим/преговарати,/јер је исто што и смрт („Ушушкавање“)*..

Однос субјекта и природе превазилази релационизам посматрач: објекат посматрања. Он природи приступа жудно, тактилно, њени елементи постају прави Други ове збирке, с којим лирски јунак жели стапање, јединство. У овој поезији *фетишки објект опет је храст*, а слика усамљеног мушкарца који обожава стабло можда је и амблемска фигура Чолакхоџићеве поезије. Припадати другом могуће је само у смислу парцијалне, телесне интимности – стапање и јединство с природом препознају се као могућност крајње идентификације и припадања, стапање с другим је увек оивичено свешћу о неприпадању, о немогућности потпуног јединства, на крају и свести о одељености. Прави еротизам ове поезије је у скоро антропоморфном осећању природе и њених облика; крајње узбуђење које сублимира у себи и жудњу и духовно искуство долази од природе, боравка у њој, интимног односа лирског субјекта са другим елементима природе који се реализује у контексту шире схваћеног припадања човека овом систему. Лирски субјект који тоне у сан осећа на телу прекривач као додир *шумског тла под леђима/твојега длана на бедрима („Ушушкавање“)* и то је хијерархија која се доследно поштује у поетском свету Врта – природа је увек примарна сензација, другог је лако волети само (*...кад не знаш/како проводи задњих пет минута прије спавања/кад си уверен да леже анђеоски („Рукама гробљима“)*). На крају дана, човек је елементарно сам, *базично стање је одвојеност/одсуство default („Аубаде“)* и у таквој концепцији нема простора ни могућности за потпуно препуштање другом. Лирски јунак ове поезије само као човек природе, дакле, тек кад је са њом решио (све оно што има *неријешено с градом*) може ући и у интеракцију с другим – не да би кроз љубав доживео духовну екстазу, већ да би кроз интимност и телесност испојио један од сегмената своје природе, али потом заспао сам.

Субјект Чолакхоџићеве поезије поседује знање о земљи – оно је и свест која га најдубље одређује. Али ово знање није (само) интелектуална категорија – то је и унутрашњи позив и фиксација: *то се ваљда батргају моји гени/сто посто сељачки, детерминистички,/и нешто грубо у мени жути за тлом („Или, Живот у шуми“)*. Знање о земљи је *урасло с годинама* и оно није тек фантазма – преноси се причом, оно је наслеђе, па су кључни ликови Чолакхоџићеве поезије фигуре деда и баке, који га отварају ка том знању што води до крајњег припадања том свесветском врту, земљи која се спознаје и с којом се само тако и може – у односу узајамног разумевања.

Време проведено далеко од природе или оно кад природа и сама мирује, слива се у *дуге ноћи без раста*, чиме се лично кретање, раст, промене смирују или интензивирају заједно с природним. Насупрот таквог просторно-временског устројства, постоји и један паралелан свет који има своје законитости, а које су, чини се, лирском јунаку ове поезије даљи. То је простор града, којем су посвећени циклуси *Нешто неријешено с градом* и *Зрели крајолици*. Док је приступ природи органски, према граду се лирски субјект поставља као према феномену, он је и у познатим градовима посматрач и туриста, креће се уочавајући генеричност и суштинску непроменљивост као својства града, која постају сагледљива тек кад се из сигурности собе загледа у град и уочи законитост: *унедогад ће се настварати неколико зграда/двдесетак улица (...)* („Помак према црвеном (И)“). Међутим, генеричност није бесконачна, недогад је ипак сагледљив – лирски субјект долази до тачке после које *град се није градио даље* и то је усуд града – он ће *док ја будем имао озбиљна разлога вјеровати да се мијењам, морати увијек остати исти*.

Рекли бисмо да је непроменљивост града заправо само другачија врста променљивости – оне прогресивне, линеарне, која у већој мери зависи од воље својих становника, а у мањој од промена које условљавају природна и космичка кретања. Лирски јунак ће тако и у граду потражити – врт; оно што га највише привлачи у урбаном амбијенту је ботаничка башта, фрагмент природе из затворених врата у који жели да продре. Ово продирање поново поприма еротичну визију и позива у помоћ другог, оног који ће саучествовати у отелотворењу потребе за продирањем, док изван свега остаје град, оличен у далеком, неиздиференцираном звуку трамваја, који и у самом себи, бива потиснут у други план пред сензацијом биља и растиња.

Песма *Архитект*ов сан нуди пред сам крај збирке једно могуће разумевање филозофије градитеља, креатора – архитекта утолико може бити и онај који је над природом саградио град, наменивши га човеку, који сласт налази у томе што град постаје јединица, ћелија човековог постојања и трајања. Град сам поприма свест оног који га ствара, превазилази га у времену и дешифрира механизме који га изнутра оживљавају, а у чијем је средишту – човек. Шире, архитекта је и онај који је створио песничку конструкцију *Врта*, онај који и сам своје поетичко утврђење гради на чврстом темељу природе, само што овакав градитељ од ње не одступа, за њега се природа не интегрише у солидну конструкцију улица и зграда као исечак – она је, напротив, њен најважнији део. У финалу, лирски субјект сања свој свет у којем оставља град да траје, а своје путеве окреће ка просторствима земље, стварајући ипак недоумицу – да ли природа и даље опкољава градове или су градови већ опколили њу: *никад, међутим, не улазим/радије лутам по каменим стазама сунчано-/хладним, које се обично/здесна отварају далеким равнима пунима/вјетра*. („Зрели крајолици“).

Првенац какав је *На крају тај врт* пред аутора ставља и очекивања од следеће збирке, нарочито у погледу тога како ће се и куда даље његов лирски субјект кретати. Да ли ће разрешавати нерешене односе с градовима, откривати нове потенцијале и могућности љубавног и еротског односа с другим као оног што може превазићи границу пуке природне нужности или ће пак дубље продирање у врт коначно из микрокосмичке прећи у космичку поезију – остаје да видимо.

ŠRAPNELI

Danilo Lučić

Danilo Lučić, (1984) rođen u Beogradu, završio osnovne i master studije na beogradskom Filološkom fakultetu, na katedri za srpsku književnost. Objavio zbirku pesama "Beleške o mekom tkivu" (SKC Kragujevac), za koju je dobio Brankovu nagradu za 2014. godinu. Uređuje portal za književnost i kulturu glif.rs, a urednik je u izdavačkoj kući *Kontrast izdavaštvo*. Organizovao pesničke večeri ARGH! Bavi se fotografijom i video formatima, objavljuje poeziju i prozu u štampanoj i elektronskoj periodici. Živi i radi u Beogradu.

• ako savladanom neprijatelju produžiš život
svojim monologom trijumfa siguno ćeš izgubiti •
rekao mu je da njih dvojica zapravo nisu toliko različiti.
naivčina se na to i ovaj put uzvrpoljila • smrt od nestašice

lekova, smrt od samoće, smrt od male penzije, smrt od sramote,
smrt u izlizanoj fotelji pred načetim pivom i hladnom pastom •
sva sreća da nije to u pitanju, takve smrti se odbijaju •
nije kasno, pridruži mi se • do vraga s tobom • (*brise pljuvačku*)

s lica, polako, pa sve energičnije) • šta li je u ovoj mračnoj
prostoriji ono pravo oružje ili oruđe? vreme nepovratno curi,
a tenzija raste kao plik • onaj uvodni seks je došao prerano.
ono medno dupe, one zrele butine, one ukružene bradavice •

burence je silovito škljocnulo na svom tranzitu i metak je sad
u kući smrti • ali neko uvek uđe, neko se pojavi, ili nešto •
svetlo i novo, jer te se stvari neminovno iskoprcaju • BANG! •
zadnja misao mu je bila dokle će više umirati

ahmatowitchu • ne mogu i dalje da te povežem
sa ovim digitalnim svetom • a sa kojim moramo
da se kako znamo i umemo svikavamo • možda
si previše dugo postojao kao ime i prezime

na koricama drage i bliske knjige • a sada kada se
stvorio kanal komunikacije gde na drugom kraju
treba da bude neki čovek to neće tako lako da se
uhvati za svest • čudno mi je svaki put kad

se setim ili pomislim da zapravo mogu da ti pišem i da
pričam sa tobom • dugo si kažem bio stih i slova • čak
i onda jednom kada si nam bio gost u onoj kući • nije
te zapravo bilo na horizontu mojih živih bića • ostao si

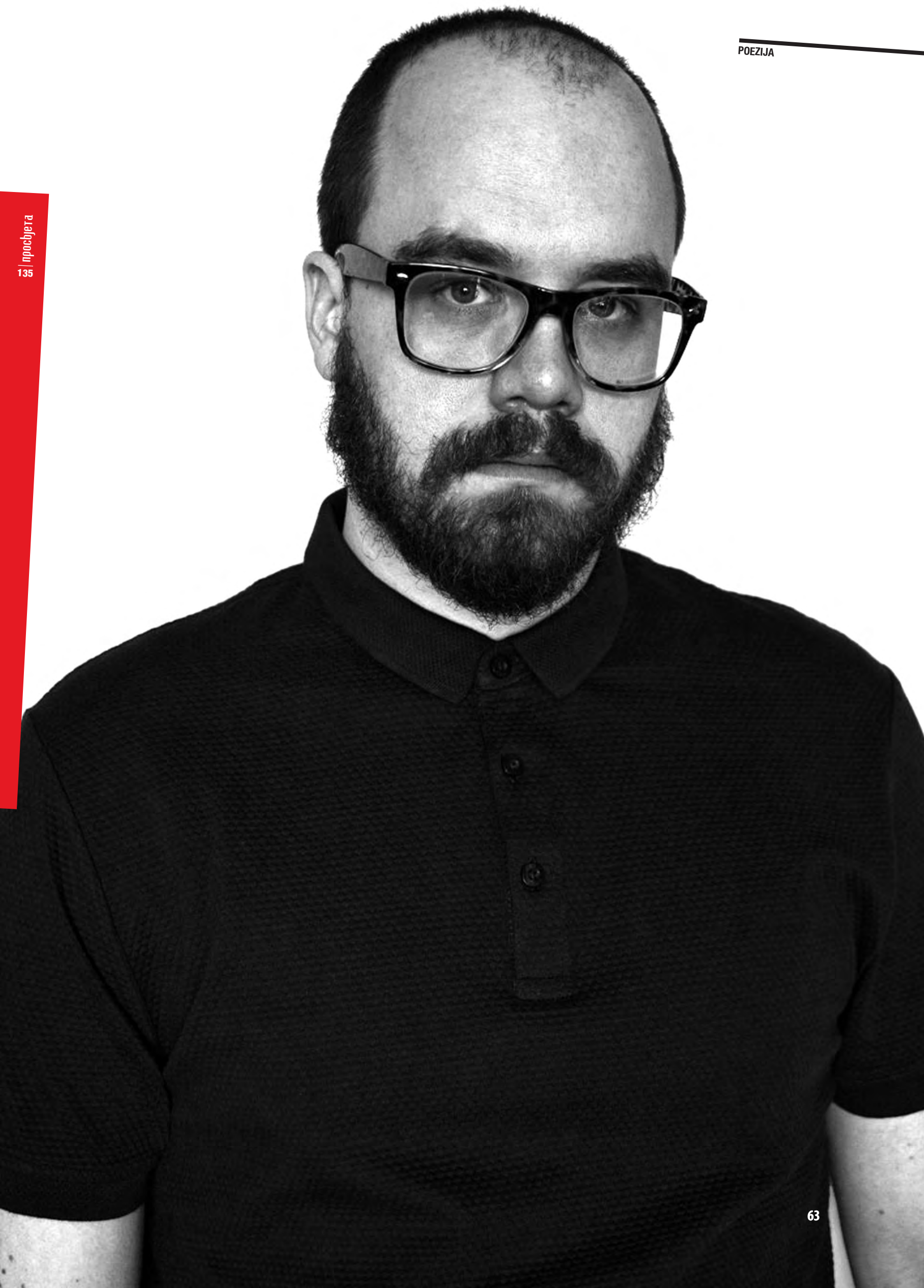
izgleda ahmatowitchu nekakva avet teksta • čovek-pesma
• neljudsko biće što se uvek obraća bez glasa • zato mi ne
zameri što mi evo treba uvek neko vreme da se setim da
postojiš • da mogu od tebe da dobijem a i da ti pošaljem reč

pružila je iznemogla i nepokretna ruke prema meni •
prihvatio sam zagrljaj da osetila na mom vratu kako kulja
krv • i kako u mom znoju nema smrada od lekova • tako
se na umoru nasmejala i rekla „Dobro je, srećo, dobro“

• sreća mi je kad samrtnicu nahranim • i prepovijem • jer
sam samo tada živ • samo tad sam čovek • znam i ja da
će me jednom odavde iseliti i više me nikad neće vratiti
• sećam se „gde si kad je u smrti/neko rodio majku“ •

zato što se o njoj piše • a ona ne usložnjava već samo
umnožava • nisu u noćima strašni jauci što ih oparaju • već
one nesnosne tišine što posle njih eksplodiraju • tad se više
ne zna šta dalje i kako • ruke su slomljene • oči su bušne

u dubokoj noći • kroz ulazna vrata stiže nevidljiva svita
• razmešta se duž zidova sobe • osmesima kao da mučenici
čestita • gospodarica ceremonije stiže poslednja • elegantno
će preseći žicu • tada se jaucima najavljuje početak slavlja

NASLOV

objekat za letenje
zamrznut u nečemu?

krug pod opsadom kocke
telo od soli koje ližem u uspomenama

virtlog u virtlogu
Grozno.

sloboda žulja i širi se kao alergija kožom
izlomljene stranice knjige puštene unazad

svršene pripreme za eksperimentalnu pobunu
konstantno sladak jezik

nigde ni trunke azurne
ČARNOJEVIĆ: (*navlači bele rukavice*) Gde je život?

u čekanju
u čekanju

KONZUMACIJA RADNJE

glagoli za razaranje žive sile
ovo je zapravo najbolje što mogu

mora se ustanoviti odgovornost za vreme
lenjo. nagojeno. zaglavljeno u otvoru za vrata.

u Nipponu mi je kupljen foto-aparat
ima dijakritiku
koja pokreće mehanizme

kako ljudi govore istim jezikom
a da se nikad u životu nisu videli
niti zavoleli

kajgana i u njoj kari i origano u njoj
jutra koja počinju mojom sobom

podlistak *Poslovi* išaran neakvim tekstovima

otac mi je počeo da gleda rijaliti emisije
a ja čupkam nokte
dobro smo i lepo nam je ovde

ALGEBRA TROPA

taština je sve
i ona sa čovekom pada u prašinu

bele stabljike labudova

nedelje što nas bude kraj novih ljubavnika
zubi se isperu kafom
na vratu dremaju duboki kolutovi mirisa

napad plesa u vidu refleksa
kasnije ću te upoznati sa jednom što toči hladna vina

sažvakane vilice ko slatkiš
crkva svetog maka

ja sam planina na koju ne mogu da se popnem
ne prepoznajem umore što su minuli

pre ili kasnije
moraš biti bog

Ibid.

Treba sići u donje podrume pune prvobitnog mraka ali u tren pred iskru Tamo je bunar na čijem je dnu kalpak sa bivoljim rogovima i slomljen mač kojima nam mrtvi kroz naslage vremena tutkaju istoriju u šake a mi mlečni ukipljeno stojimo Ljudi su mali za tu istoriju koja najčešće balavi na teškaše i ti su ljudi mali slani crni kao suncokret i vlaga se skuplja u njima Zastave su prekrojene u zavese jer smo stari i iznemogli kao rock 'n' roll Ime će se davati samo onome bez čega se ne može i to će biti proizvodnja po najkontemporalnijim standardima Obezglavili smo tolika pitanja a bez glave i aždaje još malo trče po dvorištu Vreme nam je zarobljeno kavezima u obliku dečjeg tela a to mi je polit-poetička parola isto kao i budućnost Moraš proći očitavanje kapilara i testiranje žlezda na terorizam da ti se odobri pristup inauguraciji mesije pred zaparloženim kolektivnim iskustvom A on bez straha od antropološkog pesimizma korača jasno kao dan kao mladost kao san i govori: *Poetica progeria*.

Ibid.

Ako me već označiš brendom terminologije makar imaj svesti šta mi time sve oduzimaš Rekla sam ti već da si mi potreban kao muholovka i da se trudim da mi primanja budu čestita i učestala Brijem se ali se i depiliram i u tome vidim neki svoj suštinski podvig koji ti uskraćuje pravo na pitanja Imao sam česte posete vikendima i posle svakog bih noći provodio pokušavajući da progutam svoj jezik Bailey Jade ne zna šta je ali može znati sigurno da je nešto što ja žudim dok prolazim među srećnim umotanim ljudima I zubi i duša su mi čisti pa sam zato možda jedva osetila prvi žar cigare koji sam uklopila u mozaik kože Osmatrala sam sebi seme kako se sliva niz butinu a izgledala sam kao bračno putovanje Takvo je vreme prema nama da nas razlikuje samo u internet kategorijama Hteo bih jednom da napravim kućicu i u njoj malo čajnog posuđa da izgazim nepristojnom štiklom Ja sam festival na stomaku i krećem se na pesnicama tražeći tople supe časovničarima Molim vas kada mi budete dolazili čudovište se odmara na uzici i ne voli da ga bude ukoliko nije u pitanju sladoled sa pistaćima Negujem nokte tako da budem sama sebi najlepša jednog dana kada dođe vreme za otkup.

Ibid.

Dogodi se ponekad da kao što je cement pronađen mnogo pre nego što je stvorena tehnologija za proizvodnju cigli u meni dođe do stvaranja rečenice za koju još uvek nema konteksta u koji bi se kako treba uzglobila i relativno brzo ta se rečenica pretvori u bombu koja bi svakog časa mogla da eksplodira ostavljajući za sobom pustoš logoreje.

ЦВЈЕТУША И ДРУГЕ ПОЈЕДИНОСТИ

Милош Кордић

Цвјетуша, та дремежна, мркозелена бесцвјетна биљка (иако бесцвјетна, народ је свеједно назива цвјетуша), расте уз поток, чији је ток заувјек уцртан дрхтавом оловком мог дјетињег сна у давну очеву *Свеску отетог завичаја*. Расте у хладовини крошања високих жоха и младих, још неиспуцале коре врба жутичица.

И прва ми, чим се загледам у ударима бујица излокану и жилама тог и другог листородног дрвећа уквржену обалу и у друго биље по њој, зауставља поглед на себи. И усваја га и чува да нешто од тог вида имам и за касније.

Јутарње птице међу првим раноранкама овог љековитог и као свим живим воденим бојицама оликаног припоточја, одмах послје лавежа паса, пробуде се и одлете своје царству: у бескрај.

А поток се чује шумом што се појачава и оним звуцима које су му птице, до повратка, за што бистрији гргољ оставиле.

Те ми се послје неколико часака без свијести (вјероватно од свјежине росе више Божјег него мог неба, које су прије било чијег устајања оштрином свог тачног лавежа отворили поменути пси овог и њима наглувог свијета) учини као да никад ту, поред потока, нисам ни живио ни било шта дисао.

А јесам. Јер сам се и у безбројна јутра прије овог спуштао стазом којом се и срне спуштају на своја жестином црвенила тог истог неба, као на ријеци Јордан, на примјер, обојана појила.

За то вријеме цвјетуша, и не једна, упорно, као локвањи на некој од с њима богатих слика Клода Монеа, расте и брже од мог погледа у себе.

А кад се птице врате, биће то исто оно мјесто на које сам се, пун радости, у она из очеве свеске давна времена тајно привикавао. На коме сам, умишљен у своју слободну птичју бесконачност, уза само на кратке часке без свијести заиста незауостављиво дисао.

За неко друго вријеме, осим тога, нисам тада знао.

А све је то сада, у мом дјетињем сну о цвјетуши овог јутра, и њен први просјај у мом невидном оку.

*

Борхесова пјесма *Срећа* почиње стиховима: *Онај што грли жену је Адам. Жена је Ева. / Све се дешава први пут...* Послје тога није било потребно понављати како је зора још далеко, како је њен камен на коме седим хладан, како ће сунце кад почне да се рађа бити птица изнад, и једно дрво, све зелено, постаће круг који нико неће знати да опише. Јер неће се десити први пут.

Лист јасике док трепери је лист који може и да се чита. Његово треперење је и за дисање. У дубини земље коријен је и мојим плућима. Само срце зна како је то горко (кад је горко), како се покаткад све враћа одавде, од овог истог камена, ка извору.

И славу је на грани. Ускоро ће се огласити. Па ни то што је први пут неће бити тишина коју сам до малоприје слушао.

А оно што је било истина, није било ни први ни посљедњи пут. И док ми се она, та истина наине, пресијава у откинутим крајцима мјесечине, рибари у даљини, а она је и моја зима, извлаче мрежу с разним облицима живота за нечија гладна уста.

И све је сада препуно мудроцрне дубине која ипак не боли.

На видику су рубови пута до зоре која је такође далеко. А Борхес у *Похвали тами* вели како *Старост* (тим именом је други зову) / *може бити доба наше среће...* А од Среће сам почео. Можда само први пут. Уколико је и мјесец оно што остаје а да је љубав. И поља са снијегом по коме развијава југо — до новог дана који је тек сјећање на све што ће поново бити још једном.

Можда и Ева која ће грлити Адама.

*

Кога то опомињу непрегледна поља цвјетова тратинчице (сунчеве невјесте, бијеле раде, крснице, красуљка, искрице, катаринчице, дрнице, бјелке... и како је све не зову), биљке планете Марс, на тратини Чечевице, а поред Суње ријеке наше мале?

Сунце им се рађа исто као што им се одувјек рађало. И тада почињу да им се отварају цвјетови.

А кога опомињу? На какву се то побуну спремају — у ваздуху своје свјетлости која је наша суђена љековитост?

А онда ће тратином наићи нечије дијете па ће убрати неколико најизраслијих цвјетова.

И то ће бити опомена за све нас који нисмо издржали.

*

У три мале саксије израсле и први пут ове године процвјетале афричке љубичице на прозору нису читава Африка у нашем животу, кажем жени.

Све што се овдје сакупило још је и топлије од њих, вели она.

Јутро је за љубичице најповољније доба дана. И дјечји гласови с асфалтног простора испред зграде, такође. Само на спољној страни прозора, на поцинчаном лиму, остала су два голубија перца као сјећање да смо и ми некад давно били ту. Као истина коју је за дугих зима топио снијег.

Ноћу, често, и до нас однекуд допире пјесма, тишина изнад нас зауставља се при самом крају онога што смо сањали, а наше ријечи, које обоје ћутимо, буде нас у свакој од рана које нам се понављају.

Три афричке биљке у прозору, њихова зимзелена бљештавила, наша жеља да их бар понекад додирнемо — све се то стапа у оно што би и оне хтјеле а не могу. Па су с јесени, и с нама и без нас, топлота која ће их, по ријечима моје жене, ускоро стићи.

А ми ћемо тада бити далеко. И нећемо знати да су оне и нама можда поново процвјетале.

У три мале саксије и нашег живота од Африке, кажем жени.

*

Птица је срце. Оштрим летом она сијече љето на дио који припада небу и дио који остаје пчелама. Она лијечи очи оних који су тужни.

И кад је небо високо, а оно је ујутро највише, и кад се листови јавора осипају с њега, а то је и крај љета, птици у јавору наша испружена рука знак је да смо је с радошћу дочекали.

Стога би сваког јутра требало проћи испод јавора, због птице: небо је ионако њено. А земља је она ружа свог грумена која нас, гдје год да смо, стрпљиво чека.

*

Земља и небо, мрачна беспућа, огромне количине снијега на сликама фламанских мајстора, шибице у рукама дјетета које могу да изазову пожар, прозор без стакла на једној и стакло без прозора на другој страни и стихови Теодора Љубавића, штампара из Горажда, који је живио и стварао у првој половини 16. вијека: ... *И где да се скријемо / или одбегнемо? / земља и небо, / сунце и месец, / звезде и море, / руке и бездани / вапију на ме...*

И ако се отворе врата, нико се неће смиловати и пружити нам корицу хљеба.

А унутра се говоре молитве, тама је непропусна, камење стећиво урушава се и сипи њеном густином. Док смо ми још увијек пред вратима.

Али снови, и да јесмо или нисмо унутра, носе нас на другу страну. Тамо гдје су говори другачији, гдје се из грла шапутаво осипа много тога што је вјековима скупљано и чувано за дане кад ће и на тој страни неки путник намјерник испружити руку и затражити...

А одатле, од ријетког и ниског храшћа улази се у пустињу са змијама које су на сваком нашем лијеку и нашим рођењем нацртане.

И све тако — до звијезда и мора, до слике умотане у платно на коме пише: *Данте: Пакао*. И то је та *Комедија* коју су оставили нама да је ми насловимо: *Божанствена*. Па да се увјеримо како је доље све мраком потопљено: у седмом или деветом кругу, свеједно.

А вода не тече — пустиња је, оазе су питање вида, по динама безбројне расуте кости, а нечији коњи ипак се и с друге стране, сами, без јахача, враћају.

Водич нас зауставља: предах је.

Јер земља и небо, мрачна беспућа, јер стопе у пијеску и гуштер који само што није побјегао с тог на друге језике непреводивог, у сопствену провалију урушеног мјеста и с до костију густог, непредвидивог вјетра.

*

Све је кратко трајало, и ова старост за коју сам мислио да је света биљка, да нигдје не може да се укалеми осим у ружи свог живота, да је срећа ријеч којој се не откида перце по перце како би се бројало оно што би требало да припада теби, мени...

И њима, само кад се врате по колијевке које нису стигли да понесу. И по језик љета који су у страху оставили.

Неко ме је на путу иловаче и камена зауставио и казао како ћу за ту старост морати да мислим да је сан.

Јер нема више гробова до којих се не може стићи.

*

На почетку свега су дјеца. Њихови први кораци у игри, њихов напредак у васпитању, њихова никад освојена мора у сликовницама, острва окружена китовима с растињем по њима у *Коњићу Грдоњићу*.

И с дјецом се провлачимо кроз слова ишарана по хартијама раскупусаних њихових свески, цртамо им небо с птицама које су и нама налик на њих, на дјецу, огледамо се у њиховим рукама, кад смо ми жедни — дјеца пију воду, кад смо ми гладни — дјеца једу хљеб наш насушни... А онда

расипају латице цвијећа како би и она, та наша дјеца била у бојама у каквим су и оне, те дивље латице.

Величанствено је бити дијете које нисмо ми. Отићи до изгубљене шкољке на обали неке велике воде, осјетити у њој и своје присуство као присуство дјетета које ју је ухватило прстима с доље, храпавије стране. За то вријеме обалом те неке велике воде, а то се можда догађа и у роману *Велика вода* македонског писца Живка Чинга, струји вјетар с околних планина и све је као да је већ једном било. Свака се шкољка проналази лако, само се зачепрка по незнатној дубини пијеска: једне се отворе саме, а друге прстима, једне су бисерне, а друге смарагдне, и свака је негде доље, у води, својој сирени припадала и у њој се стварала.

Вода је сан. И дјеца поред воде њен су бљесак. Врбац су пуни птица. Кад дођемо кући — заједно ћемо их цртати. Да се зна ко је коме од рођења дијете. И мора између острва на илустрацијама Игњата Јоба, и језера и широке ријеке које су као осмјеси на најбисернијим врховима још једном из пијеска подигнутих шкољки.

Нема више ништа што ће бити другачије од тога како су на почетку свега била дјеца.

*

За дуга гледања у њу, цвјетуша се покатак претвара у нестварно. Да би јој се пришло, мора да се пријеђе уска брв изнад потока пуног сребрних зрнаца воде. А на другој обали, гдје је до малоприје расла, сад је, чим се пријеђе, нема. Што значи да није у питању само поглед. Или дужина гледања.

За то вријеме са јоха опадају њихове црне и смеђе јагодасте сјеменке. Јер обала на другој страни ионако је танка за траве које би као и цвјетуша могле изненада да израсту у љековите. Стога би и цвјетушу требало посматрати као савршеност онога што није расло јуче, а данас је тек привид. И нестварно је бесцвјетна биљка.

То што сам прешао на другу страну, не значи да сам се ослободио хладноће коју сам до малоприје упорно гријао. А то веома поучно објашњава пјесник Александар Ристовић првим стихом своје пјесме *Дијалектички кончић*, који гласи: *Оно што је ново увек је нејасно...*

*

И ово прољеће што је при крају, што прецвјетава, шири своје зелено богатство по свему што је доље, што је обрнуто од свега у шта је оно израсло. Смирују се воде које првих дана нисмо успјели обуздати, из свих вулкана нашег живота избијало је ново цвијеће за данас, за сутра.

Они који су га брали за нашу смрт — нису нас заборавили.

И нико, при самом крају овог прољећа, није могао стишати музику што нас је пратила као године оних синова који нису били за рат. Све друго су претпоставке о појединостима које се можда нису ни догодиле, а ми смо их ипак запамтили.

Да се зна ко је коме угасио свијећу. Ишчекујући љето на граници првог воћа којим нас обасипају дародавци свјетлости ка којој смо се упутили.

Прољеће је ријеч која ће ускоро постати ријеч љето онога на шта ћемо морати да се навикавамо. Уколико је то само то што није отишло, што није сјенка наших трагова у пијеску.

И прије него што падне ноћ за оне незнане госте који је неће моћи издржати.

Упркос богатству које ће поново једном бити то прољеће што је при крају, што и нас прецвјетава из боја које никад више неће бити ни налик на наше очи.

PANOPTIKUM

Goran Borković

„ŠTO ŽELIŠ ZABORAVITI?“

U Domu hrvatskih likovnih umjetnika, u Galeriji Bačva, 25. januara otvorena je izložba umjetnice Jovane Popić pod nazivom „Što želiš zaboraviti?“.

Umjetnički projekt održava se povodom obilježavanja Međunarodnog dana sjećanja na žrtve holokausta. Nakon premijernog predstavljanja u Galeriji Bačva HDLU-a, monumentalna audio-vizualna instalacija izložit će se na renomiranom umjetničkom sajmu Art Basel 2017. u okviru Sennheiserove Future Audio Artist nagrade. Kako objašnjavaju organizatori, projekt „Što želiš zaboraviti?“ bavi se pitanjem memorije, koristeći umjetnost kao tehniku pamćenja u istraživanju „posrednih prostora“ između pamćenja i zaborava, na individualnoj i kolektivnoj razini, unutar vremenskih dimenzija prošlosti i budućnosti.

„Instalacija se sastoji od pet uvećanih interpretacija ljudskog kralješka, koje označavaju gigantsko ljudsko tijelo kao simbol najizravnijeg nositelja identiteta. Jedinstveno, individualno i subjektivno tijelo susreće se s kolektivnim 'tijelom' zajednice na razmeđu vizualne i akustične dimenzije ovog rada: svaki kralježak nosi nevidljivi zvučnik, koji prenosi osobna svjedočanstva žrtava (ili potomaka žrtava) holokausta, porijeklom iz tri glavna grada bivše Jugoslavije. Zvučna instalacija asocijativno uključuje promatrača u dijalog te ga/ju potiče na refleksije o specifičnom sadržaju pamćenja, kao dio složenijeg estetskog iskustva.

Izložbu je otvorio povjesničar Hrvoje Klasić, a dva dana poslije održan je „razgovor s umjetnicom“, koja inače živi u Berlinu, u sklopu manifestacije Noć muzeja. Na razgovoru su sudjelovali i Aneta Lalić, sociologinja i „Prosvjetina“ suradnica, Zlatko Kopljar, umjetnik i David Kabalin, arhitekt.

SVETLANA SLAPŠAK DOBILA „ZLATNI SUNCOKRET“

Nagrada „Zlatni suncokret“ za 2016. godinu dodijeljena je Svetlani Slapšak za roman „Ravnateža“ u kojem se bavi sudbinom grupe Beograđana tokom 90-ih godina koji, kako je ustvrdio žiri, snažno dočarava duh „običnih“ ljudi u sjenci navodno velike istorije i njenih tamnih dijelova.

Nagradu dodjeljuje kompanija Vital iz Vrbasa za najbolje književno ostvarenje na srpskom govornom području u žanrovima romana, pripovijetke, poezije, književne kritike, eseja i književne publicistike. Žiri je većinom glasova odlučio da pripadne Svetlani Slapšak, koja je početkom 90-ih napustila Beograd i od tada živi i radi u Sloveniji.

Nagrađeni roman, u izdanju Lagune, govori o ženama u Beogradu za vrijeme rata u bivšoj Jugoslaviji koje skrivaju svoje sugrađane, rođake, prijatelje i sinove od mobilizacije. Milica, jedna od njih, prinuđena je da prekucava rukopis velikog nacionalnog pisca kako bi preživjela krizu 90-ih. Tražeći način da se mentalno udalji od posla na koji je prisiljena, ona istovremeno piše i roman-pastiš ugledajući se na pripovjedni postupak i stvaralaštvo sestara Bronte.

Žiri, koji su činili Vladimir Gvozden (predsjednik), Dragan Jovanović Danilov i Nikola Strajnić, opredijelio se za njen roman, jer je u njemu "prepoznao samosvjesnu pripovjedačku kulturu koja je uspjela mnogobrojne niti koje povezuju tekst i svijet dovesti u ravan uvjerljivog literarnog i životnog iskustva".

U užem izboru za „Zlatni suncokret“ za 2016. godinu bile su i knjige Selimira Radulovića „Senka osmog eona“, Jelene Lengold „Raščarani svet“, Divne Vuksanović „Memo“, Ranka Risojevića „Sestre i drugarice“ i Zorana Živkovića „Tumač fotografija“. Prošle godine dobitnik nagrade „Zlatni suncokret“ bio je Dragan Velikić, nagrađen za roman „Islednik“, za koji je osvojio i NIN-ovu nagradu.

ZAVRŠEN DESETI KUSTENDORF

Filmovi mladih redatelja iz Izraela, Danske i Švicarske osvojili su glavne nagrade desetog Međunarodnog filmskog i muzičkog festivala Kustendorf u Drvengradu, koji je, uz djela renomiranih autora, prikazao u konkurenciji više od 20 ostvarenja mladih autora iz 19 zemalja.

Zlatno jaje dobio je Mihael Alalu iz Izraela za film „Trn“ koji, prema riječima predsjednice žirija Gling Jan iz Kine, ima „besprijekornu naraciju i jedinstven razvoj lika“, omogućavajući gledaocima da razumiju „svu apsurdnost i ljepotu ljudskih osjećanja“.

Pobjednički film desetog Kustendorfa, za koji je Alalu napisao i scenarij, govori o 30-godišnjaku koji voli izlaziti i uživati u životu u Tel Avivu, ali se sve promijeni kada sazna da njegova bivša djevojka ima novog dečka.

Na završnoj ceremoniji desetog Kustendorfa, osnivač i direktor tog festivala, Emir Kusturica, uručio je novoustanovljenu nagradu za najpoetičniji film bugarskom režiseru Nikolaju Todorovu za film „Prije sna“.

Učesnicima takmičarskog programa uručene su diplome, a festival je zvanično zatvorio Kusturica, čiji je film „Na mlečnom putu“ imao srpsku premijeru na Kustendorfu, a najavljen je i na otvaranju 45. Festa.

ODGOĐENO GOSTOVANJE MIHAILA BARIŠNJKOVA U BEOGRADU

Nastup slavnog baletskog igrača i glumca Mihaila Barišnjikova u Beogradu odložen je za 23. 24. i 25. april zbog nedavne povrede koljena, saopćio je Beogradski festival igre (BFI), čije je 14. izdanje trebalo biti najavljeno njegovim nastupom u martu.

Barišnjikov se povrijedio tokom izvođenja predstave „Nižinski“ u Parizu

početkom januara, što je odložilo izvođenja svih komada u kojima nastupa u svom teatru u New Yorku, ali i na prestižnim svjetskim scenama.

Prema savjetu liječnika, prva predstava koju će Barišnjikov izvoditi bit će „Brodski/Barišnjikov“, jer se radi o komadu koji ne zahtijeva veća fizička opterećenja koljena. Upravo taj naslov je trebao prethoditi glavnom programu 14. Beogradskog festivala igre, i to 11. 12. i 13. marta u Pozorištu na Terazijama. Nakon nekoliko dana neizvjesnosti, umjetnik je zajedno sa timom, donio odluku da će se u narednom periodu komad u režiji Alvisa Harmanisa „Brodski/Barišnjikov“, igrati isključivo u Beogradu i Londonu, ali nešto kasnije od planiranog termina, odnosno tokom aprila i maja.

GLOGOVAC KAO HAMLET U ZAGREBAČKOM HNK

Na sceni središnje hrvatske kazališne kuće, zagrebačkog HNK, 10. januara igrao se beogradski Hamlet kojeg je glumio Nebojša Glogovac. Ovo gostovanje Jugoslovenskog dramskog pozorišta iz Beograda nastavak je suradnje dviju uglednih kuća. Tako je Zagreb prošlog siječnja vidio njihovu hit-predstavu „Uobraženi bolesnik“ Molièrea, u režiji Jagoša Markovića, dok je Beograd u lipnju 2016. vidio Krležin „Vučjak“ u režiji Ivice Buljana.

Shakespeareovog „Hamleta“ je u JDP-u režirao makedonski redatelj Aleksandar Popovski, čest gost hrvatskih kazališta, prema adaptaciji dramaturga Gorana Stefanovskoga. Glazbu za predstavu je skladao Kiril Džajkovski, scenografiju su napravili Zagrepčani Studio Numen i Ivana Jonke, a kostime Maria Marković. Uz Nebojšu Glogovca u naslovnoj ulozi na sceni su bili Jasna Đuričić, Nikola Rakočević, Jovana Stojiljković, Goran Šušljik, Vlasta Velisavljević, Bojan Dimitrijević, Miloš Samolov i Boris Milivojević...

GASTARBAJTERSKE PRIČE

Izložba „Jugo, moja Jugo – gastarbjaterske priče“ o jugoslavenskim radnicima na privremenom radu u Austriji i Njemačkoj otvorena je 15. decembra u Muzeju istorije Jugoslavije (MIJ) kao dio šireg istraživačkog projekta koji je povezan

sa dva značajna datuma: 50-godišnjicom potpisivanja Sporazuma o angažiranju radne snage sa Austrijom 1966. i dvije godine kasnije sa Njemačkom.

Izložba *"Jugo, moja Jugo – gastarbajterske priče"* prvi put u domaćoj muzejskoj praksi obrađuje tu temu sa željom da osvijetli segment manje-više negirane povijesti ljudi, koji su stereotipizirani i kojima je osporavana uloga u kulturnom i privrednom razvoju Jugoslavije.

Muzejskoj interpretaciji teme o gastarbajterima prethodila su terenska i arhivska istraživanja, a razumijevanju kompleksnosti fenomena pomogli su brojni radnici na privremenom radu u Austriji i Njemačkoj dijeleći svoja sjećanja i njima značajne predmete.

„STADO“ NAJGLEDANIJE U SRBIJI PROŠLE GODINE

Redateljski prvenac Nikole Koje *"Stado"* najgledaniji je srpski film u 2016. godini, objavili su producenti na osnovu podataka o broju prodanih ulaznica u kinima širom Srbije, prema kojima je tu satiričnu komediju za mjesec i pol dana pogledalo više od 170.000 gledalaca. Rast gledanosti *"Stada"* i dalje se očekuje, jer je i dalje na redovnom repertoaru, pa su producenti pripremili poklon iznenađenja koji će 200.000 gledaocu uručiti članovi autorske i glumačke ekipe tog filma koji je 10. januara imao premijeru u Hrvatskoj, a dan kasnije i u Sloveniji.

Nikola Kojo, redatelj, producent i glavni glumac filma *"Stado"*, izrazio je zadovoljstvo time što su ljudi prepoznali vrijednost tog filma i njegovu želju da "istinito govori o vremenu u kojem živimo".

"Posebno mi je drago zbog ljudi koji su verovali u ovaj tim i u ovaj film i koji su pomogli da se on dočepa bioskopskog mraka, uprkos pokušajima da se spreči snimanje i završetak filma, pa čak i da bude viđen van velikih gradova. U zemlji gde se deca leče SMS porukama, 200.000 pregleda je veliki broj čak i na društvenim mrežama", izjavio je Kojo. Zahvalio je i svim gledaocima koji su "u ovako teškim vremenima uspjeli da odvoje novac za bioskopsku ulaznicu i time pokazali da još uvek postoji kritična masa koja veruje da su kultura i obrazovanje preventive". Premijera filma *"Stado"* bila je 23. novembra u Sava centru.

NAJBOLJIH STO FILMOVA KAO KULTURNO DOBRO

Jugoslovenska kinoteka proglasila je sto srpskih igranih filmova, nastalih od 1911. do 1999. godine, za kulturno dobro od velikog značaja. U skladu sa ovlaštenjima na osnovu Zakona o kulturnim dobrima, Jugoslovenska kinoteka je sačinila tu reprezentativnu listu u suradnji sa istaknutim teoretičarima, profesorima i kritičarima, rekao je 28. decembra na konferenciji za novinare direktor Jugoslav Pantelić, dodajući da Kinoteka na taj izbor ima pravo, ali i obavezu kao filmski arhiv Srbije.

Pantelić je rekao da Jugoslovenska kinoteka mora po hitnom postupku da pristupi procesu restauracije filmova sa te liste na čijem je vrhu, kao i prilikom više ranijih glasanja, film *Ko to tamo peva* scenariste Dušana Kovačevića i redatelja Slobodana Šijana.

Među prvih deset su i *Skupljači perja*, *Tri*, *Kad budem mrtav i beo*, *WR – Misterije organizma*, *Buđenje pacova*, *Maratonci trče počasni krug*, *Ljubavni slučaj ili tragedija službenice PTT*, *Marš na Drinu* i *Podzemlje*.

"Došli smo do reprezentativne liste koja će nam pomoći u određivanju prioriteta za restauraciju. Cilj je da dela iz istorije naše kinematografije javnosti možemo da prikazemo na kvalitetnim kopijama", dodao je Pantelić.

Među filmovima na listi su i *Petrijin venac*, *Balkanski špijun*, *Mlad i zdrav kao ruža*, *Čovek nije tica*, *Specijalno vaspitanje*, *Davitelj protiv davitelja*, *Virdžina*, *Varljivo leto '68*, *Dečko koji obećava*, *Rane*, *Čovek iz hrastove šume*, *Mi nismo anđeli*, *Bitka na Neretvi*, *Bure baruta*, *Lepota poroka*, *Čudo neviđeno*, *Slučaj Harms*, *Biće skoro propast sveta*, *Sabirni centar*, *Jagode u grlu*, *Pad Italije*, *U raljama života*. . . zaključno sa filmom *Pas koji je voleo vozove*.

Kinoteka će sa te liste izdvojiti film *Karađorđe ili Život i dela besmrtnog vođa Karađorđa* (1911) i predložiti Ministarstvu kulture i informisanja da dobije status kulturnog dobra od izuzetnog značaja, o čemu će odlučiti Narodna skupština.

PAMUK GOSTOVAO U BEOGRADU I NOVOM SADU

Turski pisac i nobelovac Orhan Pamuk izazvao je veliko zanimanje gostovanjem u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti (SANU) 19. decembra, tokom kojeg je govorio o svojoj književnosti, ali i o različitim pitanjima suvremenog društva, dok je pitanja o političkoj situaciji u Turskoj izbegao. Pamuk se u SANU sastao i sa ministrom kulture i informisanja Srbije Vladanom Vukosavljevićem, koji ga je upoznao sa inicijativom da se u Beogradu tokom 2017. godine organizira međunarodni skup uglednih pisaca iz cijelog svijeta.

Pamuku je 20. decembra u ogranku SANU u Novom Sadu svečano uručena međunarodna književna nagrada "Milovan Vidaković", koju dodjeljuje Međunarodni festival proze Proefest u organizaciji KCNS-a.

Detalj iz proizvodnje radioprijemnika *Radioindustrije Zagreb* (RIZ)
presnimka fotografije, Zagreb, 1954. / Muzej grada Zagreba / izložba *Vrijeme giganta*

AУТОРИ

GORAN BABIĆ / ŽIVKO BJELANOVIĆ / BARBARA BLASIN / GORAN BORKOVIĆ
ZORAN DASKALOVIĆ / SRĐAN GAGIĆ / SLOBODAN GRUBAČ / NENAD JOVANOVIĆ
VIRNA KARLIĆ / DRAGO KEKANOVIĆ / MILOŠ KORDIĆ / ŽELJKO KRESOJEVIĆ
DANILO LUČIĆ / ĐORĐE MATIĆ / IGOR MRKALJ / BOJAN MUNJIN / DEJANA OČIĆ
IGOR RUŽIĆ / SRĐAN SANDIĆ / SANJA ŠAKIĆ / SINIŠA TATALOVIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ

IZLOŽBA *VRIJEME GIGANATA*, DETALJ IZ PROCESA MONTAŽE ŠTEDNJAKA U TVORNICI GORAN,
PRESNIMKA FOTOGRAFIJE, ZAGREB, 1954. / MUZEJ GRADA ZAGREBA

www.casopis.prosvjeta.net

CIJENA 20 KN